

BALASSA IMRE

DÉRYNÉ

EGY RÉGI SZÍNÉSZNŐ ÉLETE

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R-T.
KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadraalkalmazás
és filmesítés jogát is.

*Copyright by Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.,
Budapest, 1940.*

Felelős kiadó: Harapó József igazgató
Budapesti Hírlap nyomdája. — Felelős: Nedeczky László igazgató.

I.

A Murányi-házaspár elvált a társulattól: Erdélybe mentek, ahol örökség várta őket. A társulat és Rózácska nemsokára megkapta helyettük cserébe a szenvedélyesen szerelmes Déry Istvánt. Rózácska férje ott hagyta a kitűnő szerémségi állását és különböző fenyegető levelek, majd ömlengő vallomások után betoppant abba a földdel tapasztott kis kuckóba, ahol az időtájt a felesége lakott. A társulat jobban megörült neki, mint az ifiasszony. Most már adhattak operát is, mert volt baritonistájuk. «A svájci család» című dalosjátékkal igen nagy sikert értek el különböző városokban, különösen pedig Miskolcon, ahova kurta időre visszatértek. «A svájci család» fölüjításának lehetett sikere, de a Déry-házasság fölüjításának kevésbé. Az ugrifüles, hebehurgya és brutális férj féltékenységevel és zsugoriságával gyötörte Rózát. Milyen szenvedés volt az: titokban osonni a postára, a keblébe rejtteni a leveleket, amelyek messze-messze országokból utaztak utána, tapogatózva, keresgélve, szívdobogva: vájjon megtalálják-e Rózácskát? De a levelek igen leleményesek voltak. A leveleket a szerelmesek ösztöne vezérelte országutakon, erdőkön, vizeken, kérékmarasztaló sáron át, hogy mindig megtalálják Rózácskát, aki nagykendő alá rejtve, udvar végében, palánk mögött olvasta, potyogó könnyek közt, az imádott férfi üzenetét:

*«Sok szép földet járok, sok szép rózsát látok,
de az én Rózámát feledni nem tudom, hozzád,
hasonlót lelni nem fogok...»*

A miskolci napok alatt történt, hogy Déry rázárta az ajtót a feleségére és megint eljátszotta a négy fal között örök vágyainak vágyát: a féltékeny hőst! A nagyorrú, esetlen, komikus külsejű, de széphanjú színész a színpadon sohasem érthette el azt, hogy hősi szerepeket játsszon. Így, az alacsony mestergerenda alatt, négy vályogfal között játszotta el hát a féltékenységében gyilkolni is kész férfiú rolléját. De mindenesetre olyan élethűséggel játszotta, hogy Rózácska kénytelen volt a fölszakított ablakon keresztül segítségért kiáltozni, amikor rájuktörték az ajtót, kemény téli időben kivágott, vékony háziköntösben végigfutni az utcán és meg sem állani a jólelkű Szrogh szenátor uram házáig, aki aztán megoltalmazta a vérszomjas férjjel szemben.

Milyen kegyetlen gúnyolódása a sorsnak, hogy azon az estén ismét «A svájci család» ment, amelynek nagy duettjében Rózácska szerelmesen simul hozzá Déry Istvánhoz. Déry Istvánt azonban másnap a színügyi komité elé idézték és nyomban kiebrudalták volna a Szinva-parti barátságos városból, ha Róza nem könyörög érte, hogy ne vegyék el a kenyerét. Mindenesetre más hajlékba költözött és ott várta meg, immár igen igen megszélidült állapotban Déry István, amíg a vármegye urai gondoskodtak róla és a feleségéről egyaránt: megint csak tisztartói állást szereztek neki, hogy az asszonyt megszabadítsák tőle.

A megkopott hintó pedig tovább vánszorgott az ország útján: az évről-évre vedlettebb állapotú vén batár, amely nem is volt már fekete színű, mert hamuszürkére kopott, vitte, vitte az édesen daloló magyar csalogányt és Kilényi Dávid truppját városról-városra, vármegyéről-vármegyére. A homokóra per-

gett, pergett, az óra múlt, az óra jött. Hetekből, hónapokból évek lettek, tavaszra tél, téltre ismét kikelet. És a vén hintó még egyre dagasztotta a sarat. Ment forró napsütésben, zúgó fürgetegben, hulló lombok alatt, virágzó fák között: Rimaszombatról Rozsnyóra, Miskolcra Komáromba, Komáromból Székesfehérvárra, Győrből Szombathelyre. Rózácskát valahol útközben érte a hír, hogy az édesanyja halálán van. Mire Jászberénybe ért: már régen eltemették Schenbach patikárius özvegyét. Akkor vette magához egyetlen nővérkéjét, a szép termetű Jeanette-et. Néhány hétre elhagyta Kilényi társulatát és Rimaszombatba ment. Boldog Isten, micsoda ripacstársaságba keveredett a szép gömöri városban! Darabjuk nem volt, személyzetük sem. Garderobe? Az sem volt. Mivel a társulatnak csupán egyetlen női tagja akadt, Róza elkezdte ostromolni Jeanette nővérét, hogy legyen színésznő. De Jeanette nehezen állt kötélnek. Neki eszeágában nem volt színésznőnek lenni. Rózát azonban ékesszólóvá tette a szükség. Itt van egy darab, Galderon nevű spanyol írótól: «Az élet álom». Milyen szép lesz benne a kicsi Jeanette!... Ráadják a Róza fehér atlasz sleppjét, fényes tunique-vel, fekete haját fűrtökbe szedik, a Róza ékköves koronáját a fejére teszik... Ó, a publikum csak a Jeanette szépségét fogja bámulni!

Déryné szorgalmasan tanította a húgát, hogy a botrány minél kisebb legyen. De miből csinálnak palástot az öreg királynak? A boltba mentek vörös damasztért és abból szabták a királyi palástot. Miután hermelin is szükséges volt, vették két garasért bolyhos fehér barchetet, azt stráfokra vagdalták és kész volt a fejedelmi hermelin. Rózácska apró csomókba fekete pamutot kötözgetett össze, kis hegyes formákra és ime, megvoltak már a hermelin fekete pettyei is. Az ő selyem keszkenőjéből pedig köpenyt csináltak az udvari lovagoknak.

De most tanítani kellett a «művészeket»! E fából faragott, vagy inkább faragatlan fickókat mozgásra, járásra. Szegény Rózácskának alig maradt lélekzete, hogy a szerepét elmondja.

Jeanette gyönyörű volt. A szerepét is jól megtanulta. De mikor kiáll a színi deszkákra és atyja, a király előtt nagy szenvedélyes tirádába kell kezdenie, alig gagyog, alig motyog két szót, megakad, piros lesz, majd sápadt, mint a viasz és — otthagyja a szegény ijedt királyt a publikum előtt, mint Szent Pál az oláhokat.

De azért a jóságos, jámbor publikum el volt ragadtatva!

Déryné, aki Rosaurát játszotta, beküldött az öltözőbe, mert testvérének második jelenése következett.

Jeanette nem volt sehol!

A cselédlányt hazaszalajtották a szállásra. Lihegve jött vissza a meztéllásos futár:

— Már ágyban fekszik!

Otthagyott az csapat-papot, színházat-szerepet és hazament aludni. Hiába is futott utána a fél trupp: nem volt hajlandó többé fölkelni!

És ennek a nyomorúságos, készületlen ripacstársaságnak, amelynek nem volt személyzete, se ruhatára, se díszlete, se darabja, se tehetsége — sikere volt! A tapsban minden este előljárt egy fejedelmi fényűzéssel öltözött fiatalasszony, aki őszbecsavarodott, öreg férjével ült abban a lécekkal körülvett, gyaluforgács-szagú ketrecben, amelyet «páholynak» neveztek el. Fáy Zsuzsca volt, aki beváltotta ígétét: csakugyan gazdag, öreg emberhez ment férjhez: Koós nevű föld-birtokoshoz, aki Rimaszombat mellett lakott.

II.

Füstszályok nyúltak el a levegőben. A kék kőd mögött, a karosszékben szélesvállú, tagbaszakadt, nagybajuszú úriember ült. Rendkívüli gonddal, aggódó szeretettel szemlélte a hosszú meggyfaszár végén ékeskedő tajtékpipát, amelyről még a vak is látta, hogy az anyagát egyenesen a Krímből hozták. A szeme könnybe lábbadt, ahogyan nézte: milyen szépen pirul már a tajték... óh, mi gyönyörű is lesz a remekművű pipa a többiek mellett, az ősi pipatóriumban, amely ott ékeskedik az almárium mellett. Szép rendjében sorakoznak a rótszínű tajtékpipák, a bukszusfaszárú ruhli pipák, a porcellán- és fafejek, a remekbe készült cirádás rézkupakok, valamint a debreceni és selmeci származású agyagpipák. De valamennyi közül az volt a legszebb, amelyet e pillanatban oly élvezettel, szeretettel és szakértelemmel szívott Kolozsváry Pál főszolgabíró uram, a színészek lelkes barátja. Lassan izzott benne a dohány, föl-fölparázlott a tűz. Ő pedig nagy szakértelemmel tömkölte, igazgatta.

— Nézze csak, ifiasszony — magyarázta Dérynének — milyen remekművű! A vadkan agyara már egészen barna. A sortés teste piros, mint az újévi malacé. A vadász ruhája meg éppen sápadt-sárga, a dárdája majd hogy nem fekete.

Mindez, a dárda, a vadász, a vadkan, valamint még néhány kopó is hozzája, nemkülönben az erdő tölgyfája, bele volt faragva a Kolozsváry Pál fő-

szolgabíró úr gyönyörű tajtékpipájába, amelyet olykor-olykor kivett a szájából és félrehajlott nyakkal, gyönyörködve, könnybelábadt szemmel jobbról és balról alaposan szemügyre vett. Meg is simogatta, gyöngéden és óvatosan, aztán a nyelvével csettintett és visszaillesztette a borostyánszopókát a fogai közé.

A füstpántlikák körülölelték a Kolozsváry főbíró úr természetes alakját, szeszélyesen keringtek, kígyóztak, kergetőztek emberséges mosolyú arca körül. Déryné ifiasszony igyekezett megmagyarázni Kolozsváry főbíró úrnak, hogy lehetlent kíván: a «Sapphó»-ban nem lehet énekelni!

— Nem lehet, lelkem, főbíró úr! Értse meg már: a «Sapphó»-ban nincsen ének!

— Mindegy az, húgom! Énekőnyi köll!

— De Kántorné agyonvág!

— Muszáj énekőnyi!

Kolozsváry Pál főszolgabíró, a színészek lelkes barátja nem akart arról lemondani, hogy a «Sapphó» előadása alatt Déryné dalbetéteket adjon elő. Igen jeles úriember volt Kolozsváry Pál főbíró, akinek vendégszerető asztala és áldozatkész bugyellárisa, meleg magyar szíve és fáradságot sohasem ismerő buzgalma otthont varázsolt az ősi koronázó városba a Thespis kordéját tologató magyar színészek számára. A vándormadarak, akiket erre-arra sodortak a szelek, hol fecskék jöttekor, hol daru távozásakor, be-beszálltak Fehérvárra, ahol Kolozsváry főbíró mi sídig nagy szívességgel tartotta őket. Követte őt ebben az ősi város széplelkű magyar közönsége is. De azért voltak olyan rigolyái is Kolozsváry főbírónak, hogy — a «Sapphó»-ban énekelni kell! Nem «Sapphó» miatt, hanem — a Déryné pitypalatty-hangja miatt.

Sapphót a magyar színészet hőskorának legkülönösebb egyénisége játszotta: Kántorné Engelhardt Anna. Magyarul se tudott, mikor tizenöt esztendőskorában a színészethez szegődött, mint a pesti német

igazgató mezítlásos cselédlánya. Akkor határozta el, hogy színésznő lesz, de — magyar színésznő. Az a varázs sodorta magával a kis német cselédlányt is, amely annyiszor, de annyiszor forrasztotta ennek a nemzetnek a testéhez a messze idegent. Az a meg nem fejthető, meg sem magyarázható bűverő, amely kisugárzott ebből az esett sorsú, hazájában sokszor hontalan, egész világtól félreismert, minden népek családjából kitagadott népből. A német, amelynek törzseből fakadt Kantomé élete, hatalmas volt, gazdag, világbíró. Műveltsége sok-évszázados, színháza világszerte irigyelt. A német színésznek kenyeret, dicsőséget, becsületet adott mestersége, a magyarnak csak nyomorúságot, lenézést és jeltelen sírt. A magyar színésznek nem volt állandó játékszíne, még polgári becsülete sem. De színpadi irodalma sem, amelyből hatalmas színészet sarjadt volna.

És a kis német cselédlány mégis magyar színésznő akart lenni!

Most Székesfehérvárott játszotta Sapphót. Szobor-szép magas termetéről márványfaragású fehér ráncokban kigyózott alá a görögös tunika. Olvadékony, de érces csengésű alt hangja megvette a szíveket, arca rendkívül kifejező volt és szemének nézése lelkekbe látó. A méltóság fejedelmi nyugalmát fejezte ki a junói alak, de már a másik pillanatban a szenvedély örögetegéiől remegett minden porcikája. Mondják, hogy ha ily komoly szerepet játszik, mint Sapphó, már két nappal előbb sem szabad közelíteni hozzá: senkihez sem szól és azt se tűri, hogy őt megszólítsák. De ha vígjátékban lép a színpadra, e tragikus kedély kútjából patakzik a nevetés, a tréfa és szeméből szikrázik a lélek ritka kincse: a humor.

A selyem-piliájú kis Tenkler Lizi, Balogh István özbokájú és bronzbarna hitvese ijedten surrant ki a színpadról, mint a meghajszolt egérke: nem mert a Kantomé szeme elé kerülni. Pedig bátran a szeme

elé kerülhetne, mert Kántorné úgysem venné őt észre. Kántorné két héttel ezelőtt valami csekélységért: megharagudott a korallajkú Lizire és azóta úgy néz keresztül rajta, mintha Lizinek nem is volna teste: mintha egyáltalán a világon se volna. Könnyen sértődő, nehezen békülő természet ez a büszke asszony. De akik jól ismerik, tudják, hogy milyen nagylelkű és van egy rendkívüli tulajdonsága: ő az a színésznő, aki soha sem mond rosszat a társnőiről. Nem is becsmerli őket szerepeikben. Nem keres pártfogókat sem.

Mikor lehull a függöny, mely a Parnasszus hegyén, a derülő nap fényében a Tudományok Templomát ábrázolta, és a Magyar Nemzet Génuszát, amint az egyenetlen úton a templom felé vezeti a Szorgalmatosság és Igyekezet Múzsáját, a deszkák alól, egy nyomorúságos lyukból töpörödött emberke bújt elő. Kantomét ebben a percben senki más nem érdekelte az egész színházban, csak ez a poros ruházatú kis öreg, akinek az arcát is belepte már az idő penésze. A vén sűgőhöz sietett a nagy tragika, hogy aggódó tisztelettel kérdezze a véleményét:

— Jó volt, öreg? Nem téped ki a kócot a fejedből?

A társulat sűgőja meglelégedéssel bólintott: Kántorné jól játszott! És Kántorné boldog volt, hogy a félelmes műbíráló meglelégedését elnyerte. Az öreg azelőtt színész volt és följegyezték róla, hogy szenvedélyes színpadi dühkitörései közben marékszámtépte ki a parókájából a szőrt.

III.

Déryné ifiasszony egy tavaszi estén érzékenyen elbúcsúzott Kantométól, akivel Székesfehérvárott olyan nagyon összebarátkozott. A nyugtalan vándorlélek ekkor vitte el Erdély felé Kantomét, Kilényi társulata pedig útnak eredt, hogy mire kilombosodik a liget, Pozsonyban legyen. Amint közeledtek a Duna felé, senki sem tudta, senkisémet értette: miért lesz egyre haloványabb a rózsalevélarcú Rózácska? Senkisémet értette: miért lesz szótlanná a csicsergő vidám madárka? A kerekék robajából egy név muzsikált az ő fülébe és ettől a névtől úgy, de úgy tele lett a szive, úgy megforrósodott a vére és úgy lüktetni kezdtek halántékán az erek, hogy azt hitte: menten kiszakítja a kocsiját és kiugrik az út porába. Mert hogy ez a vén vándor-bárka olyan nagyon lassan jár és ő kergetni szeretné, hajtani, úzni, hajszolni, korbácsolni — Pozsony felé, Pozsony felé.

Mert Pozsonyban lakik — Ó!

A nap nyugovóra tért. Az ég föllángolt, azután kihűlt. Ezüstsínű fűzfák borultak a bíbor vízre: mintha vért hömpölygetett volna a Duna medre. A füzesben, a hallgató kis nádszigetek szélén kék, zöld, piros paraszti rokolyák virítottak, mint vízi virágok. A víz acélszürkére változott és szinte mozdulatlan tükörré lett. Fekete bárka húzott el rajta, görnyedt evezősök sötét árnyéka rajzolódott rá a halvány égre. A túlsó parton egy szekér haladt. Nyomában borzas

juhászcutya ballagott. És egy fehér, nagyon fehér távoli kis toronyban megszólalt csilingelve az estharang. Oh, béke, béke, mindenfelé estvéli békeség ... Csak ebben az egy szívben, a Róza szívében riadozik a vészharang, tüzet és áradást kongatva egyszerre ...

A kocsi döngve, visszhangozva haladt át a sötét boltozású Mihály-kapun. A Mihály-utcából a Lakatosok-utcája felé fordult, elgördült a régi löportorony mellett és megállt a ház előtt, melynek kapuja fölött füzéres pózna volt kitűzve. A boltíves kapu alatt, kis asztalok mellett pozsonyi polgárok iddögáltak. A virágdíszes udvaron is. «Buschenschank» volt ez, olyan szőlősgazda háza, akinek kiváltsága, hogy ki is mérheti a maga borát. De az élelmes gazda szobák kiadásával is foglalkozott, különösen ily mozgalmas időben, mikor megyegyűlésre seregiettek össze az urak.

Végre itt volt hát Róza, ugyanabban a városban, ahol ő. Azt a levegőt szívtá, amelyet ő. De hogy lehet elviselni, hogy várni kell, számlálni a percek, talán az órákat, talán a napokat is, amíg meglátja őt?! Hogy adja hírül neki, hogy megérkezett? Lehetséges az, hogy leszáll az éjszaka anélkül, hogy látták volna egymást?

Ó, teremtő Úristen: három éve már...

Vásárhelyi közeledett nagy-alázatosan az ifiaszszony ablakához. Ez a Vásárhelyi, akivel a rimaszombati ripacs-truppnál ismerkedett meg, fölötte szolgálatkész pályatárs. Rózácska elhiszi, hogy Vásárhelyi az egész földi életet csakis az ő szolgálatára szeretné szentelni, még pedig önzetlenül. A Dérynéhez hasonló híres színésznőnek mindig szüksége van az ilyen alázatos, minden szolgálatra kész társra. Most a szerepet kell elhozni, majd a próbákat elrendezni... Aztán az igazgatónak bizalmasan üzeni... Elsején és tizenötödikén a fizetésért menni... Ha osztozó társaságnál van, valakit maga helyett elküldeni a szá-

madásra. Mert Déryné ifiasszony csak nem állhat sorban a pénztáros-asztal előtt... Erre való az olyan szegényebb sorsú színész, aki minden szolgálatra ajánlkozik.

— Maga mindent szívesen megtesz nekem, Vásárhelyi? — kérdezte a belépőt Rózácska.

— Mindent a tekintetes asszonynak!

— ígéretén fogom! Menjen el Trónay Albert báró szállására, a Gruen-stuhl-utcába... Erre a cédulára írtam a címet... De ne menjen be a báróhoz, hanem a nevelőjét hívassa ki: Prepeliczay urat. És csak annyit mondjon neki... csak annyit...

Rózácska behunyta a szemét és a szava hirtelen elakadt: belesüppedt a beszéd a feltóduló érzelmek kátyújába. Mivel pedig behunyta a szemét, nem vehette észre, hogy a Vásárhelyi arca mennyire elváltozott.

— Mondja meg neki, kedves Vásárhelyi... egyetlen, jó Vásárhelyi, mondja meg neki: itt vagyok... és — tisztelem.

Rózácskát annyira elfoglalta szívének viharja, hogy nem figyelt arra: milyen nagyon elkomorodott ez a Vásárhelyi. Csak bólintott és elment. Rózácska pedig az ablakhoz ült és várt. Várt, sokáig. Várt, türelmét veszítve. A szemben álló ház dupla tetéjének roskadt csigolyáit, repedezett zsindeyeit nézte. Aztán acsipkefőkötös madár-orrú nénikét, aki átellenben, a földszinti ablak kidülledő rácsa mögött ül és szörnyű hosszú kötőtűket forgat görbe ujjai között. Egy fehérkabátos tiszt ment arra, fején tornyos csákovával és fölneézett az ablakra. Később sárgaküllős, égszínkék utazóhintó nyikorgott el a ház előtt. Róza homlokán majdnem elpattantak már az erek, a szeme égett, a lába remegett. A Szent Katalin kápolna, majd a dóm tornyában komor óraütés jelentette, hogy múlik az idő.

Végre!... Végre léptek dobogtak a folyosón. Ő, de ezek nem az ő lépései! Rózácska jól ismeri az

egyetlen, az imádott férfi lépteit. Csüggedten ejti ki a hímzést a kezéből és nézi az ajtót, amelyen — Vásárhelyi lép be. Csak Vásárhelyi.

— Abban a házban semmit se tudnak róluk — mondja szárazon, majdnem udvariatlanul.

És lesüti a szemét.

Aztán elment és Róza egyedül maradt a virágos kosaracskákat ábrázoló tapéták között. Tehát semmit se tudnak róla... Lehetséges az, hogy Prepeliczay rossz címet írt neki? Ah, hol lehet vájjon? A levél, melyben megírta, hogy az ifjú báróval Pozsonyba indulnak nemsokára, még télutóban jutott kezéhez. Mi történhetett azóta?

— Tessen már gyinni, tisasszonká! — rontott be a szobába a szolgáló — utcán mennyi nadorispany!

De Rózácskát nem érdekelte még a nemeslelkű József nádor sem, aki cifra aranyos hintóban arra kocsizott.

— Hagyj békén — förmedt rá a kökényszemű tót fruskára.

Mit bánta ő, ha mind a két magyar haza minden országnagyja, fényes urasága lovagol is erre most?! Összerakta a bagázsiját és még abban az órában kihurcolkodott az utcai szobából, a tornácról nyíló udvari helyiségbe. Minek öneki az utcára "leselkedő szoba, mikor nincs kit várnia?

«A szabó és ennek fia» című operát játszották megérkezésük másnapján. Pleinert és Schroder urak Ernyi Mihálytól «nemzetesített» daljátékában nagy sikere volt Kilényi társulatának. Déryné ifiaszszony tündöklő hangja megvette a pozsonyiak szívét. Nem is annyira a pozsonyiakét, mint a megyei diétára egybesereglett nemességét. Országgyűlést már évek óta nem látott a koronázó város. A megyei diétán mennydörgött minden sérelem, ott lázadott minden akarat. A megyék gyűlésterme lett a nemzeti keserőség, a

nemzeti vágyak és a nagy kérdések egyetlen szószeke. Estére a színházba gyülekezett az egész diéta. Nyusztos kalpagok, Zrínyi-kucsmák, rókatorkos zöld menték, veres nadrágok, erdélyországi paszomántok, remekbekészült kassai kalpag-rojtok ékesítették a magyarokat, mintha csak az országgyűlésbe gyülekeznének, nem pedig a théatromba. A dámákon is gyöngvfűzés öltözetet, fekete meg aranycsipkés főkötőket látott a szem. A mentékből világoskék tai'otabélések színesedtek ki. A magyar nyelv szabadságharcának kis győzelmi ünnepe volt ez!

Sűrű-sötét volt az éjszaka, mely rátelepedett a magyar földre. Némaság honolt a holt tájon. De itt és amott, közel és távol, fények lobbantak föl. Biztató, hívogató, kérdező és felelgető mécsvilágok. E picinyke, alig-pislogó, el-eltűnedező, ki-kialvó, de megint csak újra fellobogó világok mutatják a csüggedt vándornak, hogy él a magyar: «A leányzó nem halt meg, csak alszik...» Alacsony mestergerendák alatt, fogyó gyertyafénynél, sárba veszett falvak közepén írók görnyednek a durván ácsolt asztalok fölé. Tollak percegnek, könyvek lapja zizzen, forró szívek kopácsolnak, lázas homlokok parázslanak. Levelek jönnek-mennek. Bujdosó betűt visznek lovas legények, úttalan utakon. Szavak bújnak meg a saroglyában. És suttogó szájak hajolnak össze néha, egy-egy alacsony fődél alatt. A sárban ekhós szekér vánszorog, rajta álmos asszonyások. Mellette lyukascszímás, magyar kabátos férfiak cuppognak a sárban. Vándor színjátósok. Ezek is viszik, viszik szerte-széjjel a magyar hazában a szent járványt: a magyar szót. Mert ha olykor keservesen rossz «nézőjátékot» játszanak is, ha esetlenül is, ha tudatlanul is, de — magyarul játsszák. És a magyar szót úgy mondják ki a korcsmák ivójában, a széljárta hombárokban, az üres hordókra fektetett deszkákon, mintha mindmegannyi jól tudná: minden szóról le kell most verni a fe-

ledés porát, minden betűt ki kell mosdatni a penész-ből. Megfényesíteni, szeretettel dédelgetni.

Sűrű-sötét az éj, a magyar éj. De benne virasztók silbakolnak és apostolok vándorolnak.

Egybe sereglett a magyar théátristák kedvéért a zajos, féktelen ifjúság is: a jurátusok hada. A forró-vérű ifjak sarkantyús csizmája dobogva verte a pá-dimentumot, tenyerük fülsiketítő csattogással verődött össze. Pozsony német purgerei, e barnafrakkos vagy zöld geh-rock-os, szalmaszín-nadrágos férfiak és csipke-félkesztyűs ujjaik között bécsi-módis legyezőt forgató, tarlatán-krinolin szőke asszonyságok elkapták a lelkesedést, mint a gyerekek a bárány himlőt: ők a maguk módján «hoch»-oltak, míg a jurátusok «éljen»t kiáltottak, a tekintetes karok és rendek pediglen mennydörögve «vivát»-oztak. A nádor öfensége, aki éppen Pozsonyban járt ezidőtájt, a középső lözsében ült, arannyal meghányt búza virágszín mentéjében. A róla elnevezett palatinus-huszárok öbesterének díszruhája volt ez. A nádor öfensége, kit Bécsben Rákóczinak neveznek, merő csúfságból, mert a magyart szereti, ugyancsak összeverte fehérkesztyűs tenyerét. Jóságos arcán szelíd verőfényvel ragyogott ki a mosoly. Buzdító tekintetét körüljártatta a tüzes katlanban, melyet a magyar szívek forró lelkesedése fűtött és gyönyörködött az ő nagyszerű híveiben.

Déryné másnap nem játszott a théátromban. Szomorúan üldögélt az udvarra nyíló ablak mellett és szalagokat tűzdelt egy régi öltözékére. A kapu boltja behajtó hintó kerekeinek dobajától viszhangzott. Nem volt abban semmi feltűnő, hogy az udvar közepén bagázsával megrakott úri hintó állt meg. Oda se nézett volna, ha ki nem fogy a cérna és arra nem kényyszerül, hogy a világosság felé tartsa a vékonyka tűnyílást. A hintó mellett halovány ifjú ember állt és Rózát nézte. Róza nem jól látta az arcát, mert félíg eltakarta a széles kocsiajtó. Alig múlt el

egy perc, kopogás hallatszott. Az, aki kopogott, nem várt válaszra: nagyot perdült az ajtó és egy rég nem hallott hang kiáltotta:

— Róza!

Sikoly volt a visszhangja ennek a szónak. Mint a szédült pillangó, úgy ájult Róza a Prepeliczay karjába. Belerejtette az arcát a keblébe, a kabátja alá bújt, sírt, nevetett, könnyezett, mosolygott, gyöngéd karjával átölelte a nyakát és úgy ültette be a fejét a férfi álla alá, mintha örökre oda akarna nőni. Prepeliczay nedvesedő szemmel, mosolyogva csókolgatta a vörös fürtöket a Rózácska halántékán: jobbra is hármat, balra is hármat.

— Hát... még szeretsz?

Folyvást ujjai között tartotta a vörös fürtöket: hol azokat nézte mosolyogva, hol a Rózácska szemét. És újra megkérdezte:

— Szeretsz még?

Három évvel ezelőtt, mikor a lombját hullató vadgesztenyefa alatt búcsúztak, Róza nekiajándékozta ezeket a fürtöket. És ő így szólt akkor: «Ha ott látom a halántékodon, Rózácskám, ezeket a fürtöket, tudni fogom, hogy szeretsz még... Ha levágatod, azt is megértem». De Róza nem vágatta le a fürtöket a halántékáról. Pedig most már más volt a divat.

— Ó, hogy vártalak, — duruzsolt Rózácska, — de rossz címet adtál!

— Dehogyan adtam, szerelmem. Ott lakom én!

— Nem volt nálad egy Vásárhelyi nevű színész?

— Soha színét se láttam!

Rózácska most már mindent értett. Az «önzetlen» Vásárhelyi szerelmes belé: azért szolgálta olyan híven, mint a kutya. Azért forgott mindig körülötte. És azért komorodott el, mikor rábízta a «postillon d' amour» szerepét. Nem is ment el Prepeliczayhoz, hanem hazudott. Így akarta megghiúsítani a két szerelmes találkozóját.

Rózácska az udvar felé nézett, ahol a nagy úti hintó még mindig megrakodva állt. Prepeliczay mosolygott:

— Itt maradok ...

Rózácska megint csak hallgatózott éjszakánként. Mint régente, a Molnár-utcában. Most is leste valakinek a lépteit. Mint régente, a Molnár-utcában. De most nem a félelemtől dobogott a szíve, mikor meghallotta, hogy lépések közelednek az ajtó felé.

IV.

A széles ablak a pesti Nagy-híd-utcára nézett, ahol ebben az időben, 1819-ben, hórihorgas kürtőkalapokban, nyolcgalléros dohánylevélszín köpönyegben és szalmaszín pantallókban jártak már az «elegán»-nok. De egyre többen akadtak, akik barnás-szürke, vagy búzavirágkék magyar posztóból szabott atillát viseltek, fekete zsinóroz ássál, pej-barány szegéllyel, vagy rókatorkos mentét. Rózának nern sok ideje akadt rá, hogy az ablakon kiálmétkodva, Pest megváltozott arcultját «nézdeljè», vagy éppen azon csudálkozzék, hogy a Dunasorról hová tűntek azok a szemét-hegyláncok, amelyek még nemrégiben is oly szilárdan vetették meg a lábukat a víz partján, télen hóval földve, mint az Alpok sziklaóriásai. Rózácska azért nem ért rá az álmétkodásra, mert a zongora mellett állott és mialatt egy nyájas ősz férfi a ritorielt játszotta; «A svájci család»-ból, a nyakát fedő finom bőr alatt úgy remegett a gégéje, mint az ősmagyar harcos kezében a megfeszült íjj. De a következő pillanatban elröpült a megfeszült íjj húrjáról a nyíl: a magas C. Kinyílt a Rózácska torka, a lélekzet fölszabadult az izmok szorításából és szállt föl a magasba, mint a sasmadár, amely azonban nem vijjog, mint a sas, hanem fülemile-hangon énekel a felhőknek, magának a Mennynek: az Emeline belépő áriája. Klein-

heinz maestro jelentős pillantást vetett a forte-piano mellől arra a nefelejskékkabátos, magas úriemberre, aki az előbb még a csipkekézelőjét nézegette, majd a hegyes lagér-topánja hegyét, de most villámgyorsan vetette föl a szemét, ijedten és csudálkozva, a Róza önfeledt arcára.

— Bravo ... Bravo ... — mondotta, lágy mozdulattal összeítve fehérkesztyűs tenyerét.

Róza tovább énekelt. Ő maga is érezte, milyen pirosra gyúlt a bőr a nyakán, míg az arca olyan fehér lett, mint az ismeretlen úriember kesztyűje. Mikor befejezte, Kleinheinz karmester tapsolni kezdett:

— Remarcable! So stark und rein!...

— Nem erőlteti meg magát? — érdeklődött gyöngéd hangon a másik, a kék kabátos, — ha mégegyszer kérném azt a C-t?

— Ó, akár hússzor is, — nevetett Róza és kiadta tündöklően, szikrázóan, diadalmasan a háromvonalas C-t.

A csipke-kézelős magán kívül volt. Izgatott francia beszélgetés kezdődött közte és az öreg karmester között. Róza ebből alig értett valamit, mert: franciául annyit tudott csupán, hogy a színpadon helyesen ejtse ki az idegen neveket. Olaszul még elgagyogott valahogyan és bájos szövegmondással énekelte Mercadante, Vittorio, Mozart és Metastasio zengzetes olasz nyelvre írott dalait, valamint áriáit, de franciául beszélni sohasem tanúit meg.

Róza elénekelte a cavatinát is. Hogyne énekelte volna, mikor a magyar becsületet kellett megmenteni az idegenek előtt! Az eset ott kezdődött, hogy éppen Székesfehérvárott jártak ismét Kilényi társulatával, mikor egyszerre csak levelet kap Róza. Mérey Antónia a következőket írta Pestről:

«Édes Déryné!

Amint ezen leveleket veszi, azonnal csomagoljon össze egy jó tele koffer garderóbot, operához tartozandót és jöjjön Pestre: mentse meg a magyarok becsületét.»

Nem tudta: miért kell neki megmenteni a magyarok becsületét? Azt se tudta: hogyan jutott végveszedelembé a nemzeti becsület? De azért lóhalálában sietett Pestre, ahol a jóságos Mérey consiliáriusné nagy fejcsóválásai közben mesélte el neki az izgatottságában még ferdébben kacsingató, kancsal Tónika, hogy mi történt? Nagy vendégserég volt náluk, többek között egy német zongoraművész. A német gúnyosan mesélte el, hogy a «Wiener Blatt»-ban micsoda ostobaságokat olvasott. Azt írja a bécsi újság: «Wie wir vernehmen ... ahogy értesülünk, a magyaroknak egy új Catalánjuk született. Fiatal asszony, akinek rendkívül tisztacsendű és tömör a hangja. Egyedül álló énekesnő. Eine gewisse Déry...»

A német művész örültségnek mondta azt, hogy egy fiatal kezdő nyávogását, egy vidéki magyar énekesnő döngicsélését a világhírű művésznő énekéhez hasonlítsák. Mérey Antónia rendre utasította és igyekezett megmagyarázni, hogy ez az Istenáldotta nagy talentum az alsó C-től a felső F-ig egész könnyűséggel énekel. A német művész gúnyolódott és azt mondta: jó, jó, de azért Pesten, a nagy városi színházban talán mégse merészelve föllépni «diese gewisse Déry». Szó szót követett, Tónika belehevült a vitába és kijelentette, hogy másnap beszél a német igazgatóval és föllépteti Déryné-t Pesten. Majd megmutatja ő! És dobantott a lábával. De még mást is cselekedett Tónika. Az öreg consiliáriusné nagy megbotránkozására olyan mozdulatot tett, amely legföljebb «a szobalányához volna méltó»: ugyanis a csipőjére telte

a kezét, mert így még kihívóbb, még harciasabb volt, amit mondott:

— Biztosíthatom arról, hogy lesz neki kurázsija föllépni!

Ezért van itt a Nagy-híd-utcai ablaknál, a forte-piano mellett Rózácska. A német színház igazgatója, aki most már elérkezettnek látta az időt arra, hogy be is mutatkozzék az énekesnőnek, faggatja: hol tanult énekelni és kitől?

— Sehol sokat, csak egy keveset gyerekkoromban, egy-két zongoramestertől.

Az igazgató nem akarta elhinni:

— Ez lehetetlen! Unerhört!...

«A svájci család»-ot választották Róza első fel-lépésének. Be kellett azonban tanulnia a szerepet né-metül. Idáig csak magyarul énekelt. És Déryné ifi-asszony három nap alatt elvégezte a munkát. Az igazgató, a karmester és a színészek nem győztek eleget csodálkozni, mikor hibátlanul énekelt el Eme-line szólamát németül. A jólelkű Kleinheinz karmes-ter a kezét szorongatta:

— Óriási sikere lesz! Eine herrliche Theater-stimme! Eine volle Metallstimme!

Rózácska is átesett a szokásos kulissza-ármányon: az ijesztgetéseken, hogy így meg úgy, milyen sokan buktak már meg ezen a színpadon és nem érdemes megkockáztatni. Meg aztán, nézze: mit akar itt ebben a darázsfészekben, madame... Az előadás előtti este dühösen körüljárta Rózácska gyöngéd kis alakját a behemót termetű vörös Czibulka karmester, Mérey Sándor szerelmének, a színház első szopránénekes-nőjének férje. Dühösen méregette, mint a vadállat, mielőtt lecsap áldozatára. Alig hogy megszabadult a csúf embertől, a színházi szolga lépett hozzá és kezébe nyomott egy levelet. A levél nem volt aláírva és illetéknéppen szólt:

«Úgy értesültem, hogy asszonyságod holnap a nagy városi színházban akar föllépni operaszerepben. Azt tanácsolom, ne merészelje ezt megtenni, mert nemcsak kifütyülik, de meg is dobálják záptojással, esetleg kővel. Ne hozzon szégyent a magyarokra!»

Másnap már jókor odaállt az öltözőben a nagy tükör elé. Nagy gonddal csinosította magát. Azután néhány hangot énekelt. «Beénekelte magát». A színpad-ügyelő bekopogott:

— Tessék, Künstlerin... a színpadra!

Róza észrevette, milyen gúnyos vigyorgással, milyen aláhúzással mondja ezt a szót: «Künstlerin»... Kilépett az öltözőből, azután összekulcsolta a kezét, behunyta a szemét és imádkozni kezdett. Mint gyermekkorában: az Úr angyalát.

— Angelus Domini ammciavit Mariae ...

A függöny mögül, az orchesterből fölhangzott már a nyitány. A hegedűk, a csellók, a klarinétok és a fuvolák dallama fonta körül finom hínárral és sodorta magával a muzsika rejtelmes tengermélyiségei felé Rózácska testét-lelkét. Nem is vette észre, hogy már nem mondja, hanem éneklí, fuvalomszerű pianisszimóban, alig suttogva, csupán önmagának és Istennek:

— Ecce ancilla Domini ...

Egy türelmetlen hang riasztotta fel:

— Bitte, bitte!

A szemét hirtelen nyitotta ki. Körülnézett. Halottá füzömellénykéjén keresztül a szíve dobogását. Mindig így dobolt az az izgatott, «tambour», mielőtt kilépett a játékszini deszkákra. És kilépett! a lámpák elé. Láttá, hogy az óriási nézőtér tömve van. Azután elmerült minden a sötétségben, örömmozdulattal emelte fel karját az ég felé, fejről bájos lágy-

sággal ejtette le a szalmakalapot és már énekelte azt a magas C-t. Abban a pillanatban olyan fürgeteges taps hangzott fel a nézőtérrel, hogy Róza azt hitte: mingyárt összedül a ház. A muzsika megszakadt, a publikum tombolt. Róza először nem hitte, hogy mindez neki szól. De az igazgató megragadta a karját és valószínűleg kitaszította a színpadra. Akkor értette meg, hogy őt hívja a közönség. Még csak akkor kezdődött ám a vihar. Kleinheinz boldogan mosolygott a karmesteri emelvényen és egyre vart. A kihívás háromszor ismétlődött meg. Akkor aztán Kleinheinz fölemelte a pálcáját, a hegedűk folytatták a melódiát, de a közönség még egyre tapsolt, tombolt, éljenzett. Rózácskának szerencsére nagyon finom volt a hallása és a tapsorkánon keresztül is jól kivette az alaphangot: folytathatta énekét.

Következett a cavatina. Alig hogy kiénekelte az utolsó hangot, megint elkezdődött ez a földindulás és ez a mennydörgés. A tapsviharból kihangzott mindenféle nyelven a kiáltás:

— No'amol — Újra! Újra!

— Da capo! Da capo!

Kleinheinz mesternek sugárzott a szeme. Fölemelte kis fekete pálcáját és a zenekar elkezdte ismét a cavatinát. Abban a pillanatban Róza fejében kigyulladt a fénysugár. Egy pillanatra behunyta a szemét. Ez volt a szokása, mikor nagyon mély érzés árama reszketteti testét-lelkét. És elkezdte a cavatinát, — magyarul! Magyarul énekelt a német színházban. És a német színház fényes falai nem dőltek össze. A csillár száz gyertyája nem aludt ki szégyenében. A kortina nem szakadt le. A deszkák nem roskadtak meg. A fényes-finnyás német színház a magyar föld szívében először hallott magyar éneket!

A publikum egyik fele az első taktusok alatt még zavarodottan izgett-mozgott. Mi ez? Rebellió?

Komplott? Merénylet? Felségárulás? Halk moraj borzolta föl a földszintet és a páholysort. De a közönség másik felének arcán fények gyulladtak ki: az elfojtott belső láz rózsái. Amint a cavatina utolsó üteme is elhangzott, a földszinten tapsolni, tombolni, éljenezni kezdtek. A fürgeteg elkapta a lózsékat is, ahol a német színház leghívebb páholybérlo mecénásai ültek: magyar főrangúak. Olyan volt ez a taps és ez az «éljen», mint a lápi tűz: száguldva terjedt tova, nem lehetett útját vágni és néhány pillanat multán, szédülve a forró magyar lelkesedés lázától, könnyes szemmel, lángoló vörös tenyérral ujjongott, őrzöngött már az egész nézőtér.

Mikor Zudorienne-köpenyét összehúzza, kilépett az éjszakába, a kiskapuban valaki útját állta. Rózacska némán szédült bele a Prepeliczay karjába. Minden idegében, testének minden kis rostjában ott remegett még a gyönyörű este izgalma és mámor. De egyetlen pillanat kellett csak, hogy elszálljon belöle minden: a siker öröme, a taps emléke, a testében zsongó boldog szédület. Nem törödött többé semmivel, nem örült semminek, nem részegítette a siker: csak azt érezte, hogy jó itt, hogy boldogság itt, e két erős karban pihenni, ringó fiákerben, amely viszi öt, bánja is, hogy hová, merre, talán a szállása, a «Vörös ökor» fogadó felé, talán máshova... Nem szóltak egymáshoz egy szót sem. Betöltötte egész valójukat az, hogy — itt vannak, egymás mellett, összesimulva, egymás karjában.

Már megérkeztek a fogadó elé, mikor Prepeliczay végre megszólalt és mosolyogva mesélte el egy kalandját. A színház felé menet ismerösével találkozott, a id botránkozva újságolta, hogy képzelje csak: ma este a német színházban föllép egy vézna kis teremtes, aki lépni se tud, de énekelni se. «Olyan lesz az, mintha ijedségeden nyávogó macska szalad át a színpadon... No hiszen, lesz ott ma este fütty, meg

fütty! Én is azért megyek oda, hogy azt a nyiszlett macskát kifüttyüljem. Remélem, Prepeliczay, maga is segít?» Ő nem szólt egy szót sem. Már előre mulattatta: milyen arcot vág majd az ipse, mikor meghallja Róza énekét. És jól sejtett: az eleve-elszánt füttyös ordított, tombolt, tapsolt a legjobban!

V.

Boldog reggel virradt Rózácskára. A testében, az idegeiben, a bőre alatt, a vérében az Ő neve: minden csak ő és semmi más. Dél felé nyúlt csak az újságok felé: ott heverték a paplanon és áradozó kritikákat olvashatott belőlük. A karmester is bekopogott hozzá és elmondta, hogy a «Magyar Király»-ban, meg a Kemnitzer-kávéházban egyaránt azt követeli a közvélemény: tartsák itt Déryné a német színházban! Addig beszélt, addig beszélt, amíg rábeszélte, hogy még három szerepet énekeljen el náluk. Mingyárt el is hozta a nagy árkus papirosokra írt «Stimmecket». Róza fogadkozott, hogy ő két hét alatt megtanulja ezt a három szerepet, de Kleinheinz úr csak mosolygott: ugyan, ugyan hova gondol kedves Madame, kevés arra három hónap is!

Rózácska olyan szorgalmasan tanult, hogy Prepeliczay örökös szemrehányásokat tett neki: egészen elhanyagolja őt. A nappalokat a munkának szentelte. De az estéket, óh, az estéket egészen neki adta... A boldogságnak abban az állapotában élte át ezeket a heteket Róza, melyeknek neve nincsen: földöntúli percek ezek — itt a földön... A művészet alkotó láza és a szerelem gyönyörűsége volt a Rózácska két szárnya, amely az öröm azúrja felé ragadta őt. Kleinheinz, a karmester nem győzte csodálni, hogy milyen hamar tanulta be Rózácska Ameneidét, a «Tankréd»-ből.

— Nincs más hátra — mondta — kedves kis Déryné, minthogy kvartett-próbát tartunk!

Róza bement a színházba, ahol most már hajlongva fogadták «a magyar Catalanit». Bahnik urat kereste, a rendezőt, aki első tenoristája is a színháznak, iirra kérte: írjon ki másnapra kvartett-próbát, mert a «Tankréd» az ő számára ismeretlen és új mű.

— Hja, — hebegett Babnik úr, füléig elvörösödve — az most lehetetlen.

— Miért lehetetlen? így nem tudom betanulni a szerepet!

— Bitte, Madame, a muzikantok és az énekek nagyon meg vannak erőltetve ...

— De így lehetetlen folytatni a munkát!

— Hja... nem tehetek róla: aber die Sache ist unmöglich!

Kleinheinz félrehúzta Déryné egy ál-fal mögé.

— Ne ütődjék meg rajta, kedves Déryné. Ez itt egy kis... hogy mondjam csak . . . összeesküvés. A társulatban az a hír járja, hogy miután ilyen «bravúrt» csinált első föllépésével, «Die Ungarin will man engagieren». Tudja, mit mondtak erre Czibulkáné és a másik két főénekesnő? Ha az «Ungarint» szerződtetik, ők azonnal fölmondanak! Mivel pedig Babnik úr a három grácia egyikének — megsúgom magának, hogy Hagen kisasszonynak! — hogy is mondjam csak... hát mondjuk, hogy: széptevője! Most már érti?

Így sustorgott, forrt, bugyborékolta a nagy katlan, a kulisszák világa a kis «Ungarin» miatt...

Déryné a sohasem hallott Rossini-opera főszerepét — kvartett-próba és zenekari próba nélkül énekelte el a főpróbán. Az első felvonásban fekete bársonyba öltözött, nyitott uszályal, széles ezüst bordúrral, amelyben fényes kövek voltak. Alatta fehér atlaszt viselt, megint csak széles ezüst bordúrral hímezve. Nagyon gazdag derékszorítót is vett hozzá, elöl hosszú lefüggővel. A nyitott fekete bársony ujjak alól térdig

erő bő csipkeujjak hullottak alá, háromszorosan fölcsipkedve fekete bársonycokrokkal és minden csokor közepén egy-egy fényes üveg-brilliánttal. A tündöklő színpadi öltözetet, amely Rózácska kezemunkája volt, bársony baret egészítette ki, nagy fehér tollakkal.

Az első jelenés előtt odajött hozzá játékos-társa, Schebesta kisasszony, aki Tankrédet énekelte. A német színház gyönyörű hangú alt-énekesnője volt az egyetlen, aki barátságos, jóakarátú és szeretetreméltó volt «Madame Déry»-hez.

— Mi szép ön, madame Déry! Nem is álmodtam volna, hogy ily gyönyörű kedvesem lesz!

— Méltó akarok lenni szép Tankrédemhez, — felelte tréfásan Róza — csakhogy Tankréd holnap is szép marad, míg Ameneide a végjelenet után elhervad...

A Rossini-operában mindent fölülmúló sikere volt Dérynének. A második felvonás után az intendáns és az igazgató együtt kopogtak be az öltözőjébe. Ajánlatot tettek neki, hogy szerződjék a pesti német színházhoz. Róza elsápadt az izgalomtól. Erre nem számított. Kavargott körülötte és benne minden. A vér az agyába tódult. Nagy, nagy siker ez, roppant diadal, az egész lenézett magyar vándorszínészet diadala! De... óh, nem, nem!

És sebesen mondta ki ezt:

— Nem, nem lehet uraim ...

— Miért nem, Madame? — kérdezte az intendáns. — De én nem erőltetem még a feleletet! Szívesen várunk a válaszra. El kell énekelnie még Ninettát is a másik Rossiniben, a «Tolvaj szarkában», valamint a «Vesta-szüzet». Most, egyelőre, vendégünk csupán. De aztán ... Reményelem, hogy aztán ...

Előadás után, mikor be akart szállani a színház fogatába, amely őt hazavigye szállására, egy sötét szem komor pillantása szögezte oda a hepehupás kövezetre. A férfi, aki oly számoltatóan nézett rá, Hor-

váth volt, a Kilényi-társaság rendezője, Székesfehérvárról.

— Ennyi ideig elmaradni, Róza! — ingatta a fejét feddően az ősz Horváth — és így tolvajszarkászkodni! Mert, hallám, még a «Tolvaj szarkát» is elénekli a németnek!

Az esthomályból Balogh István arca bukkant fel.

— Hűtelen! — suttogta a füléhe. — Így elhagyni bennünket... És elhagyni a vármegyét, amely atyai gonddal öleli magához a magyar színészetet.

— Édesapánk, vármegye! — szólt Horváth.

— Édesanyánk, vármegye! — visszhangzott Balogh.

Déryné mentegetőzött.

— Ne higgyék, hogy én hűtlen vagyok! A magyar becsület...

— A magyar becsület! — emelte fel a hangját szenvedélyesen Balogh — a hűség a magyar színpadhoz, ifiasszony! Mi elszegődtünk egy életre, Déryné! Szellemi hajdúk vagyunk: a magyar nyelv hajdúi! Járjuk az ország útját és ha kell, bottal verjük az emberek fejébe rútot felejtett magyarságukat!

VI.

Róza lelkében vihar tombolt. Nem aludt ez éjszakan egy szemhunyásnyit sem. Prepeliczay néhány napja elutazott Széphalomra, Kazinczy lakóhelyére. Nem volt már nevelő, hanem a Prónay és Podmaniczky báró-családok fiskálisa. Róza egyedül vergődte végig az éjszakát. Árva volt, magárahagyatott. Nem volt mellette senki, akinek a vállára hajtsa forró fejét, aki előtt kinyissa szívének lefüggönyözött ablakát, akitől tanácsot kérjen a nagy tanácstalanságban. Itt maradhatna Pesten, a nagyvárosban, csillártól fényes, süpedő szőnyegekkel ékes nagy színházban ... Énekelhetne, állandó theátrumban és orchestrum kísérmé, tizenkét első hegedű, tizenkét második hegedű, nyolc viola, csellók, gordonok, klarinétok, fuvolák, óh, mily szép álmom... És a szoba éji sötétjéből a nyomorúság képei riasztották: a vándorlás, az örökös vándorlás, feneketlen sárban. A ruhagondokban átvirrasztott éjszakák, a csárda pádimentumán, a vályogkunyhókban töltött fürgeteges éjjek. Az ének a nyitott kocsiszímben, az «opera-előadás», cserző-vargából néhány nap alatt bepofozott tenoristával, falusi műkedvelőkből toborzott Öt-hat tagú «zenekarral»... Az intendáns azt mondta, hogy elviszi Bécsbe, ahol énekelhetne a karín thiai kapu melletti színházban is, ahol — ó istenem ...

A teste verítékben úszott. A sötét szobában tündöklő látomás ragyogott fel. Néhány héttel ezelőtt

látta először életében Bécsset. Szombathelyen jártak, ahol különösen a műveit, kedves fehér papok, a premontreiek lelkesedtek a magyar színészekért. Jó volt a bevétel, a fehér-reverendás magyar apostolok behajtották a polgárokat a színházba és Kilényinek megduzzadt az erszénye. Egy szép napon fölpakolta a társulat hölgytagjait a szürke utazó-bárkára és így szólt:

— No, megyünk Bécsbe!

A szürke bárka meg sem állt az István-toronyig. Felejthetetlen szép napok, álmélkodásnak napjai virradtak Rózára. Látta a Burg fényes termeit, ahol a császár lakott, leülhetett a Mária Terézia ágyának takarójára és főként: elmehetett az Operába, a karinthiai kapu mellé! Most látott életében először balletet. Azt hitte, álomban lebeg ő maga is, mikor az a száz fehér pillangó, az a száz fehér muszlinzoknyás tündér fölemelkedett a levegőbe és röpdösött, mintha teste se volna. Aztán végighallgatta Mozart operáját, a «Tündérsíp»-ot, amelynek egyik áriáját egyszer ő is énekelte már a miskolci csizmadiaszínpadon. De micsoda előadás volt az, ott, a karinthiai kapu melletti színházban! Az orchestrumban majdnem száz muzsikus ült. A színpad akkora volt, hogy a Hacker-szála mindenestől belefért volna húszszor. Az éj királynője fölött mintha igazi csillagok tündökölnének. És az a közönség!... A közönség mily előkelő, mily elegáns...

És ő most ezeknek énekelhetne, ilyen zenekar kíséretében, azon a színpadon ...

Lecsukta a pilláit. Menekült a csábító képek elől. De mindhiába! Ott ragyogtak azok a szeme tükrében, a pillái függönye alatt és nem akartak elhalványodni reggelig. Rózácska összekulcsolta a kezét a mellén. Suttogott: «És ne vigy minket a kísértésbe...»

Jókor reggel felöltözött és nemsokára bekopogott a Nagy-híd-utcai lakásba, Kíeinheinz karmester-

hez. Még egyszer megölelte a sok kottát. Végigsimogatta a «Vesta-szüzet», a «Tolvaj szarkát», a «Hamupipőkét» és a «Tankrédet». Aztán letette valamennyit a zongorára:

— Itt van, mester, visszahoztam valamennyit!

— Mi baja, Déryné?

— Nem énekelhetem egyiket sem. Eljöttek értem és én velük megyek.

— Kik? Ki az, aki eljött magáért, madame Déry?

— Azok, akikhez tartozom ...

— De az lehetetlen! Lehetetlen, értse meg!

— Az a lehetetlen, hogy hűtelen legyek a magyar színpadhoz!

— Gondolja meg, Déryné: az óriási siker! A pesti színház, amelybe háromezer ember fér be. És Bécs, Bécs!... Um Gottes Willen: Bécs! Különben is ma délután Teleki grófnéhez kell mennie, aki hivatja.

— Én nem mehetek a grófnéhez, mert délután már nem leszek Pesten! És nem énekelhetek többé a pesti színházban. Köszönöm, hogy annyit fáradozott velem, de — lehetetlen!

Délután már kocogott a szekér Déryné ifiasszonnyal Székesfehérvár felé.

VII.

Az Éder színigazgató ék debreceni szállásának küszöbén csontos, tagbaszakadt nőszemély állt, csipőre tett kézzel.

— No hiszen, Lujzika, — zsémbeskedett a szep-lős, sovány, őzikeszemű kis Éderné ifiasszony felé — majd megnézheted, milyen fennen hordja az orrocskáját az a kolosszális asszony! Az a Déryné!... Akit így vártok, mint valami nőstény-csodát...

— De lelkem, Mari, ha mondom...

— Ne mondj te semmit, Lujzi lelkem, elég, ha én mondok egyet-mást! Úgyis eleget mondok... Nem áll be a lepényi esőm, hiszen tudjátok... Ahol Neéb Marinak jár a szája, ott mindenki másnak hallgass a neve! Azért mondom, Lujzi lelkem: az ilyen hírhedett pesti színésznő félvállról tekint le ránk, szegény falusiakra. De engem úgyse: én ugyan nem futok elejbe kézcsokolásra, ha kiszáll a hintóból! Nem én... Vénleány létemre nem sietek senki udvarlására!

A nagyszájú, zsörtölődő, különc természetű Neéb Mária a legjobb lélek volt a világon. Csak a szája, a szapora-járású szája volt rossz. Művelt, finomlelkű, csupa-kedély színésznő, a komikai szerepekben páratlan. Semmiképpen sem akar férjhezmenni, pedig kérője bőven akadt. Mondják, hogy egyetlen egyszer volt mátkás, derék, jóra való fiatalemberrel, de visszaküldte a karikagyűrűt, mert az ifjú, egyszer életében, — nem mondott igazat... Debrecenben dé-

delgetik a goromba leányzót, szeretik gúnyolódó arc-fintorait, sziporkázóan szellemes beszédét, gonoszkodó tréfáit.

Neéb Mária sarkon fordult és be akart menni a házba, mikor nekiszaladt az egész gyerekhad, az Édercsalád apraja-nagyja:

— Néni, néni, megérkezett Déry néni!

Az egész háznép kicsődült a kapuba. Neéb Mária is megfordult és valami ilyesmit morgott:

— No, lássuk az érkező fölséget!

A kapu előtt ekhós parasztszekér állott. Neéb Mária nagyon csodálkozott. Hegyes könyökével oldalba lökte Édernét.

— Mi a kő! — nyelvelt, — hát a nagyhírű művésznőnek nem hintón méltóztatik kegyeskedni megérkezni?

Egy hatalmas növésű férfi lépett oda a szekérhez és fölébe hajolt. Szentpétery Zsigmond volt, a széptermetű, behízelt beszédű fiatal színész. Az arca azokra a régi szobrokra emlékeztetett, amelyek az antik Róma szenátorait és szónokait ábrázolják.

— Nézd csak, — duruzsolt tovább Neéb Mária — Szentpétery valamit keresgél a szekér fenekén. Ugyan mit kereshet?

— Talán a teppichet keresi, — súgta vissza Éder Lujzika.

— Ahá, a teppichet! Azt, amelyik a fényes arculatú művésznő balzsamban fűrösztött lábacskaí alatt van, az arany-szalmával kibélelt és gyémánt-porral meghintett mesebéli hintóban. De hol van ő maga? Ah, hol van ő maga: a páratlan és egyedülvalló művésznő?

Már sötétedett, a civis-házak négyszögletű kis ablakaiban pislogni kezdett a gyertyavilág. Éder igazgató és Szentpétery egy darabig még suttoztak, kotozásztak a szekér körül. Azután Szentpétery fölnyalábolt valamit és hozta befelé az Éderék portájára.

Olyan kicsike, összezsugorodott valamit tartott a karjában, sok-sok kendőbe, takaróba bugyolált valamit, mintha pólyásbabát vinne nagy vigyázattal. Neéb Mária látta, liogy egy keskeny vállú, sápadt, beteg, gyermeki lény az, akit Szentpétery olyan féltő gonddal, ölben visz be a szobába.

— Hát ez az a híres Déryné... Hm... — csóválta a fejét Neéb Mária. — No hiszen!

Szentpétery aggódva fordult hátra, miközben magához szorította azt a kendő-gombolyagot, amelyben állítólag Déryné húzódott meg és így szólt Neéb Máriához:

— Beteg!... Megfázott a téli utazásban.

— Na hiszen, — dörmögött Neéb Mária — nekem is kijutott: mivel hogy én megtermett személy vagyok, még majd nekem kell mindennap ölben folhordoznam a szinpadra ezt a hektikás vakarcsot!

Attól kezdve ott ült a rossznyelvű Neéb Mária a Déryné ágya szélén: mulattatta a beteget, aki sehogyan sem akart meggyógyulni. Szentpétery Zsigmond is a betegszobában töltötte minden idejét. Nem ismernek rá, mióta Déryné megérkezett. A nótás, szerelmes, kártyás, mulatós Szentpétery, az okos társalgó, a derült cimborá elmaradt a korcsmából, nem jár társaságba, minden idejét a játékszín és a Déryné ifiasszony betegszobája között osztja meg. Itt csendül fel jóízű nevetése, szívbéli kacaja, ide plántálta nemes arcát és óriási «tetemét», amely alig hogy befér az alacsony tetőzet alá. Déryné szívesen veszi a látogatásait: Szentpétery arcából és beszédéből őszinte derű és mély kedély, nyílt jólelkűség és férfias kedvesség árad feléje. A gondúzó beszélgetésre ugyancsak rászorul most. Két hete, hogy megérkezett és még mindig az ágyat nyomja. A közönség is egyre inkább háborog. A debreceni cívis már az utcán morog: «No, mi van azzal a híres asszonysággal, aki úgy danol, mint a rigó?...» Azzal vádolják Éder igazgatót,

hogy nincsen is a világon az a Déryné nevezetű, csak ő hazudta tele a várost az érkezésével. A szerencsétlen flótás kénytelen cédulákat nyomatni, amelyeken azt bizonyítja, hogy ő nem hazudott: Déryné ifiasszony kézzelfogható földi valóság, aki teljes egészében és göthös mivoltában ott nyöszörög az ő felesége ágyában. Akárki megláthatja, ha bekopog hozzá.

Alig hordták ezét az igazgató önmagát-mentető jelentését, kezdett kisütni a nap és Rózácska is kivált, mint a virág. Már kimerészkedett az udvarra is, persze nagykendőbe bugyolálva. Ott kacagott a Neéb Mária tréfáin és a Szentpétery tiszaias beszédjén. A harmadik délután, mikor Rózácska éppen a szabad levegőről tért vissza, nagy zavarral közeledett hozzá Éderné.

— Egy úr van itt, lelkem... tiszteletét szeretné tenni.

Róza akkor vette le a válláról a nagykendőt és oda ült a hímzőrámája mellé, az ablakba.

— Ki az az úr? — kérdezte.

— Ne haragudj, Róza ... helybéli patikáros ...
A neve: Bacsó.

Róza fölugrott, mintha darázs csipte volna meg. Reszketett az indulattól:

— Bacsó? Hát ez itt van, a városban?

Idáig eszébe se jutott, hogy Bacsót Debrecenben találja. Az idő kifújta emlékezetéből a szép ábrázatú patikust. Alar hetek óta Debrecenben élt ő maga is, de arra nem gondolt, hogy annak ideién Bacsó Bári.

lint Debrecenben szerelte föl azt a bizonyos patikát, amelynek a pultja mögé majdnem odakerült ő maga is, mint patikáriusné ténsasszony.

— Mit akar ez az ember? — riadt föl — nem akarom látni! De mire kimondta, hogy «nem akarom látni», a küszöbön már ott állt Bacsó. Visszataszító ál-alázattal mosolygott Rózára. A hangja csupa kérélelés volt.

— Hát még mindig haragszik rám, ó kedves Rózám?

— Kérem... nem vagyok az ön Rózája.

Az a néhány esztendő, amely elmúlt azóta, alaposan elvégezte a maga munkáját Bacsó Bálint halandó részében. Arca elvesztette üde színét, vonásai megpuhultak, szeme körül szarkalábak szürkéltek. Alakjának rugalmas karcsúsága eltűnt. Fakó volt az arcszíne és a bőre petyhüdt. Most is a legújabb divat szerint öltözött. Nanking-nadrágban és glokliis barna kabátban jelent meg Róza előtt, nem is szólva a gallér vakítóan kifényezett két szárnyáról, amely egyenesen a ritkuló halántékról aláfolydogáló pofaszakái láig ért, körülcsavarva háromszorosan az omlós puha kravátlival.

— Ah Róza, — sóhajtott — jól ápolt kezét kebelére helyezve és szemét érzelmesen a mestergereindára vetve.

De az érzelmesen kifordult szemefehérje a magasból vizatért a földre: pontosan oda, ahol a Rózácska lába oly türelmetlenül toporzékol. És nyomban lángragyúlt a fakóra kihült férfiarc, zöld fény lobbant föl a szem fenekén és a mohó vastag száj megrándult. Rózácska lába valóban igézően szép volt: oly keskeny, bokája formás és az alsó lábszára: mint a legnemesebb szarvasé. Bacsó Bálint úrban minden fölgerjedt, ami férfiben egyáltalán fölgerjedhet. Éder Lujzika, a direktorné, «tapintatosan» kisomfordált a szobából. Magukra maradtak, bármennyire nem akarta Róza.

— Miért haragudnám én önre? — folytatta hidegen. — Mert hazudott?

— De Róza!

— Mert szavát megszegte?

— De ... hiszen én ...

— Ne hebegjen, Bacsó úr! ön többre becsülte a pénzt, mint engem. Megcsalt, De nem haragszom.

Inkább hálát adok Istennek. Azért, hogy megszabadított öntől.

Bacsó még egy kísérletet tett. A páthoszhoz folyamadott. A hamis páthoszhoz.

— Róza, — lihegte — Rózám, mindig szerettem. Szeretem még ma is. Míg e kebelben ver a Bzív s e szívben forrón árad a vér.

— Szeretett? Ma is szeret? Igazán? Hát azért vett el feleségül mást?

— Szülői kényszerből tettem, nem szerelemből. El is váltam tőle három hónap múlva.

— Három hónapig tartott? — gúnyolódott Róza. — Oly sokáig tart egy patika fölszerelése?

Bacsó fülig pirult. Fölötte hasznosnak érezte, ha nem érti meg Rózát. Ha úgy tesz, mintha nem értené. Nem szólt egy szót sem, csak az arcával igyekezett kifejezni azt, hogy nem tudja: mit jelent ez a «három hónap». De Róza kegyetlen volt. Megismételte a szavait:

— A patikát e három hó alatt bizonyára sikerült fölszerelni az ő pénzén. És akkor — elváltak...

Bacsó még néhány zavart szót dadogott, azután ajánlotta magát és elment. De volt aztán mit hallania Rózának a szaporanyelvű Éder Lujzikától és az örökké aggodalmas direktortól. Azt mondták: nem szabad ilyen kurtán-furcsán bánni az olyan gazdag, tekintélyes férfiúval, mint Bacsó patikárius. Meg aztán nagyszájú ember, hangja messze hallatszik és igen ravasz. Könyörögtek Rózának, legyen irántuk irgalommal és ne szabadítsa rájuk ezt a feketelelkű, ármányos embert, aki tönkreteszi az egész színjátszó társaságot, ha Róza megharagítja. Édernének négy gyermeke volt és a színjátszó társaságnak nem ment valami gyönyörűségesen a sora a zsiros Debrecenben. Róza beletörődött hát, hogy a sok orvosságot, amire neki szüksége volt, elfogadják az adakozó Bacsótól. Bacsó pedig betegnek való könnyű ételeket is küldött az orvosság mellé.

Róza megint gyöngé volt és bár tudta, hogy inkább a halált szabad választania, mint Bacsó figyelmeségeit, az Éderék rimánkodására megadta magát. Eltűrte azt is, hogy a patikáros naponta háromszor bekopogtasson a házba, tudakozódjék hogylétéről és elhalmozza őt gyöngédségeivel.

— Hiszen látod, lelkem, — érvelt Éderné — milyen kellemetes ember! Ami elmúlt, elmúlt. Ő nem beszél róla többé.

Így azután elfogadta Bacsó meghívását és Éderékkal együtt elment ebédre a patikushoz. Csak azért, hogy Éderéket meg ne bántsa. De Bacsó vérszemet kapott és elkezdett bizalmaskodó! Fűnek-fának mesélte, hogy ő Dérynének jegyese volt és csupán «átkos félreértés választotta el a nőtől, akin kívül ő más nőt képzelné se tudna magának». Folyvást arról szavalt, mindenki előtt, az asztalnál, hogy ma is úgy érez Róza iránt, mint egykor. Déryné bosszankodott és amikor Bacsó megint előhozta ebéd közben, a színeszek előtt az ő nagy szereimét, nem tudta többé elrejteni bosszúságát.

— Én magát soha nem szerettem! — mondta durcásan — éppen hogy tetszett. De akkor nem volt ilyen beesett képű, ráncos ember, mint most! Nézze csak, ott lóg a falon az akkori arcképe. Aztán nézzen a tükörbe.

Ha Rózácska több figyelmet fordít a Bacsó arcára, akkor észre vette volna: miként komorodik el ez az emberi ábrázat, miként telepszik rá a sötét fátyol a szem tükrére. Bacsó egy percig hallgatott és némán maga elé nézett. Aztán fölállt az asztaltól és levette a falról az arcképet.

— Ha egyszer tetszett önnek, Róza, akit e kép ábrázolt, fogadja el tőlem emlékül.

— Nem kell magától emlék. Tartsa meg!

Bacsó homlokán kerek piros folt gyulladt ki. Szemes elsötétedett. Ott állt a szoba közepén, kezében

a kép. Akkor aztán neki támadtak a színeszek Rózácskának és addig szidták e «gorombaság» és e «kíméletlenség» miatt, amíg beadta a derekát és kénytelen-kelletlen elfogadta a képet.

Néhány nap múlva útra készülődött a színjátszó társaság. Bacsó búcsúzott. Epedő mozdulattal nyúlt Róza keze után, de ő nem akarta észre venni ezt a mozdulatot és visszahúzódott tőle.

— Adjon valamely kicsinyded emléket, ah Róza, szívem egyetlené!

Róza ráförmedt:

— Hagyja már egyszer ezt a komédiát, Bacsó! És hagyjon nekem békét.

— De némi emléket csak ad, ó Rózám?

— Hányszor mondjam már, hogy nem vagyok a maga Rózája! Régen elfeledtem önt és ezután sem akarok emlékezni arra, akit elfeledtem.

Bacsó szemében sűrű sötétség kavargott. Mint a fekete felhők a téli égen.

— Utolsó szava ez hozzám? — kérdezte fenyegető hangsúllyal.

— Bizonynal a legutolsó!

— Úgy? Hallja hát eskümet!

— Nem hiszek az ön esküjének. Esküdjözzön másnak, aki elhiszi!

Gúnyolódó gonosz mosoly húzta ferdére a Bacsó ábrázatát. Egészen közel hajolt Rózához, aki borzongva lépett egyet visszafelé.

— Pedig ennek az eskünek hihet, Róza lelkem! Elhiheti, hogy letaszítom boldogsága egéből a poklok gyötrelmes fenekére!

Kiegyenesedett és olyan mozdulatot tett, mint a rossz színész, mikor a tragédia nagy jelenetétjátssza. Hangja hamis volt, üres, puffogó. De azért mégis félelmetes:

— Erre esküszöm! Én, egykori szerelme, Bacsó Bálint!

Az ajtóból még egyszer visszafordult a megdermedt Róza felé:

— Ön nem akar rám emlékezni. Nos jó: emlékezni fog rám, akár akarja, akár nem!

VIII.

A fürgeteg durva tenyere odacsapta a havat a betapasztott ablakhoz. Széjjelporzott az és fehér felhővel fődte be az üveget, majd ráülepedett a párkányra, szorosan hozzátapadt és nemsokára olyan kövér hópárna ülte meg az ablakot, hogy a didergő Róza alig látta az elhagyatott egri utcát. Odakünt a szél sivalkodva söpörte, kergette maga előtt a havat, föl kavarta, nekivágta az erkélynek, majd lesújtotta a földre. Egy öreg pap éppen most botorkált át nehéz botosaiban a hótörlesztokon, a ciszterciták sárga klastroma ielé. Az óra délutáni kettőt ütött: egymás után kondultak *meg* a tornyok, illendő rendet tartva. Először az érseki templom szava dörgött át a girbe-görbe utcákon, a szeszélyes, ferde tetőkön, azután a ciszterciták, a barna kámzsás ferenciek, majd a fekete csuklyás minoriták tornya jelentette az embereknek, hogy az óra múlik és múlik vele az élet. A Rózácska ablaka alatt egy szánkó szántotta végig nyílsebessen a porhanyós puha havat. Vidoran csilingeltek a csöngetyúk a zúzmarás sörényű lovak nyakában és a szánkón zömök boglya ült, fekete subák-ból és a boglya közepéből csak egy dagadt vörös orr látszott ki, semmi más. Róza a cserépkályhához térdelt és rakott a tűzre. Ezt művelte egész nap. Fázott, szörnyen fázott ezen a télen Eger városában. Amint a jószagú bükkfát a tűzre vetette, összeráncolta a homlokát. A bükkfáról eszébe jutott: milyen

keservesen és milyen szégyenletesen szerezte meg az árát. A sok fűtés, meg a sok orvosság alaposan leapasztotta a Róza bugyellárisát ezen a télen. Ma délbén kénytelen volt Éder igazgatóhoz menni, akitől kétszáz forintot kért kölcsön. Éder odaadta a kétszáz forintot, de zálogot kért: Róza gyűrűit. Az ifiasszony annyira fölmérgesedett ezen, hogy nyomban otthagyja az Éder truppját, ha nincsen ily kemény tél, amely bezárja őt a kuckóba. Keservesen megbánta már, hogy elhagyta a Kilényi társulatát. Kilényi Dávid is zsigori ember volt. Nehezen tudta túrni azt a rossz szokását is, hogy unos-untalán a vastag óraláncával zörgött, játszogatva azzal a harminc-negyven csecsebecsével, gyűrűvel, fityegővel, miegymással, amit erre az aranyból készült kocsikötő-láncra aggatott az idők folyamán. Volt azon még püspöki kereszt is. De azért Kilényi mégis a sógora volt, mert hiszen feleségül vette Jeanettet, az ő szépséges ibolyakékszemű és ébenfeketehajú tündérkéjét, akinek nem volt semmi tehetsége a színpadhoz, de még kedve sem. Inkább lett színigazgatóné, mint színésznő. Kilényi sohasem *tette* volna ezt vele, hogy zálogot kérjen a pénzéért. Rózácska meghatottan emlékezett vissza az elmúlt időkre és mialatt a tűzbe bámult, fölbukkant előtte a Kolozsváry főszolgabíró fénylő vörös homloka, amelyet minduntalan törölgetett a kövér főbíró, télben, nyárban egyaránt, mialatt ki-kifulladásra magyarázta, hogy «a prózai darabban is énekőnyi köll...» De ez az izzadt homlokát törölgető, furcsán beszélő székesfehérvári főbíró lelkes magyar hazafi és nemes gondolkozású úriember volt. Mikor Róza szállását kifosztották, elvitték az egész garderóbját és az ékszereit, a főbíró ezerkétszáz pengő előleget adott neki. Azt már meg se mondta, hogy a magáéból adja. Igazi megtestesítője volt ez a fele érvári főbíró a nemes vármegyének, amely mindene, mindenkije, minden-tudója és mindenről-gondoskodója volt a sze-

gény árva magyar színészetnek: «Édesanyám, vármegye, édesapám, vármegye» — ahogyan Balogh István mondta egykor.

Róza a tűzbe bámult. Mintha csak a Kolozsváry főbíró vörös homloka fény lenne onnan feléje. Az a homlok, amelyet nem fog látni soha többé. A főbíró nemrég meghalt, de még a halálos ágyán is órá gondolt: előkereste foszló vén bugyellárisából a Róza nyugtáját, amely ezerkétszáz forintról szólt, össze-tépte azt és elküldte néki, utolsó üdvözlétül.

Keserves volt ez a hosszú-hosszú tél Egerben. A hó, a sár, a szél, a fagy. A kanonok-sor bájos erkélyei és bánatos barokk-szentjei, az érseki palota kecses angyalkái és a líceum dallamosan finom-rajzú párkányai megroggyantak a hó alatt. Olyan volt Eger, mintha cukorból épült álompaloták sorakoznának a tejszinhab-hegyek, lankások és erdők tövében. De az álomszerű városban sem tudott gyönyörködni Rózácska. Fázott a teste, fázott a lelke. Amikor csak tehette, a szobában gubbasztott és amennyire a hópárnák megengedték, a rabmadár sóvárgásával nézte az ablakból a szőlőhegyeket: mikor jó már a szép kikelet, mikor zöldéinek ki már a szőlőtőkék, hogy ő is lerázza magáról a kő-kalitkát és kirepüljön a komor bástyák közül.

Nemcsak a vékony kis teste fázott. A lelke egész télen át balsejtelmeiktől didergett. Mióta eljött Debrecenből és útravalóul elhozta magával a Bacsó Bálint fenyegető szavait, úgy vijjogtak ezek a fülébe, mint a vércsék, örökké a Bacsó Bálint hangját hallotta, a Bacsó Bálint sötéten örvénylő szemét látta. Egyszer azt álmodta, hogy Bacsó mosolyog be gúnyosan a hólepte ablakon. A nyargaló szél villogásából is az ő kacagását hallotta. Máskor meg az volt az álma, hogy Bacsó nagy sötét alakja áll az országúton és nem engedi tovább a postakocsit, a postakocsiban az ő szerelmes párjának sóvárgó levelét...

Nem tudott megnyugodni, csak olyan ritka napokban, mikor megérkezett a levél tőle. A levelek, ha ritkán is, ha néha is, bekopogtak az ablakon, mint a hír-hozó galambok. És ha egyre ritkábban érkeztek, Róza mentegette őket: szegény levélkék, mit tehetnek róla, hogy behavazott országutakon nehezen jár a postakocsi és Eger olyan nagyon messze esik Pest városától és Széphalomtól...

Rózácska egy könyvet vett le a «komot-kaszni» tetejéről és hosszasan nézegette azt. Szentpétery, a hűséges lovag hozta ajándékolul tegnap estve. Szentpétery, aki nem tágít Rózácska oldala mellől az emlékezetes múlt téli este óta, mikor a lázban vacogó fiatal asszonyt az ölében vitte be az Éderék ágyába és néhány percig érezte a szeszélyes kis szív kopácsolását, amely ott dobolt az ő széles mellén, mintha bebocsáttatást kért volna. Rózácska már nem is emlékezett arra a csúnya téli estére, de Szentpétery Zsigmond annál inkább, mert néki nem is volt az a téli este olyan csúnya... Nem tudta levenni a szemét Dérynéről, ha találkoztak. Könyveket hozott, óvta, kényeztette.

A könyv, amelyet Déryné olyan merengve nézett, a következő címet viselte: «Bánk-bán. Dráma 5. szakaszban. Szerzetté Katona József. Pesten, Trattner János betűivel, s' költségével, 1821 ».

Sok éve múlt már, hogy Déryné utoljára nézett a Katona József komor-villanású barna szemébe.«A Rózsa, vagy a tapasztalatlan légy a pókok között» keserű emlékét is kisöpörte lelkéből az idő. Nagy érdeklődéssel forgatta Katona könyvét és olvasta belőlük egy lázadt szív keserveit. Szegény, szegény hallgatag, önmagát mardosó, szerelmes... «S egy ember,... egy haszontalan por... az ütné ki ötet karjaim közül?... Őtet!?!...» De miért nem szólt soha? Ki hitte volna, hogy meredek homloka mögött, összeszorított ajkainak rejtekében, nyakáig be-

gombolt atillája alatt ezt a fájdalmat, ezt a gyehenna-szenvedést hordozza? Déryné mohón olvasta Bánkban kitérésait, Tiborc panaszait, Petur vulkán-dühének forró kiadásait. Fájó és mégis édes, gyötrelmes és mégis boldogító visszhangban zengett benne mindez a kavargó szenvedély, örvénylő indulat, eget-döngető keserv. Nem talált szavakat a gondolat, nem bukkant föl az öntudat felszínére az érzés, csak ott belül, csak ott lenn, csak ott a sejtelmes homályban derengett valami, valami: e szenvedélyt, e tragikus páthoszt, e nemes lángolást te szítottad nagyra ebben a lélekben!

A cselédlány bezörgetett az ajtón és levelet hozott. Türelmetlenül, boldog izgalommal szakította fel és — ezt olvasta:

«Drága Rózám!

Érdekes ismeretségre tettem szert nemrégiben volt vőlegényeddel, ki Debrecenben eladván házát, patikáját, Pesten fog megtelepedni. Feljött s meglátogatott engem is. ő barátságomat kéri. És miként dicsért téged! S hogy mennyire szeretett téged... Már csak azért is testi-lelki jó barátokká kell lennünk, mert ugyan-egy tárgyban egyesült szerelmünk s ugyanazon-egy tárgyban találtunk viszont szer elemre mind a ketten... Bacsó eszes embernek látszik. S most Pesten lakván, ismét tanulásra adta magát. Kér, hogy adjak szállást neki s járjunk együtt vendéglőbe étkezni. Azt hiszem, okosabbat nem tehetek, mintha elfogadom a szíves ajánlatot. Így nem lesz oly unalmas a tél, mert mindig terőlad beszélhetünk».

Róza kezéből bénán hullott ki a levél. Szívét összeszorította egy hideg kéz. Szegény fázós teste még jobban didergett. A tüzes homlok mögött azt a réműletett hordozták föl s alá, föl s alá a tántorgó gondolatok, hogy megérkezett, hogy itt van a név-

telén veszedelem, amelytől már hetek óta rettegett... Bacsó azért ment Pestre, hogy beváltsa fem égetését. Azért furakodott be az imádott férfi bizalmába, azért lett lakótársa. Megint fölvetta a földről a leejtett levelet és elolvasta, többször is egymás után. Most már megérezte belőle a gúnyolódást. Ő, hát ez is lehetséges?... Hogy Prepeliczay gúnyolódik, övele? Mi mindent beszélhetett ez a Bacsó? Mi mindennel rágalmazhatta őt? Mi mindent hazudott? És ő, szegény, nyomorult, szálnalmas asszony, itt gubbaszt a kályha mellett a behavazott Egerben, ahelyett, hogy futna, rohanna, száguldana Pestnek városába, a karjába vetné magát, átölelné a nyakát, belefűrná a szomjas száját az ő piros szájába, odatapasztaná magát és így vívná meg a harcát az üldöző démonnal. De ő, nyomorult, gyatra, hitvány kis teremés, itt vacog a nedves bükkfa álmos lángja mellett és egy zsámolyon gubbaszt, mint az ázott veréb. Tördeli a kezét, sír, belebújik a nagy paraszt-kendőbe, amit a cseléd terített vékony vállára és még az is megeröltetésébe kerül, hogy a penecilussal megfaragja a lúdtollat, belemártsa a kalamárisba és néhány kusza, alig olvasható, összevissza tántorgó betűt kaparjon rá a papirosra:

«Szívem, egyetlenem ... ne higj annak az áspiskígyónak!. . . De kergesd ki a házból még ma, amint e leveletem veszed. Azért csúszott be a kegyeidbe, hogy megmérgezze a szobádban a levegőt . . . hogy az italodba ürmöt csepegtessen . . . Hogy elraboljon téged — tőlem! Tőlem, a le Házacskádtól . . . Aki téged . . . téged . . . örökre . . . örökre . . . »

Szentpétery kisírt szemmel találta. Látszott, hogy kérdezni akar valamit. Aggódva, fürkészve nézte a Róza halvány arcát és vörös szemhéjjait. De azután nem kérdezett semmit. Igyekezett érdekes hírekkel

vidámabbá tenni a leszálló téli estét és azt a borzongató estét, amely Rózácska kedélyere szállott alá.

— Különös idegen szekér érkezett a «Zöld fába». Nagy, gyékénnyel borított, idegen országbeli szekér, négy lóval.

Látta, hogy Rózát nem érdekli, amit mond. Oda se figyel. Szeme az ablakon át az este sötétségébe meredt. Vájjon mit keres ott, az ablakon túl, a végtelen feketeségben? De azért folytatta:

— Mondják, hogy két úr érkezett a szekérral. Mikor a pincér megkérdezte, honnan jöttek, grombán ráförmedtek és megparancsolták, hogy senkit se bocsássonak be hozzájuk. Aztán bezárkóztak. Az ebédet is odavitették a szobájukba. A spalétákat is becsukták. Az ajtót is kulcsra zárták. Azóta se látta őket senki. Ugyan kik is lehetnek?

Mikor látta, hogy Rózát nem érdekli az idegen országbéli gyékényes szekér, sem a két titokzatos utas, szomorúan fölkel a székről, jóéjszakát kívánt, kiment az ajtón és csöndesen bezárta azt maga után.

IX.

Egy hét múlva ismét levelet kapott Déryné Pest-ről. De ezt a levelet már nem tudta egyfolytában végigolvasni. A könnyek elfutották a szemét, az ujjai is olyan erőtlenekek voltak, hogy nem bírták már a papírost tartani. A kegyetlen sorok így szóltak:

«Barátom, Bacsó sokat patvarkodik velem miattad, kedves Rózám, ő azt erősíti, hogy neki több joga van hozzád, mint nekem, mert őt előbb ismerted, szeretted és menyasszonya voltál. Én pedig azt vetem neki, hogy elég botorul cselekedett, mert miután bírhatott volna, elhagyott. Ő a félreértést hozta fel okul: azt hitte, Déryvel kibékültél. Én azzal lépek elibe, hogy én sohase hagylak el. Hűtlen nem lettem hozzád, nem is hagylak el soha. De arra meg azt mondja: ő bebizonyítja, hogy te kibékültél vele Debrecenben, minden kedveskedéseit elfogadtad, kérésére engedted magadat lefesttetni, arcképét elfogadtad, s őt annyi kegyben részesítetd, hogy meg is csókoltad. Eszerint, drága Rózám, egyedül te döntheted el közöttünk a kényes pert: kit választasz kettőnk közül?»

Földindulás rázta a Róza testét. Halálosnak érezte ezt a hideglelést. Ő, az álnok hazugság! Hát a szerelem csak ennyit ér? Csak eddig tart? Jön egy boszszuálló, gonosz ember, hazudik és hazugságait mingyárt meghallgatja az, ki sírig tartó örök szerelmet

esküdött neki? Elhiszi, el tudja hinni, hogy ő ezt az embert megcsókolta Debrecenben. Elhiszi, el tudja hinni, hogy engedte magát lefesttetni, mikor ez nem igaz, éppen úgy nem igaz, mint a többi se. Bacsó mutatott neki egyszer egy összevissza-mázolt képei, amelyet valamely vándor festésszel készítettett Debrecenben: a festesz látta őt játszani és emlékezetből pingált valamit, ami semmiképpen sem hasonlított őrá. És most azt hazudják, hogy ő — hogy ő engedte magát lefesttetni? És a csók... Kábult volt, úgy érezte, hogy az esze megdermed és nem tud többé gondolkozni, soha-soha, e földi életben. Az agyveleje helyén tátongó ürességet érzett, keze-lába jéghideg és béna volt. A szoba közepén állt, mint a sóbálvány. Mozdulni nem tudott, gondolatai nem voltak többé, szinte a szívverése is megállott.

Soká, nagyon soká tartott ez az állapot. De akkor aztán iszonytató harag, szenvedélyes düh forrósága váltotta föl a jeges dermedtséget. A levélpapiros túlsó felén betűk sorakoztak még, de micsoda betűk: ezek már nem a Prepeliczay szavai voltak, ezeket egészen más valaki írta: ez a Bacsó kígyósziszegése volt:

«Imádott Rózám! Sámuel barátom megírta már neked...»

Ő, a nyomorult! «Neked...» Azt meri leírni, hogy: neked... Kiszámított fondor gaszággal, hogy ezzel is megtévessze barátját, aki most már joggal hiheti, hogy közöttük bizalmas viszony volt Debrecenben.

« ... megírta már neked, hogy miképp vezetett össze a közös szimpátia és hogy te vagy mindig társalgásunk tárgya. Azért elhatároztuk kedves barátommal, hogy te légy köztünk a döntő halalom. Akit te választasz, az lesz a boldog. Akit eltaszítasz, nyugodjék meg sorsában.»

A kis paraszt szolgálólány, mikor behozta este a meggyújtott gyertyát, belebotlott valamibe a földön. Nagyot sikoltott és eszeveszetten rohant ki a Spatz-ház udvarára:

— Jézus Máriai Segítség, emberek... A ténsasszony meghalt!

Róza arra ébredt, hogy aggódó arcok hajolnak fölébe a gyertyafényben, fölemelik őt a földről és a díványra fektetik. Lassan végigsimította reszkető ujjával a homlokát és visszaemlékezett mindenre. A levélre, a Bacsó utóiratára: mindenre.

— Nincs már semmi bajom, — suttogta — kérem, menjenek, hagyjanak magamra.

A szoba kitisztult az idegenektől, de a cselédlány benn maradt. Azt mondta, nem hagyja magára az asszonyát ma éjszakára. Róza, hogy leplezze izgalmát, könyvet vett a kezébe és úgy tett, mintha olvasna. De nem is látta a nyomtatott betűket. A könyv lapjain kézzel írott ákom-bákom ugrándozott a szeme előtt: szavak, kegyetlen, gyötrő, megsemmisítő, halálos szavak... Odakünn fürgeteg tombolt. A szél belekapaszzkodott az ereszekbe, nyikorogtak a tetők, sikoltoztak a tornyokon a szélkakasok. Az üveget meg-megrázta a szél: mintha fehér-szakállas éjszakai rémek kopogtatnák a Spatz-ház ablakát, benéznének a szobába, ráöltögetnék a nyelvüket és kacagnák őt.

A cselédlány ijedősen kiáltott fel:

— Mintha valaki motozna, kinn, az előszobában...

Félve nyitotta ki az ajtót és kinézett. Róza halotta, hogy az előszobában valaki suttog. A lány visszafordult és így szólt:

— Egy pincér van itt, ténsasszony, a «Zöld fá»-ból. Azt kérdezte, itt lakik-e és egyedül van-e Déryné ténsasszony?

Róza megijedt az éjszakai látogatótól, de az már

akkor a küszöbön állt és nagyon alázatosan szólalt meg:

— Ne tessék félni, ténsasszony! Szegény pincér vagyok én a «Zöld fá»-ból, levelet hoztam a ténsasszonynak. De csakis egyedül adhatom át.

Róza még mindig félt. Rászólt a cselédlányra:

— Szaladj csak föl, Julis, a théatromba és hívd le Jóskát!

Az egri színház ugyanis a Spatz-házban volt, ami azért is igen kellemetes állapot lehetett, mert a fázós Déryné ifiasszonynak egész télen alig kellett kilépnie az utcára.

— Ne tesszen senkit hivatni, ténsasszony, — ijedezett a pincér, — nem akarok én semmi rosszat. Megbízásból jövök, de senkinek sem szabad arról tudni.

Aztán közelebb hajolt Dérynéhez és ezt súgta a fülébe:

— Levelet hoztam ...

Róza föllángolt: azt hitte, hogy Prepeliczay küldött neki újabb levelet. De a pincér kezében már ott volt az írás és az — nem az ő írása volt.

— Ki küldi ezt a levelet? És mért ily késő estve küldi?

— Nem tudom én, kérem alássan, hogy ki küldi. Két úr hajtott be hozzánk, már egy hete. Nagy gyékényes szekérben. Bezárkóztak, azóta se láLiuk őket. Még nem mentek ki az utcára. A tornácra se. A kocsis se szól, egy szót se, akárhogy faggatjuk, hogy honnan jöttek, kik az utasai. Csak azt mondja: «nem tudom!... »

— De mi közöm én neked ehhez? — kérdezte türelmetlenül Déryné.

A levelet még mindig úgy tartotta a kezében, felbontatlanul. Abban az időben nagy divat volt névtelen levelet írni és abba pukkanót rejteni. Aki fel-

törte, megsérült. De ha nem sérült meg, akkor is nagyon megijedt.

— Mit mondtak, mikor a kezébe adták a levelet?

— Azt mondták, hogy ha ismerem Déryné asszonyt, akkor vigyem el hozzá a levelet. De titkon. Aztán, ha nincs egyedül az asszony a szobában, akkor elő ne adjam a világért sem, hanem azt kérdezzem: « Tessen megmondani, micsoda játék van holnap? » Aztán lessem ki, mikor van egyedül és adjam oda a levelet.

Erre már feltörte a pecsétet Déryné és nagy álmélkodva olvasta a következő levelet:

«Nagyon tisztelt Művész!»

Szeretnénk személyesen beszélni a téns' asszonnyal s' lennénk tiszteletünket, de nem merünk kimozdulni szobánkból, hol már hat nap óta vagyunk, mint foglyok bezárkózva. De már nem mulathatunk még tovább is. Így soha célhoz nem juthatunk. Nappal nem mehetünk ki, mert fölismernek. Este meg mindig ott leselkedik a tens' asszony lakása körül a gaz Celesztin... S' ha ő hamarabb megbizonyosodnék afelől, hogy mi vagyunk itt, azonnal elárulna s' keresztül] ár na az esziünkön».

Déryné ebben a keserves órában is elmosolyodott a furfangos levélen és azon a «gaz Celesztinen», aki ott ólálkodik a lakása előtt. Pergő Celesztin volt ez, aki nemrég jött a társulathoz, a kolozsvári játékszín-től.

«Asszonyom, — folytatták a levélírók — mi Erdélyből jövünk, Kolozsvárról, a mágnások megbízásából, hogy a téns' asszonyt megkeressük s mindenáron behívjuk Erdélybe s'ha megnyerjük, szerződünk. Most csak arra kérjük, intézkedjék s' parancsolja meg, miként lehetne együtt értekezniük.

*Ha mi odamennénk, feltűnne, mert mind ismernek.
Nem merjük ide kérni e zord időben, de itt egye-
löre a legbiztosabban végezhetnénk mindenek fe-
lől. Feleletet szívszakadva varnak.*

*Tisztelő szolgálai:
Székely József és
Udvarhelyi Miklós,*

a kolozsvári szintársulat vezetői.»

Rózában érzések, indulatok, gondolatok, szándé-
kok, kétségek járták a táncot. Édertől szeretne sza-
badulni, mert nem állhatja, mióta oly piszkos módon
zálogba vette a gyűrűit. És szeretne szabadulni az
egri várfalak szorításából is, mióta... Mióta ebben
a behavazott városban hullott rá a fagy az ő életére,
szakadt rá az örök tél az ő tavaszára.

A pincért elküldte és a cselédlányt gyorsan Szent-
péteryért szalajtotta. Tizenegyet ütött már az óra a
minoriták tornyában, mikor az álmából fölriasztott
Szentpétery ijedten bedugta szép püspök-arcát az
ajtón. Róza odaadta neki a levelet és arra kérte, hogy
menjen ő a «Zöld fá»-ba, legyen ő a bizalmas követ.

Éjfél után néhány perccel tért vissza Szent-
pétery.

— Nos? — kérdezte Déryné — miért e titok-
zatosság? Mintha csak menyasszonyt akarnának ra-
bolni.

— Aligha úgy nem lesz!

— Mi a patvar? Tán csak nem?

— De bizony, Róza, el kell szökni, másképp nem
szabadulhat.

— Jaj! Szökni ...

— Menni kell mindenáron, ifiasszony. Itt már
nem lehet kérdés afelől: menjek, ne menjek? Csak
arról lehet szó: ma, vagy holnap? Mikor Erdélyben
már a mágnások is beleelegyednek, hogy emelni fog-

ják a színészetet, mikor a mágnások átveszik a színház vezetését, oly feltétel alatt, hogy opera is lesz, melyhez maga okvetlenül szükséges, hogy gondolhat akkor maga arra, hogy mindez a szép hazafias igyekezet semmibe menjen a maga vonakodásán?! Erdély már sokat áldozott a nemzetiségnek s állandó játékszint épített. Hogy maga oda menjen magyar operát játszani, az javára válik a színészetnek, dicsőségére magának, hasznára a nemzetiségnek. Nincs mód azt visszautasítani!

Aztán elmondta, hogy a két titkos követ föl van jogosítva Déryné minden kívánságát teljesíteni. Pénzzel ellátták őket. Szörnyen panaszkodtak, hogy halálra unják magukat. Kimenni a levegőre nem mernek, nehogy felismerjék őket. Unalmukban az asztal körül sétálnak egész nap ... Celesztintól nagyon félnek, mert a kocsisuk jelentette nekik, hogy egy kövér úr minden este az ablakuk alatt sétál és borraivalót ígér neki, ha megmondja: kiket hozott Erdélyből? Mert a szekeret megismerte, hogy az erdélyi. Nem csoda, hogy megismerte, mikor ő is székely nemzetbéli.

Nézzünk ki álmélkodva az egri utcára, az Úrnak 1823-ik esztendejében, tél évadján, fürgeteges éjszakán, messze túi a kísértetek óráján. A dülő fürgetegben és oly időben, mikor még a kutyák se vonítanak, két alak surran végig a Spatz-háztól a «Zöld fa» vendégfogadó felé. Az egyik természetes növésű, szép szál fiatal férfi, a másik vacogó, sovány kis emberi lény, nagykendőbe bugyolálva. Déryné ifiaszszony, aki hetek óta ki nem mozdult a Spatz-házból, éppen ezen a félelmetes éjszakán, a jajgató ereszek alatt, a hófúvásban és éppen hajnali egy óraker meg végig az egri utcán és kopog be a vendégfogadó kapuján... Odabenn, a numero 17-esben majdhogy a lábához borul Udvarhelyi Miklós és Székely József.

— És pediglen... és pediglen... — hadarta a szaporabeszédű Székely József, miközben az ádám-

csutkája föl s alá szaladgált száraz nyakán — gróf Wass Imre önagsága még azt is mondta: «Tudják mit, édes Székely, kövessenek el mindent, s ha mégse eresztik, szöktessék el. De annyit mondok, édes Székely... és pediglen Déryné nélkül ne ne jöjjenek Erdélybe!»

A kedves, szép Udvarhelyi, akit már Pestről ismert Déryné, feléje fordította becsületes, szelíd arcát:

— Mindent elkövetünk, téns'asszony, — mondotta, hogy kényelmes ülése legyen. jó meleg bundák is vannak velünk.

— És pediglen, ez úgy áll jelenleg, — hadarta tovább Székely — társaságunk sok s jeles tagokból áll, ámbár Celesztin kijött tőlünk. Mi ketten vagyunk a társaság vezértagjai. Minden drámát, szomorújátkot adhatunk, kivált nők tekintetében. És pediglen, a társalgási darabok s vígjátékok is mind jól be vannak töltve, csak éppen az opera... no ez nincs. És pediglen Kolozsvárnak igen művelt a közönsége és pediglen szeretnék, ha volna opera... A mágnások komitét választottak maguk közül és áldozatokat is hoznak, ha lesz opera. Itt vagyunk hát, hogy a téns'asszonyt magunkkal vigyük... És pediglen a téns'asszonytól függ, hogy legyen, ami nincsen: opera.

Mialatt becsukott spaléták és kulcsra zárt ajtó mögött ez a késő-éjszakai suttogás folyt a «Zöld fa» 17-es számú szobájában, Szentpétery, ahogyan ez már illik ily ármányos dologban járó színművészhez, fekete köpönyegébe burkolózva járt föl s alá a fogadó előtt, a hóban és az éjben. Amint járkál a strázsa a fogadó előtt, az olajlámpa alá ért, mely a falba erősített remekbekovácsolt vaskampóról lógott alá, inogva a fürgeteges szélben. A lámpa bevilágított az éjbe és Szentpétery egy másik alakot látott, beburkolva hasonló denevér-köpönyegbe. El akart surranni mellette, de Szentpétery hatalmas marka megragadta:

— Ohó, Gillyén barátom, hová oly sebbel-lobbal?

A társulat sűgója volt ez a Gillyén: formátlan, pókhasú és nagyon buta oláh. Egy faluból származott Oroszfái Pergő Celesztinnel és vak eszköze, valóságos spiónja volt nagytermetű földijének.

Barátságuknak volt még más oka is, nemcsak az, hogy egy faluban látták meg a napvilágot. Celesztin számára nélkülözhetetlen segéd-erő volt Gillyén, a sűgó. Celesztin mostanában nem tanulta meg a szerepét. Legkedvesebb helye a színpadon a sűgóluk előtti térség: ott ágált, ugrándozott, dűllesztette a mellét és meg-megűvöltözött. Azt üvöltötte, amit Gillyén keserves igyekezettel sűgott neki. Gillyén egyszer észre vette, hogy Pergő Celesztinnek a «nagy jelenet» alatt elszakadt a nadrágja. Mivel nagy carbonari-köponyeg volt a színész hősi szabású vállán, a végén úgy okoskodott, hogy a nadrág-folytonossági hiányt be lehetne takarni. Sűgott tehát nagy buzgalommal Celesztinnek, illeténképpen:

— Kizsakadt az úrnak a nadrágja!...

Celesztin menydörögve ismételte, odafordulván a másik szerepet játszó Szentpéteryhez:

— Kizsakadt az úrnak a nadrágja!...

Gillyén a sűgólukban a haját tépte. Ujjával Szentpétery felé, majd Celesztin nadrágjára mutatott és ismételte a figyelmeztetést:

— Nem az úrnak a nadrágja,... hanem az úré!...

Celesztin méltóságteljesen kidűllesztette a kebelét, szemöldökét felhűzta, orrcimpáit fenyegetően megrezegtette és félelmetesen elordította magát:

— Nem az úr nadrágja, hanem...

Itt megakadt. Mert kettőjükön kívül senki se volt e percben a játékszínen. Ki a ménkűnek mondja hát, hogy kizsakadt a nadrágja? A darabról, a drámai helyzetről és a saját szerepéről sejtelve sem volt. Zavarában az ál-falak nyílása felé rohant és öklét megrázta, kifelé, mintha valaki után kiáltana, akit a nagyérdemű közönség nem lát:

— Az úrnak... igenis, az úrnak a nadrágja szakadt ki!

Mikor meghallotta a közönség hahotáját — egy vérfagyasztó szomorú-játék közepén! — annyira fölgerjedt, hogy öklét még egyszer megrázta, de most már a nagyérdemű publikum felé:

— Az úrnak a nadrágja szakadt ki!

Ebből azután csete-paté keletkezett, mert némelyek a nagyérdeműek sorából sértve érezték magukat és feleselni kezdtek:

— Szakadt ám a kendé, de nem az enyém!

Celesztin egyébként jeles színész volt. A szenvedély erejét, mélységét és igazságát egy-egy hősi szerepben megkapó közvetlenséggel fejezte ki. Különösen abban az időben, amikor még megtanulta a szerepét. Szálas növése, orgonazengésű hangja, kifejező arca Kolozsvár és különösen a kolozsvári nők kedvencévé avatták. De kevéssel az állandó színház megnyitása után elhagyta sikereinek helyét, «kijött Erdélyből» és ezzel véget ért Celesztin fénykora: megkezdődtek a süllyedés évei. A gyökeréről eltépett fa pusztult-veszett. Már nem tudta a szerepeit. Tehetése elbágyadt. És Pergő Celesztin, az ember is fájdalmasan hanyatlott.

Gillyén, a Celesztin barátja és segítőtársa az italt fölöttébb szerette, nem volt nemes jellem, se lángész, de annyi bizonyos, hogy akihez egyszer ragaszkodott, azért a tűzbe ment volna. Most zavarodottan pislogott bele a Szentpétery arcába.

— Nini ... Szentpétery úr!

Szentpétery megesküdött volna rá, hogy őt leste. Mégpedig a Celesztin megbízásából. Mert Celesztin az erdélyi szekér érkezése óta éjjel-nappal nyomozott, kutatott, figyelt. Szentpétery még folyvást markolta a sűgő kabátgallérját:

— Nem jössz be velem a kocsmába? Jó bort

mérnek itt a sarkon. Aztán majd falatozunk is hozzá, hogy jobban essék az ital.

Gillyénnek, amint már mondtuk, gyengéje volt a bor. Egy pere múlva mohón ivott, ivott. De olyan volt a gégeje, hogy azon bizony sok bort kellett leönteni, amíg a hatás mutatkozott. Szentpétery pedig türelmetlen volt. Menni akart.

— Hát Szentpétery úr hová megy? — kérdezte a sűgó.

— Hát én bizony ... ha el nem árulnál... .

— Én-e? Hiszen tudja Szentpétery úr, hogy tudok én hallgatni.

Szentpétery látta, hogy a Gillyén nyelve akadozik már és a szeme héjjá is le-lecsukódik.

— Itt a szomszédban, — sűgta — de el ne árulj ám, barátom! ... Itt a szomszédban gyönyörű szép kislány lakik.

Aztán hátbavágta Gillyént és hamiskásan hunyorított:

— Hát most már értesz, ugye?

— Ejnye, én azt hittem... hogy a «Zöld fá»-ba tetszik akarni menni ...

— Mi a manót keresnek én a «Zöld fá»-ban? Éjnek éjszakáján!... No, igyál addig, amíg visszajövök. Mulass kedvedre!

Azzal visszament a «Zöld fá»-ba, a titkos összejövetelre. Déryné éppen akkor jelentette ki, hogy elmegy Erdélybe, de nem egy esztendőre, hanem csak hatheti vendégszereplésre. Székely a kezét dörzsölte:

— No jó ... És pediglen soha se megy el tőlünk többé.

De most az a nagy kérdés: miképp szabaduljon?

— Szökjünk, — szólt Székely.

— Azt nem teszem, — tiltakozott Déryné — nyíltan megyek el.

— Hát pénz kell-e? És pediglen van ám elég.

— Egyelőre csak kétszáz forintot kérek...

— És pediglen nem is sok. Itt van!

Róza néni aludt egész éjszaka. Volt rá oka bőven. Másnap jókor reggel Ederhez sietett, letette elébe a kétszáz forintot és kérte vissza a gyűrűit. Éder besöpörte a fiókba a kétszáz forintot, aztán betolta a fiókot, be is csukta és a kulcsot a mellényzsebébe dugta. Nem adta vissza Déryné gyűrűit.

— A ténsasszony el akar menni, nem adom hát vissza a gyűrűit. Ez a biztosíték!

Ezzel kitört a nyílt háborúság. Éder kényszeríteni akarta Déryné, hogy este lépjen fel. Déryné nem akart többé játszani, mire Éder a szolgabíróhoz szaladt és a szolgabíró meglátogatta Rózáat. A szívére beszélt: mi köze a közönségnek a színész nő és az igazgató csetepatéjához? A közönséget nem szabad megcsalni. Déryné hajlott a jó szóra és ezen az estén még eljátszotta a szerepét. A «Zöld fa» foglyai dühöngtek. Celesztin vérbenforgó szemmel járt föl s alá a fogadó kapuja előtt. Azt üzentek nekik, hogy lelövi őket a nyílt utca során. Déryné csomagolt. Csomagolás közben bekopogott hozzá Éder, a vármegye embereivel és egy fiskálissal. Lefoglalták minden bagázsiját és megígérték neki, hogy pandúrokkal hozatják vissza, ha útra kelne. Szegény Róza gyámtalanul futkosott föl s alá a szobájában, mikor megérkezett a nyugalmat s derűt sugárzó Szentpétery, akinek a széles férfiúi melle igen alkalmas volt arra, hogy egy rémült kis asszonyszemély oda bujtassa el szepegő fejét. Szentpétery azonban még másra is alkalmas volt: okos ember létére jó tanáccsal szolgált. Néhány perc múlva futott már Déryné a vármegyeház felé, egyenesen a vicispánhoz, aki figyelmesen végighallgatta őt, aztán nekiült az asztalnak és sajátkezűleg írta meg az útlevelét.

Déryné ifiasszony éppen a «Zöld fá»-ban be-

szelte el az esetet a két fogolynak, mikor betoppant Szentpétery. Télvíz idején csak nem engedi egyedül Dérynét! Ilyen hosszú útra!... Megy ő is vele. Az alispán hajdúja ezalatt elment Éderhez a gyűrűkért. Nem találta otthon a direktort. Elment hozzá másodszor is, de Éder nem adta oda a gyűrűket. A vicispán erre nagyon kikelt magából, a vármegyeházára parancsolta a direktort, már-már be is záratta volna, ha a szerencsétlen Éder könyörgésre nem fogja a dolgot és oda nem adja a Déryné gyűrűit, lemondóan, sorsába beletörődve.

Róza virrasztva várta a virradatot, mikor útnak indul az ismeretlen, messze Erdély-országba. Nagyot sóhajtott, mikor a nagy erdélyi főd éles szekér keresztül gördült az eгри várkapun, a sárgára és feketére pingált faköpnöyeg mellett, amely előtt hóval borított nagy csákóban silbakolt az őr. Nem szólt egy szót se senkihez. Belesüppedt emlékeibe és gondolataiba. Érezte, hogy életének első korszaka zárul le, mikor a városkapu deszkapallóján dobogva-dobolva átgördül vele az a négy nehéz kerék. Érezte, hogy az (elenyésző deszkadobogással valami elmarad mögötte ... Valami küzdelmes, édes, szépséges, ami soha többé vissza nem tér: az ifjúsága... Most lett harminc éves. És mi minden tűnik el a távolban... Megy, tovább, tovább, messze útra: folytatja vándorlását, ismeretlen cél és ismeretlen jövő felé.

Még egyszer visszanézett: behunyta szeme a múlt képein merengett. Azután kinyílt a selymes pillák sátra és behavazott országotat látott maga előtt a szem, végtelenbe nyúló országotat, amelyet befűtt a hó.

X.

A fehér alagút nem akart véget érni. A zúmarás ágak csipkéje szertelen összevisszaságban fonta be a táj képét. A hegy, mint egy óriási alvó Csipkerózsika, dermedten nyúlt el a vakító fehér hálóban, melyet testére szőtt a tél keze. Az erdélyi szekeret erőlködve vonszolták a feneketlen hóban a lovak. Fagyott párájuk fehér fátyolként úszott fölöttük a levegőben. A dér belepte hátukat, szürkére festette serényüket és odalehellte fehér leplét a kocsi födelére is. Fehér volt a táj, a szekér, a ló és az ember.

— Ni, hogy megöszültünk, — álmétkodott a fáradt Déryné ifiasszony és minden órában újra megbámulta hű útítársa, Szentpétery Zsigmond sub ás kolosszus-alakját, amely hóemberhez hasonlított: éppen ahhoz, amelyik ott állt az ő jászberényi udvarukon, minden télen, az ő gyerekkorában. A Székely József nyugtalanul izgő-mozgó fején hórihorgas cukorsüveg ült már báránybőr-kucsma helyett, a nyakán pedig egyre fűrgébben futkározott az ádámcsutka.

— Éspediglen... ténsasszony, meglássa, ott leszünk ízibe!

Róza elsikoltotta magát:

— Jaj, már megint gördülünk visszafelé!...

Az volt a rögeszméje e kéthetes kocsiút alatt, hogy a nagy hegyek hátáról egyszer csak. Visszacúsúzik

a szekér a völgyek felé. Mikor lefelé tartottak, a völgyek irányában, akkor meg azon ijedezett, hogy menten elszakad a lánc és legurulnak a mélységbe. Szentpétery oltalmazó karja e percben is gyanús készséggel ölelte át a Déryné derekát. Hogy megnyugtassa az ifiasszonyt. Mi tagadás benne, Rózának jól esett az erős férfikar, amely betakarta és istápolta. A meleg nézésű szem símogaiása is jól esett. Mert nem volt ám az csekélység, hóföргеiegen, szakadékok szélén, fehér erdőségeken át szekerezni napnap után, sokszor a korán leszálló éjszakában, mikor a természetes növesű fák rémítő fehér óriásokként dobantak elébük és nyakukba rázták a szakállukat. Óvó födelet alig találtak éjszakára. Nyomorúságos falvakban zörgettek be a zsúpfödeles viskókba, kidőlt-bedőlt csárdák rogyadozó fala adott menedéket a didergő utasoknak, olykor istállókban hallgatták a forogteteg dühöngését, de az is megesett, hogy gémberedett tagjaikat erdei tűz mellett dajkálták, favágók tanyáján, künn a havas rengetegben. Az is nagy baj volt, hogy ennivalót nehezen találtak. Amint Erdély felé közeledtek, egyre gonoszabb lett a küllőmarasztaló úttalan út, egyre ritkább az ember-lakta hely és koldus-szegényebb a csárdás gazda.

Egyszerre állta útjukat a fehér párából elébük dobbanó Királyhágó. Róza kiugrott a szekérből, ki a subák, a prémbundák, a pokrócok meleg fészkeiből a puszta hóra és erősködött, hogy ő nem megy tovább, nem, egy tapodtat sem.

— Nem... ne kényszerítsenek! Szekéren oda föl, a felhők közé?... Menten visszagördülünk és össze-zúzzuk minden csontunkat!

Szentpétery gyöngéd mosollyal nézte az ijedt Rózácskát. Mint a szegény kis gyermeket. Lehajolt hozzá, karjába emelte, mint egykor Debrecenben, magához szorította és megindult vele fölfelé, a hágó irányában. A szekér Székellyel és a becsületes képű, hall-

gatag Udvarhelyi Miklóssal fölfelé szuszogott a kakanyargós úton, Szentpétery pedig, magához öelve a betakargatott Rózácskát, gyalogosan evickélt a mély hóban. Sokáig tartott az út, de Szentpétery hatalmas izmai megbirkóztak a kapaszkodóval. Rózácska egyre közelebb simult hozzá, a fejét is oda ejtette széles vállára és mialatt lecsukódtak a szemei, félálomban még azt pihegte fogyó eszmélete: milyen jó párna ennek a Szentpéterynek a válla, milyen kényelmes pihenés esik rajta...

Aztán semmire sem emlékezett már. Arra ébredt föl, hogy Szentpétery gyöngéden visszafektette a kosiba és betakarta a nagy fekete subával.

— Hol vagyunk? — kérdezte csodálkozva.

— Túl a Királyhágón, ifiasszony, — felelte csöndesen Szentpétery.

Szentpétery ugyanis az ölében vitte át Rózácskát a meredek Királyhágón.

Nemsokára csárdát értek, még pedig pedig emberséges épületet, amelyben vígan lobogott a fenyőfátűz. Az égő fenyő üdítő illatot terjesztett az ivóban, a gazda pedig rántottát rakott eléjük, jóféle bor kíséretében. Annyira megvidámodtak, hogy Szentpétery előhúzta a saroglyából a Róza lantját, feléje nyújtotta és arra kérte, hogy énekeljen. Róza előbb szabadkozott, védekezett. Azt mondta, fáradt. De nem volt menekvés: elkényszeredve a fáradságtól, még folyvást reszketve a hidegtől, rákezdte az Emelina dalát.

Távol, messze Svájcországból
 Ide vándoroltam,
 Mert kedvesem eltűnt abból
 S ah jaj, nem találtam.
 Elhagytam nyájam s gamy hómat,
 Mert nem bírhattam már búmat.
 Mondjátok meg, jó emberek,
 Hol van a jó lélek?

Székelyből kitört az elragadtatás:

— És pediglen, Miklós barátom, nagyszerű énekesnő!

— Bűvös hang — toldotta meg a szűkszavú Udvarhelyi Miklós.

— El vagyok bájolva! — lelkesedett tovább Székely. — És pediglen nem hittem volna!

Róza most már nem kérte magát: egymásután énekelte a szebbnél-szebb áriákat és magyar dalokat. Udvarhelyi is nekidurálta magát: szép, mély basszus-hangja betöltötte az ivót. Szentpétery rekedtesen kezdte, de aztán kinyílt a hangja a tűz mellett. És az alacsony mestergerenda alatt, a füstös szobában pajkosan gyújtott rá egy régi dalra:

Gyere be rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok idebe.
Addig rózsám, ki nem mégy,
Míg három száz gyertyám.
El nem ég . . .

Egész hangversenyt rendeztek a behavazott erdőn, az útszéli csárdában, mialatt odakünn szélvész száguldott át a zúzmarás fákön és fölsüvített a velőket rázó tél-éjszakai kórus: az ordások jajgatása. Rózácska ismét elnémult. Nem. lehetett többé egy szót sem kicsiholni belőle. A szíve belefájdult az énekbe: «Mondjátok meg, jó emberek, hol van a jó lélek?...» A hűtlen talán egy pesti korcsmában koccintgat a cimborájával és felejtí őt, a hív lelket, ki nem tudja, nem is fogja, nem is akarja felejteni őt sohasem... Nyomorult viskóban, zimankó közepében, idegen ország torkában virrasztja át az éjszakát, az ablakon a dermesztő fõrgeteg kopogtat, az ajtó előtt a toportyán csattogtatja a fogát, nincs vánkosa, nincsen puha ágya, míg ő, a hűtlen, fényes tükörben nézi magát, kandallónál melengeti lagér-

topános lábát, kristálypohárból issza mámorító borát és kacagja Őt, vagy ...

Nem is kacagja őt, mert nem is gondol rá!

A gyertya kialudt. A szalmáról, amelyen nyugovóra tért, kétségbeesetten nyújtotta ki a karját a sötétség és a messzeség felé. őt hívta, feléje sóvárgott, az ő nevét suttogta gyötrődve. Hajnaltájt arra ébredt, hogy Szentpétery hajlik föléje és aggodalmas arccal lesi.

— Valamit szólt, Róza ...

— Nem ... semmit.

— Mintha ... mintha egy nevet kiáltott volna ...

Ijedten húzta magára a pokrócot.

— Semmi, semmi, — ismételte.

De most már nem mert elaludni. Félt, hogy az álom árulója lesz.

Az álomtalan éjszakák után bóbiskoló nappalok következtek. A baktató szekérben nyomta el az álom. Arra ébredt, hogy Szentpétery elkurjantotta magát:

— Hál' Istennek, itt vagyunk!

Széles, hosszú utcán át zörgött a szekér. Az ablakokban barátságos gyertyavilág lángolt. Sötét várkapuba szaladt belé a Monostor-utca. A kaputól két felé bomladozó bástyafalak futottak. Kevéssel utóbb befordultak a vándorok a Székely Józsefek udvarára. Székelyné és a kislányai összevissza kiabáltak-sikoltottak a tornácon:

— No valahára!

— Be soká maradtál!

— Már meg is sirattunk!

— Hát Dérynét elhoztátok?

Székely nagynehezen jutott csak szóhoz, mert fuldokolt az ölelésektől.

— És pediglen Anikó, itt van! Fölséges énekesnő! Megrikatott. És pediglen — tessék!

Székelyné kacagott a férje kitörésein, átölelte Dérynét és magához szorította.

— Ő, te kedves Déryné! Mily szívszakadva vártunk régóta! Csakhogy már itt vagy!

— Siess, Anikó — rendelkezett Székely — és pediglen becsip áztat!

— Egyszeriben kész a vacsora, angyalom, — biztatta a vendéget Székelyné. — Minden este tíz óráig vártunk vacsorával, egy hét óta!

— Semmit, semmit, — suttogott Róza — csak ágyat.

Székelyné Ungar Anna kedves, érdekes arcú fiatal asszony volt. Minden mozdulatában kifejező erő, minden szavában mély érzés. A «kis Székelyné», ahogyan Kolozsvárt dédelgették, festői tartású, kecses alak voh% csak éppen a járása nem a legszebb. Hosszúkás, finomrajzú fehér arcából lelkes fekete szem gyémántja szikrázott bele a téli estébe. Szava, beszéde kellemes, simogató, lélek mélyét sugárzó. Déryné már a dagadó párnák között pihent, mikor Székelyné ismét bejött a szobába és hozta a vacsorát. Szabadkozott előbb, de a bájos fiatal asszony addig erőszakoskodott, amíg megette a becsinált csirkét. Attól aztán annyira magához tért, hogy semmi kedvet sem érzett az alváshoz. Szentpétery, Székely és Udvarhelyi egymás után somfordált be a szobába. Tanakodni kezdtek, hogy Déryné miben lépjen fel és mikor?

— Vannak-e énekesek és énekesnők? — kérdezte Róza.

Székely a fülét vakarta:

— Énekes? Énekesnő? Az bizony... és pediglen... senki sincs.

— Hát akkor kivel énekelek én? — kérdezte nevetve Déryné.

— És pediglen... azonban itt volna a Sorel Ágnes opera ... s' már adták is.

— Adták? Hát hogyan adták, ha egyszer nem volt énekes?

— Hát itt van tekintetes Deáky Sámuel úr! Ő mindenedet tisztába fog hozni.

— Nőm énekelte Ágnest, — magyarázta Udvarhelyi.

— Hát énekesnő a neje?

— Dehogy! Csakhogy a közönség mindig énekes darab után lármázott. S minthogy Deáky Sámuel úr szenvedélyes muzsikusz, hát rábeszélte a társaságot, hogy adjunk operát, majd ő betanítja. Tekintetes Deáky Sámuel úr a guberniumnál van hivatalban, de ha az orchestrumban hiányzik egy instrumentum, ő menten odamegy és játszik. Ha pedig az énekes nem jól énekel, vagy éppen nincsen, ő az álfalak mögé húzódik és végigéneкли az egész szerepet.

Déryné, aki kevéssel előbb még félholtnak érezte magát, úgy kacagott, hogy majdnem lehemperedett az ágyról. Udvarhelyi tovább magyarázta a «Sorel Ágnes» opera előadásának történetét.

— Nőm teljességgel nem akart énekelni, mert hogy nem tud. De tekintetes Deáky úr biztatta, hogy ne féljen semmit, ne búsuljon, fog az menni, mert ő is ott lesz. Egész nap a szállásunkon cincogott a hegedűjével és a feleségem megtanulta Ágnest. Már amennyire énekes szerepet megtanulhat az, ki még sohase énekel.

— Mi történt az előadáson? — érdeklődött Róza — nagy volt a skandalum?

— És pediglen... és pediglen... — vette át a szót Székely — a skandalum nagy volt! De akkor Deáky úr bebúvott a sűgolyukba és onnan énekel.

— Mit énekel Deáky úr a sűgolyukban? — álmélkodott Róza.

— Hát az Ágnes szerepét, — felelte Udvarhelyi. Nevettében majd hogy föl nem robbant a gyengélkedő Rózácska.

— Aztán — férfihangon énekelte Deáky úr Sorel Ágnest? — kérdezte.

— Dehogy. Fisztulában!

— Dehát van-e karmester?

— Itt van Ruzicska úr, a nagyenyedi József-regement volt karmestere. Nagy Lázár úr, az intendáns hozta Kolozsvárra. Szép dal-játékot szerzett, tavaly játszottuk először, karácsony másodnapján. A címe: « Béla futása »... ő szokott segíteni, ha karmesterre vagyon szükség ... Szép magyar verbunkosokat is szerrez ... A «Béla futása »-ban is az a legszebb ... A magyar ritmus ...

Székely félretolta Udvarhelyit és most már ő magyarázta tovább.

— És pedíglén, itt van Gross Péter is. Szép muzsikai tehetség, a konzervatórium direktora.

— Hát az orchestrum? — érdeklődött tovább Róza.

— No, az igen jeles — magyarázta Udvarhelyi — csupa tekintetes urak, gubernialisták a tagjai, ők játszanak, ha operát adunk, minthogy professzionátus muzsikusok nincs ének.

Szentpétery Zsigmond most szólalt meg először. Az ő hangja nagyon komoly volt:

— Majd lesz opera Kolozsvárott! Déryné itt van és Kolozsvárt fölvirágzik a magyar daljáték!

XI.

1827 februárjának egyik alkonyán a kolozsvári theátrum felé igyekezett Déryné ifiasszony. A Szent Mihály templomában alig ütötte még el a négy órát és ő már sietett a sötét odu felé, mely a színpad jobb oldalán volt és «öltözőnek» neveztetett. Nagy vigyázattal kellett leereszkedni ebbe a helyiségbe a gyalulatlan, nyikorgó deszkalépcsőkön: az öltöző ugyanis a pincében volt, a süllyesztők világában. Déryné a Farkas-utcán át sietett szapora léptekkel a színház felé, amely minden oldalról szabadon állott és a főkormányzék, valamint a református egyház palotáitól egy-egy keskeny sikátor választotta el. Amint a játékszín házához közeledett, hegyesre fent bajszerű, torzonborz szemöldökű, mogorva kis öreg embert látott, aki abban a szent pillanatban hátat fordított neki és a főkormányzék épülete felé sietett, magas kürtőkalapját szemébe vágva és köpönyegével félig elfödve az arcát. Déryné megállt egy pillanatra és mosolygott. Ó, szegény öreg különc, már megint menekül előle!.. Hiába hódította meg röpke percek alatt a kolozsváriakat, ezzel az egy emberrel nem bírt. Janosó Pál, a jellemszínész, az első magyar komikus, Kótsi János egykori társulatának tagja, ki nem állhatta Déryné. Nem is beszélt vele idáig. Kikerülte utcán és kikerülte a színházban. A színházba hónapokig be sem ment, nem akart föllépni, valóságos hajtóvadászatot rendeztek utána, hogy előkerítsék. A

házsártos, emberkerülő öreg színész ebben a percben éppen Teleki Sámuel gróf háza felől jött, ahol szabad asztala volt élete fogytáig. Most már nem kerülte el a színház épületét, nagynehezen rá lehetett bírni arra, hogy ismét eljátssza néhány régi szerepét. Csak éppen Dérynével együtt nem akart föllépni és Dérynéről nem akart tudomást venni. Alig hogy Róza befordult a színház telkére, Jancsó Pál irányt változtatott és közeledett ismét a farkas-utcai főkapu felé. De megállt, megint csak megállt, mert egy szemrevaló kis paraszt szolgáló ment el mellette.

— Hová még, édes lányom? — szólította meg az öreg. — Mutasd a lábad. Hát mért jársz meztélláb?

— Mert nincs min venni papucsot.

A szegény öreg színész a zsebében kotorászott. Nagynehezen kihalászott onnan egy ezüstpénzt és odaadta a szemrevaló szolgálónak.

— No, nesze, itt a pénz, végy rajta papucsot. Teleki Sámuel gróf pártfogoltjának az volt a gyengéje, hogy szerette a szép női lábakat. Neki nem jutott soha «elegáns» öltözékre, kopott köntösben járt, fölborzolt kürtőkalapban, zöldre fakult köpönyegben, hírhedett volt lompos, elhanyagolt ruházataról, de minden pénzét odaadta az utcán szaladgáló meztéllábas szolgálóknak, mert nem tűrhette, hogy akinek szép a lába, annak ne jusson papucsra. Megesett, hogy az utolsó garasát adta oda egy özbokájú leányzónak, hogy aztán sóvár szemmel kerülgesse a piaci pecsenyés kofákat, akik olyan jó szagú húsokat forgatnak a nyárson, de nem az ő számára.

Amint be akart menni a színház telkére, belebotlott Székely Józsefbe. Megragadta a kabátját, valóssággal megrázta a keszeg embert és ráfordult:

— Ez az idegen országbéli asszony meddig eszi még Erdély kenyerét?

— És pediglen nagyszerű ...

— Sok pénzt kiviszen innen, Erdélyből!... Meg az a Bürgözdi! Hogyan merészeli ez a Celesztin szerepeit rongálni?

Jancsó Pál, a törzsökös erdélyi, idegennek nézte a «magyarországiakat». Nem is nevezte másként Dérynét, mint «az idegen országbéli asszony». És hogy mondta azt, milyen megvető hangszállal: «idegen országbéli asszony...» Marie Antoinette-ről, a szerencsétlen királynéről mondták ilyen forró gyűlölettel a franciák: «L'autrichienne...» az «osztrák nő...» Szentpéteryt pedig, «Bürgözdinek» csúfolta, erdélyi színész-arisztokrata gögijében. Különösen azért haragudott Szentpéteryre, mert Kolozsvárott ő játszotta most Oroszfái Pergő Celesztin szerepkörét. Jancsó Pál nem tudta megbocsájtani egy «idegen országbéli» színésznek ezt a vakmerőséget, hogy elvállalja a «székely nemzetbéli» Pergő Celesztin rolléit...

Már pedig nem volt az csekély dolog, ha valaki a Jancsó Pál nyelve, avagy éppen a tolla hegyére került! Az öreg naplót vezetett és a szükségzavú följegyzésekben ugyancsak elbánt pályatársaival. Nem volt beszédes ember az örökös vén duzzogó és így senki se csodálja, ha naplója ilyenféle lakóniai szükségzavúsággal mérte az igazságot:

«Dec. 12. 1822. Kolozsvár. „Gianetta san Fiorenzo Herosi dráma 5 felv. Rosszul adatott.»

Jan. 5. Kol. 1823. „A csörgő sapka.” Víg, babonás, énekes játék 3 felv. Rosszul ment, Udvarhelyiné nem akarván a herceget játszani.»

«Jan. 12-én. Kol. 1823. „A véd-génius, vagy az asszony, mint jó lélek.” Új érzékenyítő játék 3 felv. Ezt Deáki úr változtatta meg hirem nélkül.

«Jan. 17. Kol. 1823. „A fogoly” opera 2 felv. Rosszul játszott Pály.»

«Jan. 25. Kol. 1823. „A kínzó torony.” Vitézi mulatságos játék 3 felv. Rosszul jött ki a darab, a Rolléhat nem tudták.»

Mi sem természetesebb, hogy a «Sorel Ágnes» című operáról, amelynek vadregényes előadása hírét már megérkezésének estéjén oly derűvel hallgatta Déryné, szintén találunk némi megrovást az öreg naplójában. Ilyeténképpen:

«Jan. 31. Kol. 1823. „Sorel Agnes.” Nagy-opera 3 felv. Igen rosszul ment!»

Akadunk aztán ilyenféle haragos bejegyzésekre is:

«Fahr. 13. Kol. 1823. „A nagy áldozat!” Egészen új eredeti magyar dráma 4 felv. Rosszul ment. Nem volt semmi készüllet hozzá.»

«Marc. 4. Kol. 1823. „Rózsakoszorú, vagy a boldog nap.” Egészen új eredeti erköltsi játék 3 felv. Ezen játékba Kemény nem jelent meg, mert részegsége miatt ki kellett vennie Theátrumból. Celestin ex abrupto eljátszotta az ő Rolléját.»

Nem volt szerencséje Ruzicskának sem, a magyar operaszerzés úttörőjének, ki ez időtájt Kolozsvárott működött. Janosó följegyzése szerint az első számbavehető magyar opera, a «Béla futása» 1823 ápr. 26-iki előadásán:

«Ebbe prostituáltak magukat, mind részegek voltak.»

Az öregről följegyezték, hogy mindenkire haragudott. Egy nagy magyar író szerint Jancsó Pál haragudott a gyümölcsös kofákra, mert drágák, a járóke-lőkre, mert besározták a kabátját, az utcagyerekekre, mert neveletlenek, szidta a cudar világot, a komisz embereket, el-emlegette a fa, a gabona, a hús, a só, a szalonna árát, gyalázta a mészáros-, a péket, a színészeket, a szenátorokat. Az öreg különnc emberkerülő, a hajdani nagyenyedi diák, cantus praeses, majd szebeni kálvinista kántor, utóbb vécsi ispán mindig hős-

szerelmes szeretett volna lenni. De akarata ellenére komikus lett belőle. Valahányszor hős-szerepet játszott, kifütyülték, mert ellenállhatatlan komikum áradt komor arcából, kis alakjából, furcsa mozdulataiból, méltóságteljességet mim elő mozdulataiból. És ezt nem tudta megbocsájtani sem a sorsnak, sem a publikumnak. Keserűen gyűlölte azokat, akik nevettek rajta és tapsoltak neki. A haragos, mérges, dohogó, mosolytalan Ids öreg mizantrópot mindenki ismerte Kolozsvárt. Gondosan és sajátkezűleg tisztogatott sárga kesztyűjét, nádpálcáját és föltűnően magas kürtőkalapját, hosszá szürke kabátját és feneketlen mély zsebeit, önmagával folytatott morózus párbeszédeit és dühös kifakadásait. Nevezetessége volt a korabeli Kolozsvárnak a legelső magyar komikus színész, Kotsi Patkó János egykori társa, a büszke lófő-székely: Gidófalvi Jancsó Pál.

Déryné nagy csoportosulást látott a színház udvarán. A színészek egy különös embert álltak körül, aki élénk testmozdulatokkal magyarázott valamit. De vájjon ki lehet az a bolond, aki skót kosztümbbe öltözik és kockás kendővel a vállán megy ki az utcára világos nappal? A palánkon belátni a színház udvarára és igazán nem mondható illendőnek, hogy az utcai nép csudájára ideálljon az ilyen kelekótya kórista skót öltözékben ágálni! Róza már éppen elhatározta, hogy csúnyán leszidja, mikor észrevette, hogy nem is színész az, hanem idegen férfi, még pedig gyönyörű fiatalember. Székelyné Ungár Anikó mingyárt be is mutatta:

— Nézd csak, Róza lelkem, Teleki Domonkos gróf, most érkezett Angolországból.

— Á, a híres énekesnő! — hajlongott a fiatal gróf — no majd énekelünk egytt. Megmutatom, hogyan énekelnek az olaszok.

Teleki Domokos gróf nem kérette magát, azzal sem törődött, hogy félig az utcán állnak és elkezdett dúdolni: «Figaro itt... Figaro ott...»

— Nos, ez igen jó nyitánya a mai előadásnak — bókolt Déryné — mint hogy éppen Rossini operáját adjuk, «A sevillai borbélyt».

Azzal bement az öltözőjébe. Magában pedig azt gondolta, hogy sült bolond lehet ez a fiatal gróf, aida odaáll a színház udvarára énekelni és még hozzá ebben a veres és sárga-kockás sleppes palástban, tuniqueben és térdig érő kamásniban, hogy a csizmadia-inasok ujjal mutogassanak rá.

Sötétedett már és a farkas-utcai három szárnyas-ajtón át szivárgott be a közönség a színházba. Az emeletre tölgyfa-lépcső vezetett, a földszintre három fenyőfa-ajtó: a középén nagy szárnyas, jobbra-balra két kisebb. A földszintet csíkos kanavással bevont, párnázott deszka-rekesztek osztotta első helyekre és zártzésekre. A kékre festett, ezüst-díszes csillár száz gyertya fényét ontotta. Halk kulcs- és láncsörgés hallatszott. A zártzések bérlői ugyanis sorra vették elő zsebükből a kulcsot, amellyel kinyitották a bérelt helyüket elzáró láncocskát. A folyosókról, melyeket olajlámpák világítottak, egyre sűrűbben tódult be a közönség, hogy elfoglalja az első hely huszonnégy hosszabb és nyolc rövidebb padját. Sorra érkeztek Kolozsvár előkelőségei is, a három sorban elhelyezett ötven páholy bérlői. Kívülről kékre voltak festve a «lózsák», belülről testszín angin borította a könyöklőket. A színpaddal szemben már meggyújtották azt a káprázatos fényű csillárt, amely az erdélyi gubernáiorné páholyát világította meg. Bíborszínű függönyök omlottak alá a páholy homlokzatáról, belül tükrök, aranyozott karszékek, kis asztalkák, virágtartók tették barátságossá a páholyt, amely nagyságra és berendezésre főúri szalonhoz hasonlított. A páholy két sarkában Melpomene és Euterpe múzsák lantot tartó szobra állott. A karzat gerendapadjait is sűrűn ellep-ték a diákok, mesterlegények és varróleányok. Az egész nézőtérén nagy volt a meleg, mert a tavaszias

időben is izzóra fűtötték a két hatalmas vaskályhát, amely fagyos esteiken fölötté célirányos berendezési tárgynak mutatkozott. A zenekar fölött Erdély címere virított: a sas a vármegyéket, a nap és hold a széke-lyek «székeit» jelentette. Az 1821 március 11-én megnyílt állandó játékszín alapításában ugyanis csak ez a két erdélyi nemzet *vett* részt: a magyar? s a székely. A másik két náció, a szász, meg az oláh nem adott egy garast sem.

A páholyokban és a földszinten megjelennek a Csákyak, Telekiek, Bánffyok, Bethlenek és a Barcsayak, akik három évvel ezelőtt mint műkedvelő főúri aktorok a színház megnyitó előadásán játszottak. Döbrentey Gábor, az «Erdélyi Múzeum» bátor szellemű, nagyon művelt szerkesztője elválhatatlan barátjával, Teleki Ferenc gróffal beszélget, éppen a gubernátorné páholya alatt. A gróf, aki néhány éve úgy tért vissza a bécsi Theresianumból, hogy magyarul is alig tudott, most kék magyar posztóból szabott¹ zsinóros-paszomántos attilában jött el a Rossini-opera előadására. Mert, amint ő maga írta egy cikkelyében: «Nincs annak soha nemes magyar szíve, aki a magyar öltözetet s nyelvet megveti és ereje szerint emelni nem kívánja.» Az előadás előtt néhány perccel is kedves és örökös tárgyukról beszélnek:

— Itt vannak, eljöttek mind — mutatja a páholyosort Döbrentey — még azok is, akik előbb...

— Kik előbb, nem is rég — vette át a szót Teleki gróf — még itthon is, az édes, kedves erdélyi kis magyar hazában a német szólt s a német játékszínt istáptolták.

— Itt van Rhédey László önagyasága is.

— Ki úgy, de úgy tetszeni akart Bécsnek, hogy házának báli termét német játszó színné alakította es itt vágynak mind az úrfi-kisasszonyok, kikkel nem szólhattam e felejtett s némethoni guvernánsoktól «hässlich»-nek nevezett magyar nyelven... Még egy-

szer bátyámuram, a huszár-viceóbesten pofon nem felejtett! Ott, az úri-kisasszonyok színe előtt, a német galagolyásom miatt. Hálaistennek!

A földszintre és a páholyokba egymás után érkeztek az állandó játékszín alapítói és pártfogói: Kemény Ignác báró, Fekete Ferenc és Cserei Miklós consiliáriusok, Kenderesi Mihály consiliárius, Pávai Elek ítélőmester, Sala Sámuel guberniális tabulae assessor, Naláczy József báró, Kanyó László, pupillaris exactor felesége, Baranyai József provinciális vice-exactor, Szabó Gergely rationum consultor, Bethlen János guberniális secretárius, valamint Pap Sámuel és Balássy Gergely úrfiak, mindketten guberniális concipisták. Az utóbbiak egyenest az orchestrumba siettek, ahol is Pap Sámuel klarinétot fúj ez estvén, Balássy Gergely pedig brúgózik... E cifra latin titulusok, hivatali címek a legderekabb magyar urakat ékesítették. Latin volt a címük, de a lélek, az akarat, a szellem forrón magyar bennük.

Az orchestrumban cincogtak már a hegedűk, sóhajtoztak a fuvolák, összesen tizenkilenc muzsikust fért el a szűk helyen, de az bizonyos, hogy mind a tizenkilenc igen «elegáns» volt öltözve. Gróf-úrfiak, a gubernium hivatalnokai, földbirtokosok és más úri renden lévők játszottak «A sevillai borbély», eme legeslegújabb «opera buffa» zenekarában, melyet Bethlen Farkas gróf kiérdemesült zongoramestere, Heinisch úr vezényelt. Ez a Heinisch a gróf gyermekeit oktatta és miután a gróf-úrfiak és gróf-kisasszonyok kinőttek a keze alól, a nemes nagyúri familia bőkezűen gondoskodott róla és a zenemestert örökös kenyérben tartotta. A színpadmester aggodalmas arccal vizsgálta büszkeségét: a három süllyesztőt. Nem azért, mintha Rossini operájában bármi szükség lenne rájuk. De nem lehessen tudni: nem makrancoskodnak-e és llosina nagy áriája közben nem nyílik-e meg a föld? A szuffiták közé már leeresztették a láncokon lógó,

föl és lehúzható léceket, amelyeken, három sor gyertya égett: mindegyik lécdarabon hat-hat láng. Ez volt a «szuffita-fény». Az ál-falakat is betolták, még pedig kerekeken. A kolozsváriak büszkesége volt a kerekeken járó ál-fal és a gazdag díszlettár, amelyben tizenegy-féle dekoráció találtott: közöttük parasztszoba, lovagterem, kert, utca és börtön. Most az utcát gördítették be nyikorogva, a sevillai utcát, amelynek egyik házára táblát akasztottak, ezzel a felírással: «Dr. Bartolo.»

Heinisch úr fölemelte pálcáját, hátranézett és amikor látta, hogy a helytartó neje, Jósika báróné, legyezőjét mozzgatva és jobbra-balra mosolyogva megjelenik a páholyban, jelt adott.

Rozina nagy áriája úgy röpdösött a theátromban, mintha száz ezüst csengettyűt pengetne, finom crescendo-kban és halkán enyésző decrescendo-kban, száz szárnycsattogató, lejtve-lengő madárka. Borzongatóan édes futamokban és fuvalomszerű pianokban, alig-lehellő epedéssel és kacér staccatokban mosolygott és makrancoskodott, sóhajtott és kacagott Rossini édes Rosinája ez estén. Az éneklecke-jelenetben Rameau mámoros lírai áriáját adta elő, a «Hébe ünnepei»-ből és e dalbetétet háromszor kellett ismételnie. Remegtek az érzékeny tremolók, táncoltak a finom arabeszkek és földöntúli szépségben szálltak fel a trilla-láncok. De a kis Rosina szemre is fölötte elragadó volt haloványzöld, majd fehér krinolinjában, ezüstszájú parókájában. «Mint egy Alt-wien porcellán-baba», — súgta Jósika báróné az öreg Rhédey grófnénak. «Charmante» — súgta vissza az öreg Rhédey grófné. Rózácska most volt virágjában. Picinyke alakja megtelt: nem nagyon, éppen csak annyira, hogy elveszítse gyermekes szögletségét. Kicsiny volt rajta minden, de tökéletesen formás: egy miniatűr Vénusz teste. Bájosan tipegett, szökdécselt, libegett, lebegett a színpadon, mosolya igazóan virult, színét változtató szeme kacéran szik-

rázott, majd álmodozva kandikált ki a hosszú fekete pillák zsalugáterének résein. De különösen szép volt a szájtartása: ahogyan e kissé nagyocskára nőtt ajkakát megformázta, hajlította és finom gráciával kirajzolta rajtuk a törekenyen kecses dallamvonalakat. Alma-viva gróf szerepében egy merev, esetlen tartású, érzés-nélküli, unalmas fiatal énekes volt Rózácska társa: Pály Elek. Szép, csengő, tiszta tenorhanggal áldotta meg a természet, de ez a hang nem volt hajlékony, az éneklésben hiányzott minden árnyalat és az énekes nem tudott a magas fekvésből legátóval a közép-hangok felé leszállani. Pedig az ifjú énekes nemrég jött Bécsből, ahol két évig működött a karinthiai kapu melletti operaszínházban. Művelt ember, lelkes előharcosa a magyar operajátszásnak. Szorgalmasan fordítja nyelvünkre az idegen operaszövegeket, ő «nemzetesítette» Rossini művét, a «Tolvaj szarkát» is, melynek főszerepét Róza még németül énekelte Pesten. Mostanában egyszerre két daljáték-szöveg fordításán is dolgozik: az egyiknek szerzője Weber báró és magyar címe «A bűbájos vadász» lesz, míg a másikat a régen elhalálozott nagynevű bécsi mester, Mozart Wolfgang Amadeus szerzetté és a címe «Don Juan». Bár zsugori embernek tartják a fiatal Pályt, mégis megteszi, hogy fordított operaszövegeit a maga költségén nyomatja ki, mert azt akarja, hogy közös kincse legyen minden vándor színjátészó társaságnak a két magyar hazában.

— Ne tegye ezt, — intette nemrég egyik bécsi jóakarója — kár a jó pénzért, hiszen sajtítakaró lesz belőle!

Mire Pály így felelt:

— A sajt-takarásra kárhóztatott magyar nyomtatásról az étel is jobb ízűen esik, annyira szeretem hazám nyelvét.

Bocsássuk meg az ilyen hű magyar léleknek, az ilyen forrószívű, nemes úttörőnek, ha nem volt jobb

énekes és különb színész. Már a másik opera fordítónak, Szerdahelyi Józsefnek, ezt sem kell megbocsájtanunk: ez estén pompás Figaró-alakításának tapsolt egész Kolozsvár. Mélyzengésű basszus-hangjának komor ereje ezúttal verőfényes vidámságot fejez ki. Túláradó kedélyű, pajzán, furfangos, szeretetreméltó az ő mélyhangú Figaró-ja. Az ujja körül forgatja nemcsak a dörmögő Szilágyi Pált, aki Bartoló doktort oly mulatságos együgyűséggel alakítja, de az egész közönséget. A «Figaro itt... Figaro ott...» ördögös szaporasággal elnyelvelt, eldalolt, elmókázott belépője méltán arat fürgeteges tapsokat. Senki sem akadt meg azon, hogy a fürgeteges tapsok közben Figaro megnyálazta az ujját, a színpadot beragyogó gyertyákhoz lépett és megkoppintotta azokat. Így esett ez, sokszor a nagy ária közepén is.

Ma mindaz, ami a színpadon történik, sokkal kevesebb izgalmat okozott Rózának, mint ama másik színjáték, amely nem kevésbé furfangos és nem kevésbé kacér volt, mint Rosina szerelmi fondorkodásai és Figaro ármányos összeesküvése. Rózácska ugyanis elhatározta, hogy döntő támadást intéz a Jancsó Pál öreg szíve ellen. Nem tudta elviselni, hogy akadjon Kolozsvárott férfiember, még ha öreg is, aki őt nem szívelheti...

A hosszú felvonásközt választotta ki arra, hogy Jancsót megrohamozza. A felvonásköz fölötté hosszúra nyúlt, mert a gubernátorné az összehúzott páholyfüggönyök mögött sehogyan sem tudta befejezni a l'hombre játszmat. Abban senkisé semmi bosszúságra érdemeset Kolozsvárott, hogy a helytartó neje a felvonásközökben egész kis fogadóestét tart a páholy-szalonban és a fogadóestét esetleg kártyái átokkal élénkíti. Az pedig igazán nem lett volna illendő, ha bárki is zúgolódik, amiért a gubernátorné l'hombre-játszmája kissé hosszúra nyúlik és az előadást addig nem lehet folytatni. Nem jutott eszükbe bosszankodni

ezen sem Bethlen Farkasaknak, sem a Bánffyoknak, Naláty György báró meg éppen nem haragudhatott, mert ő is ott ült a játékasztal melleit. A vendégszerető Petrichevich-Horváth Dániel grófnő-felesége a legöregebb Bánffy grófnő páholyába látogatott el a szünetben, az ifjabbik Horváth-fiú, Lázár, a kolozsvári kollégium egyik tudós professzorával, Méhes Samuella, az «Erdélyi Híradó» szerkesztőjével vitatkozott. Szegény Horváth Lázi püpos volt. Nyomorék állapotát, tizenhét esztendő fiatal létére, egy bölcs nyugalommal tűrte és a tudományokban keresett vizsgáztatást. Sok idegen országbéli nyelvet beszélt és szellemes modoráért szerették a kolozsvári társaságban. Wass Imre gróf, a színház egyik mentora, azzal űzte el a hosszú szünet unalmát, hogy sorra próbálgatta az orchestrumban a hangszerszámokat. A gróf nagy zeneértő és lelkes operabarád volt. Nagy öröme telt benne, ha maga is játszhatott az orchestrumban, még pedig fuvolát.

Mint a macska, osont végig Déryné a színpalak között és kereste Jancsót. Szentpéteryől tudta, hogy a mormogó öreg medve bejött a színházba. Mikor megpillantotta, cselhez fordult. Úgy közeledett feléje, mintha keresne valamit a földön, amit elvesztett. Jól tudta, hogy az öreg ember elszalad, ha észreveszi, hogy feléje tart. Mikor aztán ilyen nagy fifikával megközelítette, hirtelen lecsapott rá:

— Oh, csakhogy valahára mégis szerencsés lehetek üdvözölni a nagyhírű művészt, kinek neve egész Magyarországon visszhangzik! Fogadja hódolatomat!

Az öreg megzavarodott. Krákogott, a torkát reszelte, pislogott, lesütötte a szemek s a gallérját igazgatta. Látszott rajta, hogy szereimé egerutat venni. De Róza megragadta a kezét és nem engedte el.

— Ó, nagy művész! Engedje remény lenem, hogy egykor én is eldicsekedhetek jóindulatával.

Az öreg még nagyobb zavarban volt. Irult-pirult.

De látszott, hogy már megragadt a lépen: Róza a hiúságánál fogta meg, a művészi hiúságánál.

— Ó, édes leányom, — nyögte — én igen tisztelem a szép talentumot.

— Nem ér az semmit, ha engem tisztel. Engem szeretni kell! Érti?

Aztán duruzsoló hangon fejezte be, mialatt a szeme megtelt epedéssel:

— Ugye, szeretni fog?

Az öreg kényszeredetten mosolygott. Róza jól látta, hogy milyen ütött-kopott a kabátja. Bizalmasan leült melléje a padra és tovább «alakított».

— Ó, én nagy méregben vagyok!

— Mi a baj? — kérdezte a zordonkedvű Jancsó.

— Minthogy én férfiszerepeket is játszom, mindig tartok férfiruhát. Még Magyarországon csináltattam egy szép bársony ujjast és, lássa, még nem is játszottam benne! De most, hogy elővesszük Don Cesariot, gondoltam: fölpróbálok. Hát uranfia, olyan bő, hogy kettő is beleférne olyan, mint én vagyok. Nem használhatom! Képzelve csak: mást kell csináltatnom! Hát nem bosszúság ez? Olyan nagy az a bársony ujjas, hogy ha fölpróbálná... még. .. még magának is jó volna.

Az öreg gyanakodva nézett Rózára; nem tudta, mit akar ez vele? Hümmögött, rázogatta a vállát, előbb félrenézett, aztán kérdően tapasztottja szemét a Róza arcára.

— Lássá, — folytatta Róza — ha meg nem sérteném, én bizony szívesen odaadnám magának azt a bársony ujjast. Mert hát mit csináljak én vele?

— Nem, nem, — tiltakozott az öreg — teljességgel nem lehet, édes leányom.

Rózának kitűnő volt a hallása. Abból a «nem» szóból már kicsendült az «igen».

— No hiszen, nem kényszerítem én! De azért jöjjön el holnap egy findza kávéra.

A közönség mit sem tudott arról, hogy Róza az ál-falak mögött párhuzamos előadást játszott és — ott is sikere volt. Nagy elismerést érdemel tőlük ezért az erőfeszítésért, ha meggondoljuk, hogy «A sevillai borbély» bemutató előadásának napján milyen testi válságon esett át. A testi válság: a Nagy Lázár, intendáns uram ebédje volt. Nagy Lázár a színházi komité elnöke volt, akit éppen most készültek elcsapni. A kolozsváriak azt beszéltek róla, hogy zsupori agglegény és Róza bizony nem számított arra a fényes főúri lakásra, amely Nagy Lázár házában fogadta. A földigérő aranykeretes tükrök között, amelyek egyszerre nyolc Rózácska mosolygó, rózsaszínű, bársonyszőnyegek tovalibegő képét verték vissza, ezüst gertyatartók csillogtak, a falakról régi olasz mesterek képei lógtak, a szépen épített rózsafa, paliszander és kőrisfa-bútorokon nemes faragványok, francia porcellán-edények, velencei kristály-tálak álltak. Az asztalt színarannyal és szászországi porcellánnal terítették. Az ebéd előtt ezüst poharakban likőröket szolgáltak fel, különös erdélyi italokat. Aztán kétféle leves következett, majd négyféle «assiette», irós-vajas tészta hústöltelékkel, rizskása kövér pulykamájjal és sok más efféle. Rózácskának már egészen megtelt a gyomra, mikor behozták a kedvenc ételét: az ezüst tálakon ugyanis szemmeláthatólag rántott csirke virított. Nagyszerű volt az íze, szépen volt kisütve, csak éppen túlságosan kicsik voltak ezek a csibék. Nagy Lázár és előkelő vendégei jóízűen kacagtak. A házigazda megkérdezte:

— Tudja-e a tensasszony, hogy mit eszik?
Rózácskát abban a pillanatban kilelte a hideg.

Fölsikoltott:

— Jaj! Béka?!

Bizony, kirántott békát evett ő rántott csirke helyett. Olyan pecsenyét, amely az erdélyiek úri asztalán igen kedvelt eledel volt.

A békacomb-hideglelésre azonban jó medicinát szolgáltak föl: töltött káposztát, kolozsvári módon elkészítve. Volt abban minden szép és jó, a tetejére pedig mint a fűszerszámot vetették a percegő sült kolbászt. A sokféle tortáról, bélesről, gyümölcsről, sajtról, a nehéz borokról, meg a champagneiről szószaporítás volna beszámolni, Róza alig tudott megszökni a gazdag asztaltól és mialatt a színházba sietett, megfogadta, hogy legalább egy hétig nem eszik semmit.

Előadás után az öreg Bánffy báróné hintója várta Rózát, hogy elvigye a gubernátorné estélyére. Az agg főúri hölgy estéenként Déryné rendelkezésére adta a fogatot. Az ifiasszony nagy méltósággal telepedett be a bársonyos ülésre, vadonatúj százforintos gálaruhájában, amelyet a főrangú estélyre készítettett és amelyre rá is ment egész havi fizetése. Halovány-rózsaszín gaze-ruha volt ez, atlasz «puffányokkal», szalag-bokrokkaival és közbül virággal. Rózácska magas kontyát is rózsalánc fogta össze. Fölötte pedig turbánt viselt, luxor-gaze-ból.

A gubernátorné estélyen nagy meglepetés érte. A dámák, akik a színházban még úgy ragyogtak, közben hazamentek és átöltöztek. Most már egész egyszerű ruhákat viseltek és ékszer is alig volt rajtuk. Az összejövétel oly családias, oly bizalmas és feszetlen volt, mintha egy nemzetséghez tartozók gyülekeznének a kedves rokon házában. Egy széllesvállú fiatal férfit is látott Róza a dámák körül. Megismerte: a pozsonyi országgyűlésen mutatták neki, 1825-ben az ifjabbik Wesselényi Miklóst, a «vasöklü»-nek, a kolozsvári színészet atyjának fiát. A játékszíni társaság azon a napon mutatta be Pozsonyban Shakespeare angol író «Macbeth» című véres tragédiáját. A színházban megjelent Széchenyi nevű huszártiszt is, akiről azt beszélték, hogy tudós társaságot akarna alapítani és e célra följánlotta egész évi jövedelmét: hatvanezer forintot.

Teleki Domokos gróf is ott volt az estélyen, de ezúttal nem skót lebernyegében. Sokat beszélt a dámáknak külföldi élményeiről, különösen pedig azokról a mesebéli opera-előadásokról, melyeket Londonban és Milánóban hallott. Dérynét ő vezette az asztalhoz, ahol senkisémet ült le, hanem mindenki csak odaállt és abból vett, ami a legjobban ízlett neki.

Mikor aztán visszatértek a nagy szálába, a gubernátorné megkérte Ilózá, hogy énekeljen valamit, mégpedig abból, amit már az este hallottak tőle.

Hóza a nagy áriát énekelte. Teleki gróf folyton feszengett a székén: nem tetszett neki az ének. Néha közbeszólt ugyan, hogy «Brava... brava...» De az arca nem azt mondta, hogy «brava». Alig fejezte be az áriát Déryné, alig csöndesedett el a taps, a gróf a zongorához rohant.

— Gyönyörű hang, — mondta, — de kár, kár...
A gubernátorné megkérdezte:

— Miért — kár?

— Ah, az olaszok, azok egész másképp énekelnek. Igazán kár elhanyagolni a hangját. Legalább néhány hónapra menjen ki Olaszországba, hogy megszerezze ott azt a bizonyos ... hogy is mondjam... azok, tudja ... olyan... élénkek, minden izeg-mozog bennük.

— Jaj, gróf ár, — védekezett Róza, — az olaszok született énekesek. Ott más a klíma is. A meleg éghajlat lágyan tartja a gégét. Aztán... tudja kedves gróf úr... azok édes narancsal élnek, mi meg néha bizony — savanyú almába harapunk.

A dámák megértették és halkán, finoman össze-nevettek. A gubernátorné mosolyogva így szólt Teleki Domokoshoz:

— Nem ér az semmit, kedves Domokos, hogy maga itt magyaráz! Mutassa meg, hadd halljuk, minő hát az a híres olasz ének?

A gróf nem kérette magát. Odaállt a zongorához

és mialatt Deáky Sámuel úr, a készséges és mindenhez értő Deáky Sámuel úr elkezdte a kíséretet, ő belefogott a Figaró híres nagy áriájába: «Figaró itt... Figaró ott...» Ének közben folyvást szaladgált, egyetlen porci-kája sem maradt mozdulatlan. A vékony selyemtóponon keresztül látszott, hogy a lábujjai is énekeltek. Déryné illendőségből elfojtotta a kacagását. De a dámák nem voltak ennyire kíméletesek: kacagtak ők bizony szívből és eleget.

A kétségbeesett Teleki Domokos riadtan nézett körül a nevető társaságban és védekezni próbált:

— De higyjék el a dámák, az olaszok így énekelik! Nem is énekelik, inkább csak elmondják taktusban, mint recitativot. De azt így kell csinálni, ilyen mozgékonyan, ilyen nyugtalanul.

Hajnali kettőt ütött már az óra, mikor a gubernátorné díszfogata hazavitte Dérynét a szállására: abba a szép erdélyi míves -bútorokkal, állótükrökkel, karos gyertyatartókkal, déli növényekkel ékesített úri lakásba, amelyet Nagy Lázár intendáns szigorú meghagyására rendeztek be «az idegen országbéli asszony» számára. A gubernátorné — miként ő maga mondta! — udvarmestert is rendelt Rózácska mellé az éjszakai kocsikázásra: a lovagi szolgálatra önként jelentkező szegény kis Horváth Lazit. A púpos fiatalember megilletődve ült a hintóban Róza mellett. Sápadt arcából sötét lánggal lobogott ki élénk nagy szeme. A szellemes ifjú majdnem egész úton hallgatott. Akkor szólalt meg végre, mikor a Bel-Farkas-utcába értek, ahol Róza lakott.

— Azért ne hallgasson Domokosra a ténsasszony! Úgy van az jól, ahogy a ténsasszony csinálja.

Róza tünődve nézte a szegény ifjú arcát. Milyen hangon mondta ezt, milyen megreszkető, milyen megindult hangon: «Az úgy van jól... ahogy a ténsasszony csinálja...»

Mikor a kapu nagy durranással bevágódott mögötte, nem sietett föl az emeletre. Egy percre még a kapualjban állott. Hallgatta a hintó kerekeinek távolodó görgését. És valahol, a szíve egy távoli sarkában, meg sem nevezhető, fájdalmas meghatottságot érzett.

XII.

A kortina penecilus-lyukasztotta nyílásán Pály kandikált ki. Azt számolgatta: mennyi lehet ma este a bevétel? A takarékos és pedáns Pály szemre föl tudta becsülni a theátrum közönségét: ennyi zártszék, lózsé és zsúfolt galéria mennyi pénzt jelent a kasz-szában? De a zsugori mathézeosz-tehetséget egy puha kis kéz toltá félre. Déryné volt az, aki most izgatottan tapasztotta oda a szemét a kortinanyíláshoz. Minden este ugyanezt tette előadás előtt. Szeme végigszaladt a földszinten, mintha valakit keresne. Róza várt: ácsodat várta. Négy esztendő múlt el azóta, hogy kiejtette a kezéből azt a kegyetlen levelet az egrí Spatz-házban. És még mindig várta, várta, hogy egyszer csak megjelenik. Nem is a levele, hanem ő maga, leül az ötödik sor szélére, pontosan oda, ahol a pesti Hacker-szálában szokott ülni, a szeme, szép, barna szeme biztatón feléje ragyog és az a szem azt mondja: «Itt vagyok, Rózácskám ... visszajöttem hozzád».

Egy rekedtes bariton-hang riasztotta föl álmodozásából *

— Kit lesett már esmént?

Szentpétery volt. Szentpétery, aki a télen nagyon meghült, rekedt volt, azóta nem is tudott többé énekelni.

— Senkit... senkit! — rebbent fel riadtan a Róza hangja. — De miért?

Szentpétery szenvedélyes mozdulattal kapta el a vékony csuklóját:

— Tudja jól, hogy miért! Követem a lépéseit, Róza, az árnyéka vagyok! Lesein a szeszélyét, kis kapricióza! És várom, hogy egyszer... egyetlenegyszer kegyes lesz én hozzám.

Róza meghatottan nyújtotta oda a kezét Szentpéterynek. És a szeméhe nézett, szelíd özike-mosollyal. Róza ilyenkor félig leeresztette hosszú fekete pilláit és azok alól kandikált ki, azok alól nézett föl, föl a magasba, ahol az a nagy darab férfi olyan ügyefogyottan, olyan gyerekes félelemmel lesi, várja az ő kegyes tekintetét. Szentpétery rászédült a kicsi kézre és mohón megcsókolta azt. Aztán elvesztette a fejét, a karjába kapta Rózácskát és csókolta, csókolta, ahol érte.

— Róza, — lihegte — legyen a feleségem!

Róza, aki már-már odaengedte magát a forró szédületnek, most egyszerre kijózanodott. Ha Szentpétery nem szól egy szót sem, csak csókolja, csak öleli, akkor talán... ki tudja hogyan végződik ez a színházi este... De az emberi szó prózája fölébresztette. Kibontakozott a hatalmas karok öleléséből, megigazitotta szertezilált vörös haját, ijedten nézett körül az elhagyott, sötét színpadon és ezt suttocta:

— De Szentpétery... az Isten nevére kérem, térjen észre ... hiszen én ...

Valahonnan, a messze múltból, az öntudatnak elfelejtett homályos alkóvjából egy név világosodott ki: Déry... Régesrég nem gondolt már a diósgyőri kasznárra, akinek a nevét viseli. Szegény nagyorrú, hebe-hurgya, brutális és szerelmes Déryt bizony-bizony elfelejtette. De most megjelent, éppen idejében, a kötelességtudó Déry Istvánnak legalább a neve, hogy segítsen őt szörnyű zavarából. Hogy azt mondhassa:

— De kedves Szentpétery, hová gondol? Hiszen

van én nekem hites uram!... Hozzá vagyok kötve holtomiglan...

Szomorúan mondta ezt, hogy «holtomiglan...» Szentpétery ebből a fájdalmasan lemondó hangból egész bizonyossággal azt érezte, hogy Rózácskának fáj a szíve, nagyon fáj, mert nem lehet az ő felesége, mert holtáiglan hozzá van kötve a diósgyőri kasznárhoz. Nem láthatott bele a Rózácska sóvárgó kis szívébe és így észre sem vehette, meg se tudhatta, hogy ez a sóhaj, ez a keserűen kimondott «holtomiglan» nem azért volt sóhaj és nem azért volt keserűség, mert nem lehet az ő felesége. Rózácska most is arra a másikra gondol, a hűtelenre, aki elhagyta őt: Prepeliczayra, arra, akinek soha, soha nem lehet a felesége. Aki éppen azért unta meg ezt az epedést a messzeségből, ezt a sóvárgást az elérhetetlen után, akiben éppen ezért halaványodott el a Rózácska arcképének tavaszi varázsa. És aki éppen ezért esett könnyű martalékaul Bacsó-Mefisztó kísértésének.

De Szentpétery még folyvást a Rózácska kezét fogta. A szemébe nézett, mélyen a szemébe. És a hangja reszketése ezt kérdezte:

- Milyen a maga szemének a színe, Róza?
- Elég régen nézi már ... Szentpétery...
- És mégse tudom: milyen a színe? Mert mindig más és más.

Szentpétery igazat mondott: senkisémet sem tudta eldönteni a nagy vitát, még a kolozsvári finom úri közönség nemes műértői sem, hogy tulajdonképpen milyen színű is a Déryné szeme? Barna, olykor bizonyonnyal barna. Kék is volt, mint a hegyi tó, de máskor zöld, mint vihar előtt a tenger. Kékesszürke néha, mint a tavaszi felhő az alkonyi égen, aztán ametiszt színű. Sötétén kavargott és fekete gyémántnak nézte az ember. Aztán kiragyogott belőle a verőfény és azunszínű volt, mint a nyári égbolt. Rózát magát is megdöbbenetette ez a kérdés: milyen is az ő szemének

a színe? ösztönszerűen körülnézett: tükröt keresett, hogy megnézzze. De Szentpétery visszatartotta:

— Ne keressen tükröt, Rózácska! Megmondom én, milyen a maga szeme.

— Hát milyen?

— Üdvösségszínű, Rózácska ...

Aztán bosszúsan engedte el a ids kezét és így morgott:

— De ah, sebesen vágat városunk felé egy futár...

Sebesen éppen nem vágatott, futár se volt, csak

Gödé János, aki tempós léptekkel közeledett, hogy megzavarja a duettet. Szentpétery azt a verssort idézte gúnyosan, amelyre Göde János olyan nagyon büszke volt. Göde volt ugyanis az a színjászó, aki a kolozsvári théátrum avatásán, 1821 március 11-én az első szót kimondta a színi deszkákon, mint István vajda, a «Corvin Mátyás» című színjátékban. És az első szó ez volt: «Sebesen vágat városunk felé egy futár...» De Gödé annyiban mégis futár volt, hogy pletykát hozott:

— Már megint azt mondta Székelyné, hogy: «hát az a tót deák játssza ezután az első szerepeket »

— De mért haragszik rám Anikó?

Gödé nevetett:

— Maga se rakja ám iskátulyába a nyelvét, Róza lelkem!

— Nem bántottam őt sohasem...

— Azt mondták néki, hogy kacsának nevezte a járása miatt.

Akár mondta, akár nem: Székelyné ezt nem bocsáthatta meg Dérynének, mert — igaz volt. Járás közben himbálózott, mint a kacsa. De egyébként annyi báj volt benne, hogy a kolozsváriak megszokták és megbocsátották ezt a kétfelé himbálózó járását.

Rózának már potyogtak a könnyei:

— De én nem is mondtam ezt!... Én — és éppen Anikóról...

— Olyan patáliát csapott otthon az urának maga miatt, — folytatta Göde, — hogy az mingyárt megírta a fölmondólevelet a választmányhoz.

— Székelyék elmennek? — kérdezte Szentpétery.

— El azok!

— Akkor inkább én, — toporzékolt Déryné. — Itthagynom Kolozsvárt! Nem veszem a lelkemre, hogy miattam Anikóék elmenjenek ... Inkább én veszem kezembe a vándorbotot!

Mingyárt megbánta, amit mondott, de mivel két tanú előtt mondta, már szegyelte volna visszavonni. Beszaladt az öltözőbe s nyomban megírta ő is a fölmondólevelét. Nem lett belőle semmi baj: a színházi komité nem engedte el Déryné. Székelyék azonban az év végén elbúcsúztak kincses Kolozsvártól. A muzsikáló hangú Cordelia, Desdemona, D'Arc Johanna, Lady Macbeth, Báthory Mária és Sappho elhagyta sikereinek, boldog pályakezdésének és különös házasságkötésének helyét. Annak idején a tizei-hatéves Ungár Anna úgy lett színésznő, ahogyan más úri rendben lévő leányzók: anyja heves ellenzését kapta útravalónak. Mikor aztán Kolozsvárról Marosvásárhelyre indult Kótsi-Patkó János, a huszárkapitányból lett színigazgató társulata, a lányka odalépett Székely József elé és így szólt:

— Székely úr, vegyen feleségül. Mert máskép el nem mehetek magukkal... Az édesanyám kisírná a szemét... És nem is illendő ...

Székely túlboldog volt:

— És pediglen: szívesen! — hebegte. És Ungár Anna már mint Székelyné ifiasszony indult a társulattal Marosvásárhelyre.

Az öltöző ajtaján félszeg kis barna lányka kopogtatott: alig lehetett több tizenhárom évesnél. Egy helybéli bábaasszony fogadott leánya, Klein Róza, akit a templomi kórusban fedezett fel Déryné. Szép, világosszínű, üde szoprán-hangja volt. Dérynének már az

előtt is föltűnt a kislány, aki az utcán annyiszor szegődik nyomába és olyan rajongó szemmel néz rá. A templomban végre megszólította. Akkor tudta meg, hogy szüleit nem ismeri, a bábaasszony csecsemőkorában fogadta örökbe és most énekelni tanul egy Schodel nevű úrtól, aki ugyanabban a házban lakik. Déryné megengedte, hogy este bejöjjön hozzá az öltözőbe:

— Mióta tanítja magát, Rózsika, az a Schodel úr?

— Már öt éves korom óta. Abban egyezett meg nevelőanyámmal, hogy ingyen kitanít, aztán... ha tizenötéves leszek, hozzá megyek feleségül.

Déryné nevetett:

— Ez aztán gyönyörű egyezés!... De mit szól ehhez maga?

— Ő, ténsasszony, én nagyon szeretnék színésznő lenni! De Schodel úr nem engedi, hogy itt színpadra lépjek, ő engem külföldre akar vinni.

Pály, az est rendezője, beszólt az öltözőbe:

— Kezdjük, ifiasszony!

A «kezdjük» ezúttal nem «érzékeny játékot» avagy «dalos nézőjátékot» jelentett, hanem csupán theátrumi hangversenyt, amelyre egybegyűlt Kolozsvár színejava. A «színi cédula» többek között egy fölötté érdekes eseményt hirdetett: Szilágyi Pál, a társulat basszisztája — füttyülni fog! Szilágyi, az egykori huszársztrázsamester, jeles színész, aki mindig a jellemzésre törekszik és a természetességre. Kiváló bassz-buffó «A sevillai borbély»-ban igen jól játszotta Bartolo doktort. De prózában is pompásan megállta a helyét: nála jellemzőbben, élethűbben senkisémm ábrázolta a színpadon a feszes pedánsokat és a halvérű angolokat.

— No mi lesz, basszus-pintyőke — kérdezte az öltözőből kilépve Déryné. — Ma lepipál mindnyájunkat azzal a gyönyörű füttyével!

Szilágyi Pál keserves képet vágott:

— Boga ... boga . . . berekedtem. Nem tudok füttyülni.

Mióta az orosz háborút is megjárta, muszka szavakat kevert a beszédjébe. Most a cserepes ajkát mutogatta:

— Összevissza repedezett a hangszerem. Nézzétek! Nagy baj volt ez: a galéria bizonyosan bosszús lesz, hogy a fütty elmarad! Szilágyi művésze volt a füttyülésnek: gyönyörű fütty-trilláival és fütty-staccatóival mulatságosan utánozta a híres énekeseket. De most nem lehetett mást tenni: Pály Elek kiment a kortina elé és bejelentette, hogy a fütty ezúttal elmarad és Szilágyi Pál helyett is Déryné ifiasszony énekel. Pály már-már azt hitte, hogy nem lesz semmi baj: a közönségen nem látszott semmi bosszúság a bal esetért és amikor kimondta Déryné nevét, meg is tapsolták.

— Talán az új álfalak is megteszik a magukét! — suttogott a befagyott füttyös, Szilágyi — a márvány-csarnok!

A szín ugyanis márványcsarnokot ábrázolt. Élet-hűen. Kitűnő mester pingálta, Nagy Sámuel, aki grófi kastélyok dísztermeit is így « márványosította». De vállalt ő, Bécsben tanult művész létére, közönséges szobafestést is, tanított rajzot, szépírást a kollégiumban, épületszobrász volt és rézmetsző: Kolozsvár művész-mindenese.

Déryné kilépett a színre, a Nagy Sámuel márványtermébe és elénekelte «A tolvaj szarka» egyik áriáját. Tapsoltak. Déryné mosolygott és hajlongott. De egyszerre csak szörnyűséges hang süvített át a tapson, onnan fentről, a galériáról — egy éles füttyszó. Róza abban a szempillantásban elsikoltotta magát és kitámolygott az ál-falak közé. Szentpétery, Pály, Udvarhelyi sietett hozzá. Szentpétery a karjában fogta fel, mert félig ájult volt. A kortinát leeresztették, de a vászonfüggönyön át jól lehetett hallani az esze-

veszett lármát, amely a fütty nyomán kitört. A publikum fölugrált, mindenki kiáltozott, a földszintről sohan a galériára rohantak. A mágnásifjak és a gubernium fiatal urai szét akarták verni az egész karzatot.

— Ki volt az a gazember?

— Repesszétek szét a száját!

— Dobjátok le a galériáról!

De a galéria publikuma is segédkezett: izgatottan magyarázták, hogy nem ők voltak, eszük ágában sem volt kifütyülni azt a pitypalattyhangű Dérynét, hanem itt bujkál valami gazember, az volt. Egyszerre csak fölsívított a kiáltás:

— Itt van!

— Megvan! üssétek agyon!

A közönség dühkitörése majdhogy szétvetette a színház falát. A páholyok felől kiáltások hallatszottak:

— Hol van Déryné? Lássuk Dérynét! Éljen Déryné!

Vért akartak inni. Embervért. A legkevesebb, amit követeltek: dobják le nyomban a gazembert a karzatról, mint a kegyetlen római cészár áldozatait a tarpéji szirtről. Végre fölsívított a kiáltás:

— Megvan! üssétek agyon!

A közönség pedig eközben Dérynét akarta látni. Szentpétery, Szilágyi és egy kis kurtabajszú, nagyfejű emberke, Megyeri nevű kezdő színész, mindenáron ki akarták vonszolni Rózát a színpadra. De ő nem akart menni. Azt zokogta, hogy ő nem megy ki soha többé a színpadra, mert őt meggyalázták.

Az ellenkező Rózácskát két erős kar ragadta meg és kivitte a függöny elé. Förgeteges taps fogadta a látványt: a Wass Imre gróf karjában megjelenő és keservesen zokogó Dérynét. Percekig tartott az ováció, majd a fuvolaművész gróf az ölében vitte Rózát a kocsijához és hazakísérte. Alig volt azonban néhány percig egyedül, mikor szilaj lármát hallott az utcáról. Már a következő percben kicsapódott az

ajtaja és tömeg tódult a szobába. Kékdolmányos embert hurcoltak magukkal. De Uramisten, miféle embert! Az arcának már nem volt formája, úgy föl dagadt a sok ütéstől. Elborították a zöld, kék és vörös foltok. A ruhája sáros, tépett és véres. Mikor a szerencsétlen, megpuffedt ábrázatú emberfélét Róza lába elé lökték, előállott Deáky Sámuel úr és szólt ilyenképpen:

— Most már mondja meg maga a ténsasszony, mit műveljünk e gyehennára való, istentelen és elrugaskodott pernahajderrel? Egyszerűen agyonüssük-e, avagy darabokra szedjük-é, esetleg elretentő példának a színház kapujára szögeljük, miként a kártévő denevért?

A megbántott Róza rimánkodni kezdett, hogy ne bántsák a szerencsétlent, aki ott térdelt szepegeve Róza előtt. Róza szelíden megkérdezte, hogy mért fűtyülte ki őt? És hirtelen eszébe jutott a levél: a lemondó levél, amit éppen ma, éppen e skandalum estéjén írt a komiténak. Jaj, mi lesz még ebből? És... vájjon nem a Székelyek embere ez? De a szerencsétlen flótás félelemtől dadogva magyarázta, hogy hiszen nem a ténsasszonyt fűtyülte ő ki... hanem azért fűtyült, mert a színi cédulára ki vagon írva, hogy fűtyülés léssen és senkisem fűtyült. De a fölhevült kis Horváth Lázinak hiába magyarázkodott, öklét fölemelve ugrott előre és vallatta az atyafit:

— Mondd meg igaz lelkedre: nem bérelt-e föl valaki?

Most már Horváth Lázira emelte vérrel aláfutott szemét. A helyzet különös volt: a tagbaszakadt, szélesvállú, de megtépázott ember síró hangon védekezett Horváth Lázi előtt, a szegény kis púpos, satnya Horváth Lázi előtt:

— Iszen éppen csak ma jöttem bé Tordáról...

— Tordáról? Az már más, — vélekedett Deáky

Sámuel úr, — akkor tehát meg vagyon mentve városunk becsülete, mivel hogy e zsebrák nem kolozsvári.

A másik Horváth úrfi, újabbi Dániel kérdésére megmondta az ipse, hogy ő bizony még sohase volt színházban, de még Kolozsvárt se. Nem is jön többet Kolozsvárra és messzire elkerüli minden théatrom környékét, csak eresszék haza Tordára.

Mikor egyedül maradt, szégyellette, hogy egy percig is Székelyeket gyanúsította. És törte a fejét, mikép lehetne azt a levelet, azt a bizonyos levelet visszaszerezni a komitétól. Pillantása véletlenül a tükkör felé fordult. A szeme... Ma este azt kérdezte Szentpétery: milyen is az a szemének a színe? Lehet, hogy csakugyan üdvösség-színű? Keze a halántékára tévedt és végigsiklott a három fűtön: azon a három fűtön, amely még mindig, még most is és örökre az Ő jelenlétét hirdeti...

Leült a lantlábú asztalka mellé, mint azóta minden este. A tollat bemártotta a kalamárisba, mint azóta minden este. Írt, írt, mint azóta minden esté. Forró, fájdalmas, szenvedélyes, szerelmes szavakat. Porzó helyett megöntözte őket forró könnyekkel.

És aztán eltépte a levelet, pici parányokra. Ízekre szaggatta a levél minden sóhajtó betűjét. Mint azóta minden este.

XIII.

A «Bübajos vadász»-t adták elő, a drezdai zeneigazgató, Weber báró úr operáját, amelyet még bécsi énekes korában fordított magyarra Pály Elek. Agata szerepében szép sikere volt Róznak: különösen az ária és a cavatina ragadta el a publikumot. A kolozsváriak arra használták fel a bemutatót, hogy az emlékezetes fütty-botrány után elhalmozzák az ifiaszszonyt tapssal, virággal, ajándékkal. Naláczy József báró és Petrichevich Horváth Dániel is meglátogatták az öltözőben: nagy bokrétát hoztak a színházi komité nevében és — egy összetépett levelet. Az a bizonyos lemondás volt, amelyet Róza már megbánt. És amelyet a komité nem vehet, nem, semmiképp nem vehet tudomásul.

A nagy siker másnapján Bánffy Pál báróék hívták vendégségbe: a szeretetreméltó öreg pár, akinek hintója minden este várja Rózácskát a színház kapujában; nehogy meghűljön «az az édes kis Déryné» a gyalog járásban. Az agg báró a küszöbön fogadta, mintha nagyon magas vendég tisztelné meg az ősi házat.

— Jöjjön, kedvesem, én akarom a bárónénak azt az örömet szerezni, hogy önt eléje vezetem.

Az öreg báróné fölkel a kanapéről és kezét feléje nyújtva, sietett köszöntésére. Meghatottan csókolt meg Róza a kék erek pókhálójával beszótt hal-

vány kis öreg kezét, amely az arcát simogatta, majd odahúzta őt a pamlagra.

— Így ni, így szeretem én közletről látni azt, aki nekem, szegény öregnek, oly kedves estvéli órákat szerez.

Átmentek a nagy ebédlőbe, melynek küszöbén Róza megilletődve állt meg. A falról a Bánffy-ősök méltósággal teli képei néztek rá. Faragott nagy rá-mákban főrangú férfiak és asszonyságok, páncélos lovagok és parókás nagyurak, Stuart-galléros és krinolinós dámák. A legtöbb kép sötétre barnult már az időtől. Róza minden tagját feszesnek, minden mozdulatát szögletesnek érezte egyszerűben. Azt képzelte, hogy ezek a szigorú szemek a képrámákból követik minden lépését, figyelik minden mozdulatát és éberen hallgatják szavait. Mintha össze is néznének a háta mögött és azt mondanák: «Mit keressz te itt, közöttünk, por gyermeke?»

Hárman ültek az asztalnál: az öreg bárói pár és Róza.

— Azért nem hívtam vendéget, — magyarázta a báróné — mert azok elvonnék tőlem az én kedves, Dérynemet. Én pedig magát csak magamnak akarom most!

Az ebéd végén remekmívű nagy ezüst kannában teát hozott a hajdú. A báróné hét csészével ivott, egymás után. Róza sohasem szerette a teát, de most ő is ivott, a báróné kedvéért.

— Miért viseli e régi-módis fűrtöket, kis Déryné? — kérdezte teázás közben a báróné. — Az ilyen bájos fiatalhoz nem illik, ami rég elmúlt...

Róza elpirult. Mit is feleljen? Megmondhatja-e az igazat? Hogy ezeket a fűrtöket ő valakinek oda adta. Az a valaki őt elhagyta. De ő szereti, még most is szereti. És viseli a divatjamúlt hajfűrtöket a forró halántékán, a lüktető kék erek fölött. Érte, csak érte.

Nem felelt.

Az öreg dáma karonfogta és végigvezette a képek előtt.

— Szereti, ugye, a képeket?

— Kivált, ha ily korbéli öltözeteket és ily érdekes arckifejezéseket látok rajtuk. Ez nékem művészi tanulmány!

Sorra járták az ősök képeit. Mennyi gyönyörű asszony és daliás férfi... Mindegyiknek más-más az arckifejezése és a tartása: némelyik dacos, másik ábrándos, kevély az egyik, szelíd a másik. Az öreg báró meg-megállt egy-egy kép előtt és beszélt azokról, akiket ábrázolt. Erdély történelmét mondta el, mikor őseinek arcmásait magyarázta. Mily sok titokszerűség, mennyi tragédia, mennyi érzékeny regény a régi képek, a régi arcok mögött...

— De odabent, — mondotta Róza — a szalomban láttam én egy képet. Ahhoz egy sem hasonlít. Annak a szemében bűverő van.

A báróné szeme elhomályosult, mintha fátyolt borítottak volna rá. Az öreg báró odalépett a feleségéhez és megcsókolta a kezét. Aztán karonfogta Dérynét és átvezette a szalomba.

— Jöjjön édesem, majd én mondom el, kit ábrázol ez a kép.

Gyönyörűséges asszony nézett le Rózára az életnagyságú képről. Meggyszínvörös, uszályos ruhát viselt a fenséges női alak, csipkeujjakkal. Az arcánál soha szebbet festői képzelet nem álmodhatott. Az ígész szemet sohasem fogja elfelejteni Róza, amíg él.

— Ez voltam én, lelkem, — szólalt meg szomorúan a báróné. — így jelentem meg a koronázáson és — akkor ismerkedtem meg a báróval.

— Azóta lakik az én szívemben, angyalom, — mondta a báró és ebben az alakjában lakik ott, mindhalálig.

Róza szemét könnyek párázták be. Mily szép, mily megnyugtató ez a sírig tartó szerelem!...

ő is erről álmódott valaha: az egyetlenről, akit holtáigian szeretni fog és aki őt holtáiglan szereti. Télen és nyáron ... közel és távol. .. mind a sírig ... és még azon túl is ...

Álom, csak álmom volt...

Harmadnapra megint Rózáért ment a Bánffy-hintó: gróf Bethlen György ékhez vitte őt, hová az öreg bárókkal együtt volt hivatalos ebédre. Bethlen grófné a nemes öreg bárói pár leánya volt. Négy gyönyörűséges angyal röpiült ki a ház kapuján, föl-ugráltak a kocsiba, egyik részük a nagymama ölébe mászott, a másik kettő Rózát fojtogatta az öleléseivel:

— Hát maga az a kis Déryné? — csicseregtek.

Senkise tudott kiszállni a hintóból: se inas, se szobalány keze le nem szedte róluk a bájos sáskarajt.

A Bethlen-ház fejedelmien pompás volt. A nagy szalont faburkolat fődte, egészen embermagasságig. Azon fölül zöld selyem kárpit, amelyet gyöngyház-lécek osztottak mezőkre. Aranyozott konzolon herendi porcellánok, színes fayenceok, volterrai vázák álltak. Egy lakkozott kínai szekrényke tetején metszett üveg-poharak, amelyekbe mesterkéz karcolta a pásztorjele-neteket, harci tusákat, emberi képmásokat és bölcs mondásokat.

Átmentek a kis szalonba, amelynek lila kárpitja egyezett a lilaszín selyemmel fődött szarvaslábú szé-kek huzatával. Miniatúr arcképek borították be a falat. Hajszálfinom, részletező módon, kínos gonddal festett apróságok. A Róza szeme bele fájdukt, amint egyiket a másik után megnézte.

— Ide nézzen, kedvesem — mutatta a grófné a tenyerén nyugvó kis ezüst szelencét. — Tudja-e, ki pingálta ennek a fődélére Aurora alakját?

— Nem tudom, nagyságod ...

— Az, kinek a theátrum és honi irodalmunk máris oly sokat köszönhet: Kisfaludy Károly. Mikor még ezzel kereste szegényes kenyerét.

A patriarchális erdélyi élet elringatta, elaltatta a boldogtalan Rózácska fájó szívét. Az a kedves, szeretetreméltó, atyafiságos hangulatú úri társaság, amely drága tulajdonának tartotta a magyar nyelvet és dédelgetett gyermekének a magyar színészetet.

Nyár elején Nagyszebenbe utazott a színjátszó társaság, ahol százok laktak és senkise tudott magyarul. De mikor «A sevillai borbély»-t adták elő, mégis megtelt a színház. Nemsokára megérkezett Kolozsvárról a gubernátor is, aki ötszáz forint ajándékot küldött a színjátszó társaságnak. Amíg a gubernátor Szebenben volt, meç is telt a színház estéről-estére. Már vége felé jártak a szebeni szép napoknak, amikor a gubernátor tiszteletére ebédet adott Cserey consiliárius és az ebédre néhány színészt is meghívtak, közöttük Dérynét. Amint asztalhoz ültek, kézenfogta Rózát a consiliárius őszhajú felesége, oda vonszolta maga mellé és többé nem is törődött a társasággal, csak vele foglalkozott.

— Ide ülsz melléin, édes kis violám, hadd handrikáljanak amazok ott... Mi itt eszünk és beszélgetünk, úgy-e, te kis szegfű?

A nagy uraságok inkább deakul beszélgettek, még pedig az ország dolgairól. A két asszony egymással volt elfoglalva. A levendulaszín-ruhás öreg Csereyné mindig más-más virágnevet adott Rózának:

— No, édes kis rezedám, mért nein veszel ebből a jóból?...

A hajdúra meg így szólt rá:

— Hozd vissza a tálat, te veres pipacs!
Aztán Dérynéhez:

— No, édes kis ibolyám, ne léjry oly szemérmes, egyél mán, te rózsabimbó!... Olyan a mosolygásod, mint a bazsalikom illatja!

Régi-módis öreg hölgy volt a consiliáriusné: ódivatú nagy csipkefőkötőt viselt, a nyakában fekete bársonyszalagon erdélyi ötvös-remek: a Lórántffy Zsuzsanna

gyémánttal kirakott arany képmása. Róza csak azon csodálkozott: hogyan tud annyi virágnevet kitalálni és észben tartani a kegyes dáma? A szépet általában szerette. Háza tele volt képekkel. Nagy részben úri «festészek», széplelkű művészekedők műveivel. Róza e vendéget kedvelő házban látta először Bethlen Farkas gróf rézmetszeteit, Sándor Vincéné Szapáry Anna grófnő miniatúrjeit és egy egész sorozatot Bethlen Karolina vízfestményeiből, amelyek Erdély vadon termő virágait ábrázolták. A consiliáriusné különösen ezekért rajongott.

Tizennyolc napig maradtak Szebenben és hogy a magyar becsületet megmentsék a német városban, tizennyolc este tizennyolc operát adtak elő. Mind a tizennyolcban Déryné énekelte a főszerepet. Az utolsó este föl rohant a színpadra egy fehérkabátos dragonyos tiszt.

— Hol a rendező!? — kiabált. — Hallja az úr! Maguk gyilkosok! Mindennap énekeltetik ezt a szegény asszonyt! Hiszon megölik! Ez sehol sincs a világon! Ha belehal, a maguk lelkén szárad a halála!

Szentpétery nyugtatta meg aztán, az ő joviális, derűs modorában a kedves katonát, hogy ne féltse Déryné, nem hal az bele: egy napig pihen és újra kezdi előlről. De a pihenés most tovább tartott, mint egy napig. A szekérkaraván vadregényes tájakon át kígyózott tova, roppant kősziklák között, hatalmas szál-fenyők erdejében. Följebb, egyre följebb vezetett az út, a hegytetőre, honnan smaragdszín tisztásokra néztek le, pirostetejű házakra, fehér templomcskákra. A fálvak körül, a zöld fűben szép tarka csordák legeltek és fehér libafalkák húztak el.

A harmadik este szabad ég alatt éjszakáztak. Komor fekete szál-fenyők álltak őrt a tisztás körül, amely fölött a nyáreji égbolt csillagos sátra terült széjjel. A tisztás közepében magányosan strázsált egy vén

fenyőfa. Az asszonyok előszedegették az elemóziát a kosarából. De nem láttak jól a sűrű sötéttségben.

— A Vénusz sem elég maguknak? — mordult rájuk Szilágyi Pál bosszúsan.

— Nem látok — panaszkolta Róza.

Néhány perc múlva nagy sercegéssel lobbant föl a tűz a Szentpétery kezében és belekapott abba a magányos fenyőfába, amely ott állott a tisztás közepén. Futott, futott a láng a gyantás törzsön fölfelé és nemsokára szikrát szórva, fényt terjesztve égett már az óriási fenyő.

— Itt a gyertya, az asztal közepébe — szólalt meg Szentpétery.

Fölséges látvány volt a lánggal égő óriási fa, ez a hatalmas fáklya, amely az ég felé lobog: az óriási gyertyaszál, melyet a zöld pázsit asztalára tett oda Szentpétery hódolata, hogy az imádott Róza ne költse el vacsoráját a sötétben... Róza hálásan mosolygott bele Szentpétery arcába. Érezte, hogy neki, egyedül neki gyújtotta ezt a fáklyafényt az erdőn. Elővett(e) lantját. Egy mélabús dalt énekelt, Kisfaludy Sándortól:

A zöld mező tekintete
Csak untatja szememet;
A lágy szellők lehellete
Csak bosszantja képemet.
Tölgyek s bükkök árnyékában
Lankadok, nem enyhülök,
A patakok zúgásában
Alomba nem merülök.

Nem is emlékezett rá, hogy a «Kesergő szerelem» bús strófáira ki szerzetté ezt a dalt? Talán egykori mestere, a fiatalon elhalálozott Pacha Gáspár, avagy Ruzicska úr, a volt katonakarmester? A vándorlás évei alatt egy árva hegedű, talán kopott spinét pengette el néki egyszer valahol a melódiát, hogy el ne felejtse többé sohasem.

A tűz és a vacsora körül az a furcsa kis emberke is ott ült, aki nemrég került a társasághoz: Staud Károlynak hívták és mostanában vette fel a Megyeri-nevezetet. Alakja olyan volt, mint a csúcsára állított¹ nyakas körte: nagy fej, kicsiny törzs, vékony lábakon. A hangja recsegő. A kis ember szeretett volna minduntalan magasabbra ágaskodni, különösen ha Szentpétery közeledett. Az izgékony nagy borzas fej, a kerek arc, a piciny bajuszka szinte percről-percre más és más volt. Mintha nem is ugyanaz az ember ülne a tűz mellett, hanem a homályból egyre rajzanának a tűz felé az erdő manói, koboldjai, pajkos szelemei ... Az est unalmát megint csak *a* kis Megyeri űzte messze, mert senki sem tudott úgy tréfát elmondani, mint ő. Nem mesélte ő a mulatságos históriát, hanem előadta, megjátszotta, ötvenszer is elmondhatta ugyanazt a *történetet*, mindig újra oldalfájást kaptak a kacagástól.

Az égő gyanta illata fűszerrel hintette teli az éji levegőt. A hatalmas gyertyafenyő már hamvába hullott. A vándorok elszenderültek. Róza jól hallotta az édes álomban pihegő asszonyok lélekzetét. Felkönyökölt és nézte a csillagokat. Milyen izzó a fényük ma éjszaka! ... A Vénusz... a Vénusz, a szerelmesek csillaga... Neki is világít, a messzi kedvesnek, aki talán éppen most lép ki valamely korcsma, vagy kávéház ajtaján, Pestnek városában, megtámaszkodik a lámpatartó oszlopnak, fölnéz az égre és elmereng, ő is elmereng a csillagokon ... Róza ajkára oda tolakodott, maga se tudta hogyan, a régi-régi búcsúszó, amelyet minden este elmondott, mielőtt a párnára ejtette volna a fejét: «Jóéjt, kedves... álmodj szépet...»

De hallga, hallga csak: mi zene kél az erdőn? Mintha millió picinyke hegedű szólna, finom tremolóban és szaggatott pizzicatokban. Cirip-ciip ... Ciip... iirip... Ó, a tücskök, a holdas nyári éjszaka vir-

rasztó kis művészei megkezdték már hangversenyüket a fűben, pici kis tokájuk alá illesztették a párányi hegedűt és játsszák az örök dalt, a mámoros, az ábrándos, az elringató, az érzelmes, örök nyáréji dalt... A lombok sűrűjében idegesen és ingerlően bűgött föl a vadgalamb, bizonyosan a párjával enyelgett... Most ömlik széjjel a hold ezüst teje a tisztásokon. Beh' szép is lehet e csillagos nyári Szent Iván éjszakáján a párunkat hívogatni... A sötét sűrűben, hová nem hat be a holdnak szelíd fénye, bagoly huhog. Aztán ismét föl kacag a vadgalamb, majd fűtlyent egyet, finom pian óban, az álmából fölriasztott fülemüle. Bizonyosan szépet álmodott... A békák érzelmes kardala is megszólalt már a magas nádban és a messzeségben most rikkantott a rigó, csak egyet-kettőt, futó féltrillát, hogy azután szenderegjen tovább ... Merengve hallgatta Róza a nyáréji rengeteg hangjait. Ott benn, a sűrűben, a holdsütötte tisztás ezüst fűvén hatalmas gímszarvas állt, agancsos homlokát a fényt ontó hold felé tartva. A háttérben, a fák alatt könnyű járása őzek falkája futott át a forrás felé.

Szent Iván éjszakájának szívfájdítóan édes erdei muzsikája ringatta álomba a sebzett szívű Rózát.

Nagyszebenből visszaérve nagy újság várta Dérynét: a Murányi-házaspár megunta a csöndes magánéletet és visszatért a színházhoz. Teresa mama és az örökké bosszús, szűkszavú Murányi Zsigmond bevonult hát ismét Déryné ifiasszony életébe. Teresa mama délutánonkint ott ült ismét Róza szobájában és harisnyát kötött. A «Don Juan» bemutatója előtt való nap is megérkezett, kezében az örökös kötéssel. Az arcán felleget látott Róza, de nem kérdezte, hogy mi baja. Talán összezördült az urával, vagy a gverekekre haragos. Néhány percig szótlanul kötögetett Teresa mama, aztán letette a hosszú tüket és különös hangon kérdezte Rózától:

— Mondd csak, Róza, hiszel te a férfiak hűségében?

Róza szívét megint összeszorította az a láthatatlan kéz, amely mindig megérintette hideg ujjaival, valahányszor baj közelített feléje.

— Mért kérdezed?

— Csak ... Úgy... Eszembe jutott valami.

Rózának azt súgta egy belső hang: «Ne folytasd...

Hallgass! Ne felelj a kérdésre!» De egy másik, meg sem magyarázható ösztön arra unszolta, hogy nézzen szembe a veszedelemmel. És felelt:

— Hiszem, hogy van férfi-hűség! Hiszem, hogy — ő még ma is szeret...

— Mikor kaptál tőle levelet?

— Levelet... Ó, Istenem, levelet! De régen volt az... És de keserű volt az az utolsó levél! De én bízom benne, Teresa mama, hogy nem lesz örökre így. Ha volt valaha igaz szerelem, úgy a miénk az. Meglátás, Teresa mama, ő egyszer el jő, ő egyszer itt lesz!

Murányiné fölkelt, Róza elé állt és a vállára tette a kezét.

— Ne álmodj tovább, Róza! Ébredj föl végre, szegény lelkem: a te szerelmes barátod, Prepeliczay — megházasodott!

Nyomást érzett a feje tetején. Jaj, most mingyárt a föld alá nyomja egy nagy, kemény csonttenyér... Nem jutott eszébe semmi, üres volt az agya. Nem is sírt. Könny se jött ki a szeméből.

Ijesztő volt!

Murányiné hevesen magához ölelte, simogatta és vigasztalni próbálta:

— Ne sirasd... meg nem érdemli tőled! Fialat vagy még. Szép! Előtted az élet...

Róza csak nagy-sokára szólalt meg. A hangja száraz volt, hideg, Idétlen:

— Meghalt. Emlékét őrizni fogom. Mint kedves halottét.

— Az idő jó orvos, Róza lelkem...

Róza attól félt, hogy elhagyja az ereje. Intett Murányinének, hogy most menjen el. Mikor magára maradt, behúzta a zsalugátereket, egészen sötétre. Gyertyát gyújtott. Az egyetlen szál égő gyertyát odatette az asztal közepére és leült elébe. Összekulcsolta a kezét. És hosszan, hosszan nézett az önmagát emésztő lángba.

Másnap a «Don Juan»-t adták, először magyar nyelven. A kékszínű páholy-könyöklőkre a következő «színi cédulát» tette a biléta-szedető asszonyság:

DON JUAN

vagy:

A KŐBÁLVÁNY VENDÉG

Vitézi, szomorú, víg Dali-Játék

(opera)

Két Felvonás

Írta Olasz nyelven

Abbate da Ponte.

Magyarra fordította

Pály Elek

Nemzeti Énekes 's Szín-játszó.

A

Muzsikáját készítette

Néhai Mozart Amadeas Farkas

Pály Elek a cédulán még megjegyezte: «Ezen darabnak írója most is él Americában, Newyorcban, 80 észt.»

Róza Donna Annát énekelte. A komor-borús ária, a kesergő dallamok, a gyászos öltözet mily jól illet-

tek most öhozzá! A szív szeretett volna megszakadni. És a száj énekelt. A közönség mitsem tudott abból, ami az énekesnő szívében viharzott. A közönség egy rendkívüli élmény művészi gyönyörűségét élvezte. Nem sejtette közülük egyik sem, hogy e vergődő trillák, e tragikus dallamvonalak, e megrázó akcentusok a gyötrelemnek milyen mélységéből szólnak. Róza énekelt. És mikor tombolva hívták a gyertyák elé, még mosolygott is. Mosolyogva fogadta a kis nyomtatott cédulát, amellyel teleszórták az este a nézőteret. A cédulán ez a verszet volt:

Ki adta, hölgy, neked
 Varázshatalmadat,
 Hogy bájos éneked
 Szívünkbe úgy behat?
 Dalodban elhalunk,
 Dalodban éledünk,
 Szomorgva vigadunk

Örülve szenvedünk.
 Ha hamvad érzetünk,
 Te lángra gyűjthatsz,
 Mert kényén bán velünk
 Tündéri hangzatod!

XIV.

Ősz ember ült a zongora mellett Az arca boldog mosolyban fűdött. A Don Juan bosszú-áriájának zongorakiséretét játszotta. Az ifiasszony pedig hangjegyet tartott a kezében és énekelt.

— Jó lesz, Heinischkém?

— Nagyszerű ... Elragadó, Déruska!

Hosszú, kissé hervadt, sovány és fakó kezét levette a billentyűkről. Abbahagyta a játékot. Belemerült a magyarázatba:

— Ez a *leggiero* nagyon szép volt, Déruska! A *mezzo-legato* és *staccato* között... Még amikor Rosinát csinálta, akkor *legato*ja nem volt gáncs nélküli. Ne haragudjon, de nem volt gáncs nélküli... De most? Isteni! Mert az a legfontosabb, ezt sose felejtse el, soha! — h^ogy^a levegő áradjon, áradjon — érti, Déruska? — Áradjon, tovább és ne akadjon meg, mikor az ajka, ez az eperszínű ajka már más hangot intonál.

Rózáat most tanították életében először énekelni. Pacha úr a Hacker-szálában néhányszor megmagyarázta neki az ének csinját-bínját. De ez volt az egész. Mindent magától tanult, mindent az ösztönére bízott, amíg csak össze nem sodorta a sors a Bethlen Farkasné kiérdemesült öreg zongoramesterével, akit a grófné kegyesen odakölcsozött a «nemzeti dalszínész társaságnak». «Heinischke» továbbra is a grófi palotában lakott, a grófi asztalnál evett, de minden

idejét a színházban töltötte. Már 1827 február harmadikán ő vezényelte Rossini operáját «A sevillai borbe ly»-t, amelyet akkor énekeltek először magyarnyelven, ő is tanította be az «opera buff át». Most minden idejét azzal tölti, hogy gyémántot csizol: szenvedélyvel tanítja a legnagyobb östehetséget, aki valaha színpadon dalolt és akit odáig csak az Istentől ajándékozott, kifürkészhetetlenül titokzatos sugallat tanított énekelni. Mint az énekesmadarakat.

Déryné rimánkodva tette össze a picit kezét:

— Kérem szépen, Heinischke!...

— Mit kér, Déruska?

— Játsszon... Tudja már mit: attól a bécsi zene-mestertől, aki nemrég halt meg. Hogy is hívják?

— Beethoven!...

Mikor kimondta ezt a nevet, az arca fényleni kezdett. Szeme az ablakon át a végtelenség felé nyílt ki. Az ajka még egyszer megmozdult, de hangot nem adott: Róza csak a szemével olvasta le róla a betűket, amint megismétlik átszellemülten, áhítattal, sóhajtásszerűen a Beethoven nevé... Azután a Hcinisch ujjai rásimultak a billentyűkre. Az öreg muzsikos a «Sonata quasi una fantasia»-t játszotta: azt, amelyet Martonvásáron írt, boldog ábrándos fiatalságában a legnagyobb genie, aki valaha zenét álmódott. Az Adagiot játszotta és ujjai alig érintették a billentyűket. Rózát elbűvölte a zene kimondhatatlan szépsége. Eszményi muzsika volt ez, amely elszabadult az anyagtól: a fától, az elefántcsonttól, a húrtól. Mindattól, amiből a tudomány tanítása és a természet törvénye szerint a hang képződik. Nem is a levegőben rezegtek már, hanem az ismeretlen elemekben, amelyet sohasem fog meghatározni a tudomány: a lélek földöntúli éterében.

Róza finom arca könnyben ázott. Heinisch abba-hagyta a játékot és megfordult.

— Sír, Róza? Annyira... hát annyira érzi a muzsikát?...

Megsimogatta az arcát, mint egy gyermekét. Azt hitte, hogy a Róza lelkét is ugyanaz a vihar rázta meg, amely minden fogékony lelket megtépáz, mikor ez égi hangokat hallja és emberfölötti szenvedélyeket él át, együtt a lángeszű költővel. Heinisch nem tudta, hogy Róza a Beethoven szenvedélyén át a maga végig szenvedett nagy szenvedélyét éli most újra. Mert a zene, amely ki tudja mondani a kimondhatatlant, ki tudja mondani az ő kimondhatatlan nagy fájdalmát is.

Mialatt így muzsikáltak, egészen megfeledkeztek az öreg emberről, aki az ablak melletti sarokban, a kis kerek asztalnál egészen beletemetkezett a kávék ibrikbe. Furcsa dolog, hogy kávézás közben nagyokat kanyarított a szalonnából és a sonkából. Mialatt az Adagio utolsó hullámai simultak el a sápadt billentyűk alatt, egy észrevétlen pillanatban beledugta a maradékot feneketlen két zsebébe. Az öreg Jancsó a bársony kabátot viselte büszkén, a Róza bársony kabátját, amelyet olyan ravaszdi módon tukmált rá még februárban. A bársony kabátot azóta átalakította: két mély zsebet férceit beléje. Rózának majdnem mindennapos vendége lett a vén embergyűlölő, aki mindenkire haragszik, a mosolygó májusi égbolttól az utcagyerekekig, a kollégium professzoraitól a pékmesterig, a színésztől a grófokig. Csak éppen Rózára nem. ő a leghívebb lovagja, kosztosa, bizalmasa, tanácsadója, rajongója. Róza pedig elnéző mosollyal tűri az öreg színész rigolyáit. «Nem néz oda», mikor a tányér tartalmát a zsebébe önti. Tudja, hogy az elemőziát hazaviszi, rideg magányába, az ő különös éléskamrájába, amely nem más, mint egy piaci kosár. A kosár kötélén lóg az alacsony szoba mestergerendájáról. Jancsó abból früstököl és abból tízóraizik. Mialatt kitakarítja a szobáját, megvarrja a szakadt kabátját, elmosogatja a tányérját, kikeféli

örökös cilinderét, leül az asztalához, írja tovább mogyorva naplóját, folyvást eszik. írás közben is, föl-föláll, odamegy az «éléskamrához», kifeni a bicskáját és eszik, eszik, eszik. Mert a kis sovány embernek feneketlen a gyomra és félelmetes az étvágya. De az evés nem hangolja szelídségre: kíméletlenül belekanyarítja szűkszavú naplójába a drákói ítéleteket a szerepet nem tudó színészekről, a hamisan kornyikáló énekesről, a drágás szatócsról, a nyelves kofáról, a vékony nádpálcával előző nap elnadrágolt utcagyerekekről, valamint elvétele ilyenfajta szűkszavú nyilatkozatokat is: «Sári a kútnál mosott tekenőből. Karja, vállá gömbölyű, kebele kerekdeden duzzadt. Gusztus személy.» Nőkről egyébként fölötte kevés említés tétetik eme furcsa naplóban.

Jancsó uram indulóban van. Hóna alá csapja a legfrissebb színi cédulákat, amelyeket e délutáni látogatás előtt vitt el a théátrumból. Immár évtizedek óta gyűjti a színi cédulákat és ezeknek hátulsó lapjára szokta odaírni az illető színi előadásról való vélekedését. Ez a gyűjteménye valamikor becses emlék és fölötte megbízható történelmi kútforrás lesz. Gyűjti azonfelül a verseket is. De csupán azokat, amelyek Dérynét magasztalják. A legújabbat most teszi le csendesen az asztalra, nem szól egy szót sem, hanem kisomfordál az ajtón. Déryné elveszi a kis nyomtatott cédulát. Két nappal ezelőtt dobálták széjjel a színházban. A vers így szól:

DÉRYNÉNEK.

Lény! Te Istenek köréből
 A serafok szép egéből
 Szállal le hozzánk.
 A srongleli honfi i hájoulou,
 Dits-erőre varázsolod,
 Áld ezért hazánk.

Lesújt a földnek méjjébe,
 S fölropít az ég kékjébe
 Isteni dalod.
 A szép tavasz lágy szelénél,
 Szirt folyamnak csörgésénél
 Édesb hangzatod.

Remekje a színészetnek
 Te, a bájló művészetnek
 Égi forrása.
 Érzésteli szép lelkednek,
 Szív-gyullasztó énekednek
 Ezüst hangzása.

Díjjá minden lépteidnek
 Köz szerelme nézőidnek.
 Ringasd Isten-álmainkat
 S teljesítsd hő vágyainkat,
 Ó ne térj haza!!!
 Koszorúkat fűz,
 Homlokodra tűz
 Itt e kis haza.

A verset, amelyben a kis haza névtelen dalnoka azért eseng, hogy Déryné ne térjen haza a Királyhágón-túli nagyobb hazába, már nem a régi Bel-Farkas utcai lakásban olvasta Déryné. A lakást, amelyet Nagy Lázár, az egykori intendáns rendezett be az iíasszony-nak, elhagyta. Még pedig nem mindennapi okból. Déryné nem akart többé egyedül lakni, mert félt bizonyos udvarlók látogatásaitól. A Wass Imre gróf esete után költözött ide, a Király-utcába, egy Julia nevű idősebb árva leányhoz, akinek a szobája az övé mellett volt és a két magányos nő hajlékát ajtó kötötte össze. Wass Imre gróf a mulatságos, kedves gavallér, a dámák daliás széptevője, a fiatal özvegy és nagy zenebarát, egy délután beállított hozzá. Déryné nem tudta mire vélni, hogy ezt az órát, a teázás meg-hitt idejét, nem Dessewffy grófnénál tölti. A szellemes

Wass grófról jóváhagyóan és helyeslően suttozta egész Kolozsvár, hogy hiszen abban nincsen semmi, azt mindenki tudja, de az a legtermészetesebb dolog is, hogy Dessewffy grófnénak teszi a szépet.. . Most azonban a gróf nem a grófnéhoz kopogtatott be, hanem a magányos Dérynéhez. Hosszú mesét mondott arról, hogy negyvenezer forintért házat vett a Monostor-utcában és hajlandó lenne ezt a házat Dérynére íratni. A művész nő majd ott lakik. A háztartását, természetesen, ő fizeti. Kocsija, lovai, inasai pedig parancsolatjára állnak.

— Szóval — mondta Róza — a gróf azt akarja, hogy a maitresse-e legyek.

— Nem, dehogya! A legnagyobb tisztelettel, a legnagyobb szívbeli hódolással...

— Igen, értem: a legnagyobb szívbeli hódolással azt akarja, hogy az emberek ujjal mutassanak rám. Hogy eladjam magam!!

Róza elutasította a kecsgetető ajánlatot, de Wass gróf nem haragudott érte. Finoman meghajtotta magát, elment és attól kezdve is a legjobb barátja maradt. Róza azonban elhagyta a régi lakást, mert nem akarta, hogy hasonló látogatásokban legyen még része. Az elhatározásában még más is megerősítette: Szentpétery. Mert amikor Wass gróf kilépett a kapun, kikelt arccal rontott be Szentpétery.

— Megengedi, ifiasszony, hogy a színházba kísérjem? Már ugyan, ha más el nem foglalta a helyemet!

— Ugyan ki foglalta volna el már a maga helyét! Ne bomoljon!

— Mit? Hát azt hiszi, hogy bolonddá tehet? Háromszor is elmentem a kapu előtt és lestem az ablakát. A gróf legalább két óra hosszat társalkodott magánál.

— Hát ha egyszer itt volt, mint mondja háromszor is, mért nem jött be? Nem volt titkom a gróffal.

Szentpétery nyersen fölkacagott. A hangja gúnyos és sértő:

— Ő, ifjasszony! Bejönni? Hová gondol? Csak nem háborgatom, mikor ily érdekes beszélgetésbe van elmerülve, ily érdekes személyiséggel!

Szentpétery már akkor jogokat követelt Dérynétől. Hosszú évek óta gyöngéden, szerelmesen, becézve, alázatosan szolgálta és oltalmazta. Róza nem szerette, nem szerelemmel szerette. De jól esett neki a hatalmas szál szép férfi hódolása. Szüksége is volt arra, hogy valaki így dédelgesse, így kiszolgálja és védelmezze. Szentpétery jelentette az ő számára a menedéket, az otthont, a családot. Az élettársat is, anélkül, hogy — valóban élettársa lett volna. De sokat szenvedett a hirtelen haragú ember féltékenységi rohamaitól cs még többet szenvedett a saját lelkiismeretétől. Hosszú, hosszú évek választották el már Prepeliczaytól. És mégis, mégis: ha férfihez közeledett, ha rajta kapta magát azon, hogy a szíve gyöngédebben dobog egy férfiert, lelkiismeretfurdalást érzett. Szentpétery szavainak forró esője már-már elkábította. De azután kiragadta magát e szavak és szenvedély varázsa alól és futott, futott vérenek szava és idegeinek szédülése előtt.

De érezte, hogy az ellentállása már nem tart soká. Most harmincnégy éves. Sok éve él úgy, mint egy fiatal leány. Vándorlások közben, a színpad világában, feléje szálló szenvedélyes sóhajok, tüzesen ostromló pillantások között. Színésznő. Dédelgetett asszony. Harmincnégy éves. És árva.

Már nem tarthat soká ...

Ezért lakik ő most a Király-utcában. Júliánál. Meg egy kicsit Petrichevich Horváth Dániel úr miatt is. Horváth Dániel, a teljes hatalmú intendáns, akitől a színészek élete, halála, szerepe, fizetése függ, túlságosan közel lakott a régi szálláshoz. Minduntalan meglátogatta: napjában kétszer is. Az inasa is

sűrűn kopogtatott különböző nyalánkságokkal. Gyakran küldött pulyka-mellét aszpickal. Mikor Déryné megpirongatta, rendszerint azt felelte, hogy már megbocsásson az ifiasszony, de ezt csak az ő szakácsa tudja ilyen fántosan elkészíteni... Ott is maradozott nála estére és sehogyan sem akart hazamenni. Szegény fáradt Déryné éhezett késő éjszakáig, nem hozta be a vacsorát, csak azért, hogy Horváth Dániel elmenjen. De Horváth Dániel nem ment.

Egy este aztán, mikor Déryné tudta, hogy Horváth úr ismét szerencsétleni fogja, cselhez folyamodott. Meghívta vacsorára Szentpéteryt és a mókás Váradyt. összebeszéltek velük, hogy ne menjenek el, amíg csak Horváth meg nem unja és szintén haza megy. De ugyancsak megjárta! Horváth Dániel úr ugyanis hosszú látogatásra készült és magával hozta legújabb művét, Grillparzer bécsi költő «Ahnfrau» című verses tragédiájának fordítását. Nagy lelkesedéssel olvasta fel a darabot, amely kétségtelenül igen szép volt. Szépen is szavalt. A színpadon eljátszhatta volna valamelyik tragédia hőseit.

Közeledett a vacsora ideje, Róza terített, de — csak három tányért tett az asztalra. Hátha ettől észre tér az olyan előkelő nagy úr, mint Horváth Dániel és megérti, hogy őt nem hívták meg... De bizony, Horváth meg sem mozdult. Odahúzta a székét az asztalhoz, folytatta az elmés társalgást, majd megint csak rákezdte az «ősanját» és átszellemülten szavalt a Jnromir szerepét. Szegény Róza nem tudta már, mit kezdjen. Fejfájásról panaszkodott, majd tíz óra felé úgy tett, mintha elaludt volna. Horváth Dániel akkor sem mozdult. Szentpétery és Várady pedig tovább őrizte Rózát, ők megígérték, hogy nem mozdulnak, amíg az intendáns úr önagyága, a nyugalmazott császári-királyi főstrázsamester túl nem lesz a küszöbön.

Éjfél is elmúlt, mire sikerült a furfangos vén

imposztornak, Váradinak az intendánst eltávolítani. Horváth Dánielen látszott, hogy kissé neheztel. De azt még jobban a szívére vette, hogy Róza néhány nap múlva elköltözött más szállásra.

— Megszökött előlem, szép asszony! — ezzel köszöntött be hozzá. — Még csak azt se mondta, hogy elköltözik az utcánkól. De látja, édes Rosalie, az én szívem ide is követi magát.

Tréfásan megfenyegette az ujjával:

— Az én szívem, ah igen, az én szívem követi önt, Rosalie, de ön — ön szívtelen!

— Nem tehetek róla — védekezett Róza — ha szívtelen vagyok: az én szívem ott maradt Magyarországon.

— Látom, édes Rosalie, hogy hajthatatlan. De egy kérésemet csak teljesíti!

Kivette a tárcáját és az asztalra olvasott ezer forintot. Róza dermedten nézte, óriási summa volt ez abban az időben! De mit akarhat vájjon Horváth Dániel úr az ezer forinttal?

— Megbizonyítom, édes Rosalie, mily igen nagyon imádom én magát!

— Ezzel... ezzel a... a pénzzel akarja bizonyítani?

— Nem kérek érte mást, drága Rosalie, csak — egy csöket!

Róza úgy érezte, hogy lángba borult az egész teste. Reszketett a fölindulástól. Lesöpörte a pénzt az asztalról.

— Ezt meri... nekem!

A szeme villámlott.

— Azt hiszi... azt meri hinni, hogy én áruba bocsájtom csökomat?

Olyan nagyot kiáltott, hogy Júlia ijedten szaladt be a szomszéd szobából.

— De Rosalie! — mentegetődzött az öreg — maga félre ért. Én nem gondoltam, hogy...

Szánalmasan dadogott. A bajuszát rágta. Barna

arcát elöntötte a szégyen pirossága. Mert Rosalie, az imádott Rosalie még csak nem is négy szem közben sértette meg így, hanem tanú előtt. Még pedig ilyen tanú előtt, mint a hervadozó Júlia, aki mindenkit ismert Kolozsváron. Micsoda skandalum lesz ebből, mily szörnyűséges pletyka és miként fognak nevetni a théátristák! Mely nagyot szenved majd az auktoritása! Hát még a dámák a szalonokban! És az urak a Casinóban!

Kényszeredetten mosolygott és Júliához fordult.

— No nézze csak, édes Júlia lelkem, ezt a mérges kis háрпиát! Ki gondolta volna, hogy ilyen is tud lenni! Egy kis zsebpénzt akartam adni néki, semmi többet...

Róza intett Júliának, hogy szedje föl a földről a pénzt.

— Tessék eltenni a pénzt, nagyságos úr — mondta Julia — mert ez a Róza már csak ilyen...

Róza elfordult és kinézett az ablakon. Horváth úr pedig tréfára fogta a dolgot. Szégyelte magát Róza és Julia előtt. Erős volt benne az ösztön, hogy a tekintélyének roncsait megmentse. Azért tréfalát. Pedig nem volt valami tréfás kedvében.

— Csak egy kis színpadi szcena volt és semmi több, Rosalie... Úgy látom, sikerem volt, mert — elhitte...

Így akart kimenekülni a csávából. De olyanformán somfordált el, mint a megvert kuvasz-kutya.

XV.

A szép kis Pálné a barlangszerű ablakmélyedésben suttogott az «elegáns» Szathmáry Károllyal. A többiek a zongora körül csoportosultak. Deáky Sámuel úr játszott: Deáky, aki dehogy is maradna el onnan, ahol muzsikálnak. Róza szállásán gyülekeztek ezen az esős délutánon, hogy próbát tartsanak Rossini operájából, amelynek címe: «Az olasz nő Algírban». Róza, a legmagasabb F hang tüneményes énekesnője a címszerepet énekelte, amely pedig a — legmélyebb altszólam. Mialatt a nagy áriát formázta és a zongoránál ülő Deáky Sámuel úr lehunytt szemmel mosolygott a gyönyörűségtől, Róza állandóan az ablakmélyedésbe nézett. Ó, ó, hát Kolozsvár «általános udvarlója», a nagy ezéptevő és gúnyos élcelődő Pálynera vetette ki a hálóját? Róza énekelt és a suttogó part nézte. Szentpétery pedig lángoló arccal bámulta őt. De Róza nem akarta észrevenni ma délután ezt a lángolást. Nagyon haragudott Szentpéteryre, mert egy Kecskés nevű fiatal színésztől megtudta, hogy «Zsiga bátyám» legújában kártyázik: egész éjszakákat tölt a kávéházban és — veszít. Rózának ebben az időben már joga volt arra, hogy számoltassa a kártyás Szentpéteryt. Annyi joga volt hozzá, mint minden asszonynak, aki odaadta magát egy férfinak. Odaadta egészen. Róza pedig végre odaadta magát Szentpéterynek, mert fázott a lelke. Odaadta magát, mert árva volt. Odaadta magát, mert nem bírta tovább a magányt.

De ez a Szathmáry egészen kikelt magából ott az ablakmélyedésben! Arcának gunyorossága, ajkának lenéző biggyesztése hová lett? Most igazán nem mondja azt, amit olyan gyakran szokott mondani: «olcsó». Nem lehet utánozni, milyen hangsúllyal mondja ő ezt a lenéző szót! Ha ez a nők kedvence, ez a társaság bálványa valakire, vagy valamire azt akarja mondani, hogy semmit sem ér, hogy alacsony rangú, akkor csak ennyit szól:

— Olcsó ...

Ebben aztán utánozza egész Kolozsvár. A becs-méri és, a lenézés, a semmibevevés szava a kolozsváriak társaságában ez lett: «Olcsó...»

Az éneket már abba hagyták és a sugdosó pár kilépett az ablakmélyedésből. Róza jól hallotta Szathmáry utolsó szavait:

— Szobor, szépséges szobor ...

De a következő szempillantásban már Róza előtt állt, szívére tette a kezét és mulatságos ál-páthosszal folytatta:

— Lélek! Ah, égi szikra!! Magasult szellem!! Mit ér nálad nélkül a legszebb márványkép?

Róza nevetett. Azt hitte, hogy Szathmáry csak tréfálgozik.

— Menjen már ...

De Szathmáry nem hagyta magát. Szeme a műértő gyönyörűségével vette számba Róza egész külső alakját. A lány mélyedéseket nézte, amelyeket a hús bársonya éppen most kezdett kitölteni és formázni. Egy pillanatra megállt a szeme, hogy gyönyörűséggel pihenjen az aranszínű pelvhek között, a lány hajlású fehér tarkóján és sokáig nézte, amint áramlik az élet, játszik a vér az áttetsző fehér bőr alatti.

— Gazella-lába van, ifiasszony — magyarázta, mint ahogy a műértő magyarázza el egy szobor szépségeit. Sűrű szemöldöke olyan, mint a selyemfüggöny. És különös ... nagyon különös ...

— Mi az a nagyon különös? No, mondja csak ki nyíltan: nagy a szám és széles az orrom.

— Ó, ifiasszony, kegyed túlozza! Én nem ezt akartam mondani. Úgy mondtam: «különös...»? Való igaz, hogy különös e nyak, amelyet meg tud nyújtani, pedig nem is hosszú.

Róza kacagott.

— Menjen már a tens' úr! Úgy beszél az én testi mivoltomról, mintha csak műtárgyról volna szó... vagy valamely állatról...

De Szathmáry egyre áthevültebben folytatta:

— Mégis a lélek az, mely legszebb önben. Én imádom a magasságot. A lélek magasságát...

Róza jól látta Szentpétery elsötétült; arcát. Nevetett és igyekezett elnémítani Szathmáryt.

— Ha mind e frázisok szülőanyja nem szarkazmus volna, Szathmáry úr, valaki még büszke is lehetne az ön szavaira.

Pályné magára kanyarította a köpönyegét, hidegen jóéjt kívánt és elment. Rózának föltűnt ez. Mi a kó' ütött a szép kis Pálynéhoz? Miért oly fagyos? Szentpétery is mogorván távozott. Mélyen szemebe húzta a kalapját és csak a foga között csikorgatott valami köszönésfélét.

A szegény Júliának sok dolga akadt mostanában: minduntalan be kellett lépnie Róza szobájába a hosszú kötöttüivel, mert Szathmáry éppen olyan sűrű látogatónak bizonyult, mint nemrégiben Horváth Dániel. Abban is hasonlított az öreg intendánshoz, hogy figyelmességekkel halmozta el Rózát. Egyszer hat üveg heliotrop-extractumot küldött egyszerre, mert tudta, hogy ez a Róza kedves illatszere. Rózának előbb hízelgett az elkényeztetett arszlán hódolása, amelyet! nem. vett komolyan. De azután kezdett terhére lenni. Mit akar ez? Családapa, kedves felesége van, három leánya és fia. Csak szeszély lehet, múló szeszély, amely hozzá vonzza. Szentpétery is azon igyekezett, hogy Ró-

záriak egyre terhesebb legyen a Szathmáry udvarlása. A dühös féltékenységi jelenetek egymást érték. Az éjszakákat korcsmában töltötte: ivott és kártyáztott, féktelenül. Az volt a szokása, hogy reggelenkint bekopogott Rózához és együtt itták meg a kávé. Szentpétery nagyon szerette a zamatos kávé, meg az omlós kalácsot és Rózánál senki sem értett jobban a kávéfőzéshez, sem ahhoz, hogyan adja meg a módját a mazsolás kalácsnak. De most már nem volt öröm ezekben a reggeli kávézgatásokban, mert Szentpétery egyre veszekedett, házsártoskodott, fenyegetőzött és rendszerint ott hagyta a findzsa fenekén a kávé felét, mert dühösen elrohant.

Néhány nappal «Az olasz nő Algírban» bemutatója előtt próbára ment Déryné. A színjátszó társág három fiatal kardalnoknője, akik amolyan személyes szolgálatként tettek-vettek mindig körülötte, egymás után surrant ki a színpadról, köszönés nélkül. Rorsos Klára végigmérte Rózát, a kontyától egészen a szalagos kis «stiflette» talpáig, Sörös Trézsi elbigygyesztette a száját, Botos Karolina pedig gúnyosan kacagott. Rózának fejébe szaladt a vére. Hogy merészelnek így viselkedni? Ki kellene osztani vagy három pofont a «három piszkos grácia» között, ő mosdatja, ő csinósítja, ő tanítja őket, a fejüket kifésüli, szappant ad nekik, hogy a piszkos gráciák végre elhagyják ezt a «becéző» melléknevet, amellyel a színtársulat megajándékozta őket és — ime, így mernek viselkedni! A lányok szemtelenségétől fölindulva rontott neki a kis Udvarhelyinének:

— Mi lelte ezeket? Már néhány napja érzem, hogy súgnak-búgnak a színháznál.

A szende kis Udvarhelyiné lesütötte a szemét és dadogott.

— Hát... igen, azt mondják ...

— Mit mondanak?

— Azt, hogy... de ne haragudj, édesem!

— Nem haragszom, Julika, csak ki vele!

— Az a hír szárnyal, hogy te elfogadod a Szathmáry úr udvarlását.

— Micsoda? Ekkora sületlenséget! Hiszen ő házas ember!

— Pálné mondta, lelkem, hogy Szathmáry a bolondulásig szerelmes beléd.

Déryné kacagott.

— Azért, mert néha fölkísérget a próbára és ott a színészek előtt bomladíroz?

— Nem is hiszem el, édesem, ó, Isten őrizz, hogy elhinném! De — Pálné mondja ...

Pálné... Persze, hiszen ez a három csitri is ott lakik Pálnénál... Most már értette a szemtelenségüket. De nem sokáig gondolkozhatott a rejtélyen, amely nem is volt rejtély, mert Szentpétery hatalmas alakja jelent meg a kis színpadi folyosón. A homloka ráncos volt, a szeme alatt mély karikák; bizonyosan nem aludt az éjszaka. Ráförmedt Rózára:

— Nálad... azazhogy önnél az udvarlók nap-nap után váltakoznak. Majd egy, majd más...

— Ugyan már, mit akar! Mutasson csak egyet is! — védekezett Róza, de az arca nagyon halovány volt és a szava erőtelen.

Szentpétery vállat vont:

— Majd megmondja Pályiné, hogy kicsoda! Nem szégyelli magát, ifiasszony? Az egész város Cupidoja és — ön...

Róza nem tehetett mást: elkacagta magát, Ez a szép szál ember, négy gyermek édesapja, mint Cupido?...

— Ne ne vess, Róza — csikorgatta a fogát Szentpétery — mert én komolyan beszélek. Lelövöm azt az embert, ha mégegyszer meglátom a házban! Ne ne vessen már! Komolyan beszélek, itt hordom magamnál! Nézze!

Azzal kivett a zsebéből egy hatalmas pisztolyt.

— Tegye el azt a mordályt, Szentpétery! És ne szóljon bele az én dolgomba. Nem akarok hallani magáról! Kártyás!

Szentpétery egészen megjuhászodott. Lehajtotta a fejét. Alázatos volt.

— De ha megígérem magának... ha megígérem neked, Róza, hogy soha, soha többé nem veszek kártyát a kezembe...

— Nem hiszek magának!

— Nem?

— Nem!

— Úgy hát nem is szeret engem!

— Nem erről van szó, hogy szeretem-e, vagy sem...

— De igenis, hogy arról! Hallani akarom: igen, vagy nem?

Róza nem akart felelni. Talán nem is tudott. Hazudjon? Maga sem volt abban bizonyos: szereti-e ezt az embert, vagy sem? Küzködött, kereste a szót, habozott. De a hallgatást Szentpétery feleletnek vette és fölroditott, mintha golyó érte volna:

— Mindent tudok! Mindent! Pálnénak igaza volt, százszor is igaza! Maga azt a sehonnait, azt a szoknyakergetőt, azt a fanyalgót, azt a gúnyolódót, azt a piperkőcöt szereti! Jó! Ne szóljon egy szót se, most már mindent értek és... és ...

Kifulladt a nagy indulattól. Szólni már nem tudott, csak öklét rázta meg Róza, a színpad, a távollevő Szathmáry, az emberiség, a föld, — a mindenség felé. Aztán elrohant.

Azt nem lehet éppen mondani, hogy jókor jött, de mindenesetre megjött Szathmáry, akinek az volt a szokása, hogy próbák idején a színpadon kotnyeleskedett. Kolozsvárott akkoriban más úri emberek is sűrűn megtették ezt, a színészek pedig nem mertek ajtót mutatni a fejedelmi város «előbbkelőinek». Szathmáry sötét carbonári-köpönyeget viselt és annak

széles szárnyát a vállára vetette, à la Abellino. Szokott gunyoros modorában szólalt meg:

— Sebes léptekkel láttam elszárgulani a fürgeteges kedvű Szentpéteryt, ah, isteni dalos madár! — Nagy köpönyegét széjjeltárta, miként ha keblét oda-mutatná a zimankónak. Olyan volt, mint Weber úr operájában Számiéi. — De ah, mily változás ez a bűvös arcon?! Oly gyorsan változik az ön arca, Róza, miként az ég tavasz havában, ön azt csinál édes arcából, amit akar. Gyermekes, ártatlan... majd mámoros. Áthéült... komoly, avagy bolondos. Most — ó, fájdalom! — bosszús és fagyos.

— Rossz hangulatban vagyok. Nincs kedvem nevetni.

— Mi az, ah, szépséges Róza?

— Nem vagyok szép és önnek — Róza sem vagyok...

A Szathmáry arca árnyékba öltözködött. De azért komikus mozdulattal hajolt meg és a hangja még mindig tréfás volt:

— Á rabszolga parancsolatját várja! És kérdi, mit tegyen, mely pozitúrába helyezze magát a hitvány szolga, aki irigylésreméltó, mert — önt szolgálja.. .

— Kérem, kérem ... kíméljen gúnyolódásától.

— De ... ténsasszony, — védekezett elsápadva Szathmáry.

— És kíméljen — látogatásától is ...

De most már lefagyott Szathmáry öntelt arcáról a gúnymosoly és a derű. Olyan sápadt lett, mintha megütötték volna.

— Mi ez? Velem... így? ...

— Igenis, hogy önnel!

— Gazember vagyok én?

— Kérem, én nem akarom önt, téns' úr, megbántani! De engem itt becsülnek. E becsülést mindenek fölött meg akarom tartani. Nem engedem, hogy pletykálkodjanak rólam.

— Miért, téns' asszony? Mert olykor tisztelet-tudóan meglátogatom?

— Szobámba senkisémet lát be! Jól tudom, hogy az úr nekem nem udvarol, hanem frázisokat mond. Mulattat is, kacagok rajta. Ha nőtelen volna, nem bánnám. Ha nőtelen férfi ledérkedik a nő körül, nein úgy veszik az emberek, hogy homályt vessen a nőre. De házasember? Nem viselhetem el, hogy házasemberrel hírbe hozzanak.

Szathmáry meghajtotta magát. Feszesen. Hidegen.

— Tolakodással nem terhelem többé!

Néhány nappal ezután, a Rossini-opera első előadásán, kevéssel kurtinahúzás előtt, Róza észrevette, hogy Borsos Klára Szentpétery körül illegeti magát és Szentpétery mosolyogva beszélget a leánnyal. Fölkavarodott egészen. Forróság hevítette, majd kilelte a hideg. Támolygott, levegő után kapkodott. Nem, egyáltalán nem volt szerelmes Szentpéterybe! De az vérig sértette a hiúságát, hogy a férfi ilyen gyorsan vigasztalódik, ő sem bírta el azt, amit nem bír elviselni egyetlen nő sem. Kegyetlenül végigvágna a férfiakon, megcsalják őket, kiadják az útjukat, ki-nevetik őket, de azt elvárják tőlük, hogy a szívük megrepedjen bánatában. Vigasztalódni?... Még hozzá ilyen gyorsan? Nem, ez több, mint amit egy nő hiúsága elviselhet. Azon felül Rózáat fölháborította, hogy Szentpétery éppen ezzel a kis piszkossal enyeleg, ezzel a Borsos Klárával, aki miatt egy hétig nem akart a főztjéből enni. Egyszer éppen abban a pillanatban toppant be hozzá, mikor a legszebbik piszkos grácia haját tisztogatta. «No, a maga kezéből se fogadok el ételt többé» — kiáltotta és dühösen elszaladt. És most, ime, ezzel a Borsos Klárával sugdosnak, nevetgélnek, bujkálnak az ál-falak között...

Szentpétery sohasem volt szívének szerelme. Hoszszú éveken át járt a nyomában hűségesen. Aztán, egy árva kolozsvári estén, véletlenül éppen abban a perc-

ben kopogtatta meg az ajtaját, amikor ő nagyon szerencsétlennek érezte magát, nem bírta elviselni a magányosságot, gyengének, elhagyottnak, nyomorultnak érezte magát. Mindegy, akárki lesz, de most, most mingyárt jöjjön valaki. Jöjjön, beszéljen hozzá, becézze, őrizze, virrassa és ne hagyja őt egyedül ezen az éjszakán, mely hosszú lesz: olyan hosszú, hogy ha magára maradna, nem is lenne ereje megvárni, amíg virrad ...

Van-e érző lény, akinek még nem volt hasonló éjszakája?

A türelmes, szívós Szentpétery, aki évekig várt erre a percre, véletlenül ráhibázott: jókor jött. Ennyi volt az egész, semmi több. Róza másnap alig emlékezett arra, ami történt. Nem is szeretett rá emlékezni. Szégyellette. De elengedni se tudta többé a Szentpétery kezét.

Igy aztán beletörődött abba, hogy Szentpéteryhez tartozik és Szentpétery ő hozzá. Most pedig, ez az ember, aki annyi éven át az árnyéka volt, ilyen könnyen vigasztalódik?... Nem, nem: ebbe bele betegedett volna minden asszony! Miért legyen kivétel éppen ő?

Alig tudta nagy bajjal végigénekelni az előadást. Másnap ágyban maradt. Hideg rázta, láz verte ki, az ajka cserepes lett. Megüzente a színházba, hogy nem játszik. Hiába volt minden rimánkodás, követség járás, még Horváth Dániel úr fenyegetőzése is. Horváth Dániel úr, az intendáns szívesen fenyegetőzött, ha Dérynéről volt szó, mert nem tudta elfelejteni a megaláztatást. A kínos jelenet óta üldözte az «édes Rosaliet». Kényszeríteni akarta, hogy kis szerepeket játszék, megtagadta az előleget, mikor pénzre volt szüksége és mindenben nagyon kimutatta ellenséges érzületét. Fénigsztorff doktor fontoskodva járkált Déryné körül; őt is Horváth Dániel úr küldte, mert hátha semmi baja nincsen az asszonyságnak? Róza egész

nap sírt. Dühösen fetrengett ágyában, darabokra tépte a kis keszkenőjét, kiöntötte az orvosságokat. Nem akart enni. A végén pedig — felmondó levelet írt a színházi komiténak. Lett erre nagy fölfordulás Kolozsvárott. Követek jöttek-mentek. A komité ülésezett. Méhes Sámuel professzor úr az «Erdélyi Híradó»-ban dörgedelmes cikket írt holmi ármánykodókról és már-már úgy látszott, hogy Horváth Dániel úr is követi a jól megérdemelt nyugalomba tisztas elődjét, az állandó színház építőjét, Nagy Lázár urat. De azután egy mogorva látogató kopogtatott be Rózához: a lesütött szemű Szentpétery. Nagyon nehezen szűrte ki a foga közül a szót. Alig lehetett meghallani:

— Azért jöttem csak az ifiasszonyhoz, mert hogy... mert a szegény Székely Józsiék lánya, Málcsika meghalt. Itt a cédula. Nagyváradról jött.

Róza egészen meglepedkezett a maga keservéről és arról is, hogy Szentpéteryt tulajdonképpen ki kellene dobni. Azt is elfelejtette, hogy a Székely-házaspár azért hagyta el Kolozsvárt, mert Anikó asszony és ő nagyon összekülönböztek, őszinte bánattal olvasta a haloványkék papirost, amelyet Nagyváradról hozott a posta. A díszített keretből a következő szavak szóltak hozzá:

SZOMORÚ JELENTÉS.

A végéhez siető 1821-ik esztendő Karnison hava' 17-ik reggelén jött hé ti haláV Angyala házunkba, s' elszakította szívüinktől egyetlen leányunkat, Székely Amáliát, 17-dik ártatlan tavasszába, 10 hónapokig, mini egy szenvedő Angyal — tsendesen hordozván betegsége' sully at,

— Ő nints többé, s' boldog; — de mi méltán felkiálthatunk a? Szent Könyv' szava? szerént: Nintsen a gyermek, és mi hová legyünk? Ki töltötte ránk az Úr a keserűség' -poharát, mert nints

*már többé, ki az édes atyai és anyai névvel be-
töltse házunkat és szívünket, — nints semmi is
az életbe reánk nézve már se öröm, se bánat,
csak felejthetetlen Amáliánk' sírhalma. Jertek ér-
zékeny Szülék! mert ki érezheti más a' bánatot
úgy, — 's lássátok egy szerentsélen atya és anya'
reménységeit és örömeit elpusztítva; 's hogy csak
az «' vallásos érzés marad vigasztalásul, melly
a sír' éjjelén túl az örökkévalóságra átviszen. Ma
u. ni. 18-ba délutáni 3 óraker lessz temetése és
holnap reggeli 9 óraker engesztelő áldozat ártatlan
lelkéért. Szomorúan és tisztelettel hívunk meg min-
den Keresztényeket.*

a' kesergő Szülék.

Tiszta könnyeké, hullatott a szomorú jelentésre Róza. És most eltúrte, hogy Szentpétery szóljon hozzá. Borsos Klára eszébe se jutott már. Engedelmeskedett és — másnap este énekelt. Az ünneplés olyan marasztaló volt, hogy nem lehetett többé beszélni a felmondó levélről.

A vers, amelyet ez alkalommal hajigáltak le a galériáról a földszintre, «magyar hajnal fülemile jenek» nevezte Dérnyét és azt a reményt fejezte ki, hogy «e bájmalasztú hon, messzi nefelejtsből nektek koszorúkat holtig fon!»

Kevéssel a szép est után a szép Pályné a hiúság áldozata lett: belehalt a soványodásba... A temetése napján talpig feketébe öltözve lépett be Róza szállására Szentpétery. A leikére beszélt. Azt mondta, hogy a sír mindent kiengesztel és a kis féltékeny, pletykálkodó Pályné temetésére el kell mennie, még akkor is, ha ez a szegény Pályné volt az, aki őt Szathmáryval hírbe hozta. Róza most is engedelmeskedett. Mikor a gyászoló gyülekezetben megjelent, Szentpétery odalépett hozzá és a karját nyújtotta. Szentpétery karján követte azután az irigy kis Pályné koporsóját. Szentpétery haza is kísérte őt. De útközben nem szól-

tak egymáshoz egy szót sem. A küszöbön megálltak még egy pillanatra. Róza érezte, hogy valamit kellene most mondani. Bizonyosan azt, hogy ne hagyja egyedül ezen a csúnya zord januári estén, mikor éppen a temetőből jönnek. De a torka különösen összeszorult és nem tudott kimondani egyetlen egy szót sem. Pedig látta, hogy Szentpétery vár, sokáig vár arra a szóra. Várt még akkor is, mikor Róza mögött már régesrég becsukódott a Király-utcai ház kapuja. Ott állt a küszöbön sokáig, nagyon sokáig. Aztán rántott egyet a vállán és elindult a Sörös Trézsi szállása felé.

Másnap feleségül vette Borsos Klárát.

XVI.

A kassai főutcán, szemben a nagy gót templommal, Déryné befordult egy keskenyhomlokú ház kapuján. Végig sietett a hosszú udvaron, az épület hátsó szárnya felé, azután fölszaladt az emeletre, ahol köralakú veranda terpeszkedett, sok-sok ajtóval. Olyan volt ez, mint egy régi vendégfogadó. A verandán megállt, mert valami nagyon különös, valami nagyon érdekeset látott. A földszinten üveges tornác húzódott végig az egész ház hosszában. Az üvegezett tornácra egy madárorrú, pergamentarcú, összeszáradt kis öreg néni kezei tegegett-topogott. Fején fehér csipkefőkötő, picinyke ujjain félkesztyű. A tornácra vége végig madárkalitkák lógtak a falba vert szögeken, a kalitkákban pedig citromszínű kanárimadarak ugrándoztak. A néni is végig ugrált a kalitkák előtt, hajladozott, bókolt, félszeg mozdulatokat tett, azután oda-oda hajolt egy madárkához, a száját csücsörítette, duruzsló hangokat hallatott: becsicseregget a kalitkákba. A kanárik pedig odadugták a picike csőrüket a kis öreg néni csőréhez és visszacsicseregtek.

A hajadonsorban maradt Szirmay grófnő volt a ház gazdája. A hátsó szárnyat, amely egy mellékutcára nyílt, bérbeadta. Nagyrészt színészeknek. Déryné is itt lakott az emeleten, a középső nagy szobában, míg a többi szűkebb helyiségeket társai bérelték. Jobbkéz felől, a konyhán túl a vidám Kovátsné lakott,

balkéz felől pedig, egészen a veranda végen — Szentpécry.

Szentpétery hat hetes házas korában, délelőtti próba közben egyszerre csak Róza elé állt, megfogta a kezét és rimánkodott neki, hogy jöjjön be vele az egyik elhagyatott páholyba, mert nagyon fontos dolgot akar mondani. Róza hiába szabadkozott: erőszakkal maga után húzta. A páholyban Róza leült a székre. Szentpétery abban a pillanatban térdre vetette magát, me^{ra}^adta a lábát és csókolta, csókolta a sáros kis tcipője talpát.

— Déryné! — zokogott — Rózácska, én szerencsétlen vagyok!

Róza megpróbálta kiszabadítani a lábát a Szentpétery markából, de sehogyan se sikerült.

— Ugyan már, Szentpétery, mit csinál? Megeszi a sarat a talpamról!

— Bánom is én, Róza... a te sáros cipőd tündöklő tisztaság ahhoz a szörnyeteghez... ahhoz az utálatoshoz... ahhoz a piszokfészekhez képest.

— Dehát akkor mért vette el?

— Hálóba kerített! Gyöngé perc volt, haragudtam magára ... féltékeny voltam ... Megsértett, Róza!

— Nem érdemelte meg?

— De ... igen, megérdemeltem, Róza. És most boldogtalan vagyok. Gyűlölöm azt a nőt! Utálok! Nem élhetek vele.

Nagy, fürtös fejét a Déryné térdére hajtotta és zokogott. Zokogott, mint a gyermek. Rózának megese^t a szíve rajta, a hajót simogatta, csendesítette, vigasztalta.

— Térjen magához... Térj már magadhoz! . . . Ilyen nagy szál ember, ilyen erős férfi és — sír. mint a gyermek!

De Szentpétery csak zokogott. Hatalmas testét rázta a földindulás.

— Nem, nem élhetek vele, nem élhetek vele!

— Ismerte őt, elég jól ismerte! Viselnie kell a láncot, mind a sírig ...

— Nern! Nem! Nem!

Dühöngött. Toporzékolt.

— Dehát, hogy gondolja ezt, Szentpétery? Miként segíthetnék éppen én?

— Adja vissza az életemet!

— Az lehetetlen!

— De mért volna lehetetlen, Róza? Elválok tőle...
Ő, csak most érzem, mit vesztettem benned! Esküszöm, hogy más ember leszek, egészen más!

— Nem, édes Szentpétery, ez most már lehetetlen.

— Lehetetlen?

Talpra ugrott.

— Azt mondja, hogy lehetetlen? Nos, hát akkor... hagyja el magát is az égi irgalom, Róza, ha azt mondja, hogy lehetetlen!

Ki akart rohanni a páholyból. De hirtelen megfordult, dühösen magához kapta a kis Rózát, a karjába ragadta, fölemelte és csókolta, csókolta, csókolta... Róza pedig ernyedten, megadóan, behunyt szemmel és — szomorúan tűrte.

Így esett az, hogy Szentpétery most megint a Róza ibrikjéből issza a kávéét reggel. ..

Róza körülnézett. A lépcső nyikorgott és egy nagyhajú, sápadt fiatalember jött fölfelé. Kiálló ádámcsutkája idegesen ugrándozott, mintha örökösen nagyokat nyelne. Kecskés volt, a fiatal színész. Déryné inkább a szemével, mint a szájával kérdezte:

— Az éjszaka is?

— Az éjszaka is, ténsasszony ...

Tehát Szentpétery Zsigmond az éjszaka is kártyázott és az éjszaka is vesztett. Róza leült a kis rózsafa-sécretaire elé és folytatta félbehagyott munkáját: a «Yelva, az orosz árva» című szindarabot fordította német nyelvből. Külön előjátéka is volt, ezzel a címmel: «A nagy tűz Smolenszkban». Már

két hét óta dolgozott Scribe és Castelli melodramáján, amely nagyon megtetszett neki. Yelva némaszerep volt és a csalogány hangú énekesnő becsúgyát nagyon ingerelte, hogy ezúttal néma mimikai szerepben tüntesse ki magát. Ez már nem a legelső fordítása volt: szép sikerrel ültette át magyar nyelvre Kotzebue «Sultan Bimbambum, oder Triumph der Wahrheit» című komédiáját, amelyben Szentpétery játszotta a szultánt, igen mulatságosan. Róza írói pályafutásának voltak azonban egyéb állomásai is: titokban verselt. A titok nem mindig maradt az: Kolozsvárott nemrégiben búcsúverset írt a közönséghez:

Kegyetek itt mosolga rám,
Itt töltém sok boldog órám,
Bár sorsom messze távol int,
De visszatérek én. megint

Annyi bizonyos, hogy a közönségnél nagy sikere volt e házi költészetnek!

Róza irodalmi működését a fekete-fürtös, ragyogószemű Szentpétery Zsuzsika zavarta meg, aki szelesen, izgatottan rontott be a szobába.

— Róza néni, siessen: erre lovagol a picí lábú ember!

Róza letette a tollat és az ablakhoz ment. Lobogó sörényű, begyes tartású szürke arabus paripán léptetett arra egy nanking-pantallós, zöld-frakkos, szürke-cilinderes dalia. A kantárszárát könnyű mozdulattal tartotta fehérkesztyűs kezében; az ujjai alig érintették. Oda volt növe a ficánkoló paripához. De a tartásában, ahogyan a lovat megülte, nem látszott semmi feszesség. Karcsú dereka együtt mozgott, együtt ringott a nemes állattal, a szép fej pedig kissé félrebillenve, mintha köszönne valakinek, a Róza ablakát nézte. Néhány nappal ezelőtt lattá először Róza ezt a férfit a színházban. Akkor rövidre fölkapcsolt magyar

bundát viseli. A juhászbunda alól jól szabott fekete pantalló és egészen parányi, keskeny láb nyúlt ki.

És most erre lovagolt...

Igaz, hogy nem először tette. Néhány nap óta többször is. Megmondhatjuk őszintén: naponta négy-szer-ötször. Róza azonban óvakodott attól, hogy e titokba beavassa Zsuzsikát, az ártatlan gyermeket, akit Szentpétery Zsigmond, a bátyja bízott a gondjaira. Szentpétery Zsigmond, aki éppen most lép be a szobába, alig, hogy Zsuzsika fekete fűrtjei ellobognak a veranda felé. Róza hidegen fogadja, ő pedig mogorván jön.

— Talán bizony a kártyaveszteség bántja?

Az pedig nyers hangon felel:

— És ha az bánt? Jó spiónjai vannak, annyi szent!

— Nincs szükségem spiónra! Elegen látják, elegen beszélnek. Dehát: lehet még magában bízni? Ennyit ér a maga ígérete?

De Szentpéteryt valósággal megszállta az ördög. Láthatatlan fűria őrzöngött benne. Ki kellett töltenie valakin a mérgét, rá kellett árasztani valakire a dühét. Mivel pedig azokat meg nem rázhatta, akik a pénzét elnyerték, sem a sorsot nem hívhatta ki duellumra, hát — Rózával gorombáskodott.

— Már pedig én le nem mondok a kártyáról senki szép szeméért!

— Nem?

— Nem!

— Hát akkor Isten hírével! Menjen!... Köztünk elmúlt minden és értse meg, hogy — soha többé!

— Róza!...

Riadtan szálldosott, röpdösött ez a «Róza...». De az, akít a pillanatok alatt összeomlott férfi kétségbeesett kiáltása illetett, hideg arccal állt a szoba közepén. Szentpéterynek minden dühe elpárolgott egy pillanat alatt. Nagy fejét leejtette a mellére, hatalmas

alakja meggörnyedt. Aztán kisompolygott a szobából. Róza csak erre várt: amint az ajtó becsukódott Szentpétery mögött, összeomlott ő is. Ráborult a secretaire-re cs zokogott. Siratta és vádolta is önmagát, hogy hinni tudott, újra hinni ennek az embernek, akihez vissza-visszatért és aki nélkül olyan árvának érezte magát a világban.

Még javában sírt, mikor Kántorné rontott be a szobába.

— Lelkem, Dércsikém, hol a maszkád? Megyünk az álarcosbálba!

Róza el is felejtette, hogy este álarcosbálba készült.

— De nagy multság lesz az, Drincsi! — lelken-dezett tovább a gyönyörű hangú, szoborszép termetű tragika — nézni a nagyérdemű közönséget, amint komédiát játszik!

Széles mozdulatokkal beszélt, áradt belőle a jókedv, rengett erős termete alatt a padló. Zengő hangja, élénk mozgása étellel, forrósággal, vidámsággal töltötte be a falakat. Éppen jókor jött, hogy kisöpörje a szobából is, Dérynéből is a szomorúságot. Nem tágitott, amíg Róza fel nem öltözött, ami meglehetősen nagy ügyel-bajjal ment végbe.

Kántorné levetette a köpönyegét, amely alatt spanyol jelmezt viselt, fekete bársony paláستtal. «Kantuska» — így kényeztették Kantomét — jött-ment, tett-vett, foltozott, vasalt, csinósította, öltöztette Dérynét. Déryné sima bő atlaszruháat vett magára és nagy fekete dominót, meg álarcot. Zsuzsika olyan szép volt, mint egy tündérkisasszony. így mentek el hárman a redouteha, ahol már akkor tömérdek nép tolongott. Kassa úri közönsége vidáman vegyült el a mesterlegények és cselédlányok sokadalmában.

Egy férfi állt meg előttük és megragadta Déryné kezét.

— Rosina, te vagy — suttogeta — ne tagadd! Hiába

takarod el az arcodat, megismerlek a szemedről és a pici lábadról.

A szép lábú lovas volt!

— Minden mozdulatod elárul, Rosina, hiába hallgatsz!

De egy női dominó ódalgott melléje és megfenyegette a férfit:

— Vigyázz, Theodor! Megmondom a feleségednek!

— Kérlek, jöjj innen a tolongók közül. Beszél-nem kell veled.

Olyan határozott mozdulattal húzta ki Rózát a tömegeből, hogy Kántornc még magához sem tért az ámulattól, már egyedül volt az iruló-piruló álarcos Zsuzsikával.

— Hagyjuk Dércsut — húzott egyet a vállán — most az ő jelenése következik.

És valóban az következik. «Dércsu» egy pálmalugasban ült, két márvány oszlop között, a kislábú Adonissal, aki így suttogott:

— Ő, én többé nem bocsájtalak! Rád találtam és enyém leszel.

— Kérem, gróf úr... mert, ugyebár, nein harragszik, ha én is megismertem gróf Csáky Theodort?...

— feleljen egy kérdésre.

— Kérdezz és én felelek, ő, szép maszki, ó isteni Rosina!

— Mikor született önben e heves érzemény, gróf úr? De ne is feleljen! Majd felelek én: a 'gróf elment a színházba, hol történetesen «A sevillai borbélyt» adták. Igaz-e?

— És a grófnak megtetszett Rosina...

Csáky Theodor bölintott és suttogó hangja tele volt a mély érzés muzsikájával.

— Nagyon, nagyon megtetszett.

— De hát akkor a gróf nem Róza iránt gyuladlt szerelemre, hanem — Rosina iránt?

— Ez érzemény keblemben lángolni fog, míg életem lángja ég!

Róza mosolygott és a legyezőjével megérintette Csáky Theodor vállát. A száját gúnyosan elhúzta:

— Három hétig, kedves gróf! Ahogyan maga szokta... ahogyan maguk szokták. Ismerlek!

Összerezcent, mert véletlenül, anélkül, hogy akarta volna, ő is tegezte a grófot, ahogyan ez már álarcosbálban szokás. A gróf megfogta a csuklóját. Olyan forrón tapadtak rá az ujjai, mintha sohasem akarnák többé elengedni.

— Még nem ismeresz, Rosina ...

Abban a pillanatban elébük toppant Szentpétery.

— A maszkok ideje elmúlt — suttogta fenyegetően Róza fülébe — ideje volna hazamenni.

Honnan tudta ez, hogy ő a maszkbálba megy? És hogy mert hozzá szólni a mai jelenet után?

— Észre se vettem, hogy már oly késő az idő — felelte — de igen jól mulatok és semmi kedvem hazamenni.

Szentpétery haragosan elment. A gróf hosszan nézett utána.

— Ahj hát ez az oka?

— Minek az oka, gróf?

— Hogy Rosina nem akar engem meghallgatni. Nem csodálom, hogy szereted! Szép ember. Oly derék, oly majesztétikus, mint egy főispán. Szereted?

— Csak szerettem...

Másnap dél felé, alig hogy fölébredt, egy zsoké kopogtatott be Rózához és gyönyörűséges virágcsokrot hozott: az üvegház kincseit. És néhány könyvet. Picinyke biléta volt a bódító illatú rózsák köze rejtve, rajta e néhány sor:

«Le se feküdtem, egyenesen a kertészhez mentem a virágokért. Azon kívánságom mellett, hogy kellemes legyen fölébredése, mint e virágok illata, és hogy bebizonyítsam: mindig róla gondolkodom,

*A könyveket ha kiolvasta, küldök másokat. Leg-
alább akkor kénytelen lesz rólam is egy kicsit
gondolkozni. Gr. Cs.»*

Attól kezdve így ment ez nap-nap után: Eduárd, a zsoké, Csáky Theodor gróf Kassán közismert Eduárdja hozta a virágot. De nem csak ez történt: Róza nem tehetett egyetlen lépést a kassai utcán, hogy szembe ne találkozott volna Csáky gróffal. Ha bement egy boltba vásárolni, a következő pillanatban belépett oda a gróf és ő is vásárolt. Követte Rózát, mint az árnyék. De mindig mély tisztelettel. Úgy beszélt, úgy bánt vele, mint a legelőkelőbb udvari dámával. A lovaglások se szűntek meg. Napjában négyszer-ötször is eltáncolt ablaka előtt a fehér arabs mén. Az lehet, hogy a mén változott és éjfékete sörényű paripa lett belőle, vagy pejszörű írlandi kanca. De a lovag soha-
sem változott.

Róza menekült Theodor gróf elől. Egyre fogyó lélekzettel, egyre zihálóbb tüdővel. Olyan volt, mint a hajtásba került őz. Nem aludt, nem nyugodott, az idegei már-már fölmondták a szolgálatot. Az aszszonyoknak ama veszedelmes életkorában volt, mikor a test minden szépsége kivirul, a rózsa kinyílik, az életvág megduzzad, a bőr alatt forrón áramlik a vér: a pohár csordultig telt. Milyen szép ember, milyen művelt és finom... még soha, soha nem került a közelébe férfi, akiben a belső értékek, a külső szépség és az előkelőség ilyen eszményi módon egyesült volna.

De nem akarta megadni magát sorsának. A gróf házas ember. A grófnak gyermekei vannak. És mit mond a közönség?!... Róza erkölcsös lény volt és fölötte sokat adott az emberek véleményére is. Segítséget kérő szeme ijedten keresett valamit, vagy valakit: ami visszatarthatná, aki megmenthetné. A védekezés ösztöne hajtotta Szentpéteryhez. Megbocsá-

totta a kártyát, elfelejtette a durvaságát, csak hogy ismét belebújhasson a két erős karjába és megpihessen széles keblének oltalmazó révében. Szentpétery nem tudta mire vélni ezt a hirtelen föllobogó szenvedélyes gyöngédséget. Nem értette, miért beszél hozzá olyan forrón, miért bújik hozzá olyan szerelmesen Róza, mint még sohasem. Boldogan adta át magát e napok képzelt örömének: azt hitte, hogy a közelítő élet-ősz félelme, a nyárutó habzsoló forrósága gyűjtött új lángot Róza vérében és ez a láng végre, végre ő érte lobog ...

És a fölgyulladt Róza, mialatt Szentpétery nevét suttogetta, Szentpéteryt becézte, az ő karjában húzódott meg, behunyta a szemét és a szája titkon, képzelődve, sóváran, már annak a másik férfinak a száját izlelte...

XVII.

Róza érezte, hogy menekülni kell, menekülni minden áron. Minél jobban követelőzött a vér, a képzelet, a sóvárgó szív, minél szomjasabb volt a szája es minél bizonyosabb volt abban, hogy kifogy a lélek zete, megroggyan a térde és ő elveszett — annál szenvedélyesebben igyekezett a hínárból kiszabadulni. Már fölmondó leveleket fogalmazott a színügyi komitéhoz, örökre akarta elhagyni Kassát, hogy elbujdosson az ország másik végébe. De sohasem volt elég ereje, hogy azokat a levelekéi el is küldje. Az arca sápadt volt, a szeme alatt mély árkok sötétedtek. Az egyik este, mikor Róza a páholy folyós ón ment végig, találkozott Darvas Józsefnével. Dúsgazdag földbirtokosok voltak ezek a kedves, bőkezű Darvasék és Kassán nagy házat vittek. A férfi iskolatársa Déry Istvánnak és barátja Fáy Andrásnak. Még ii'jú legénykorában ismerte mes; Rózái, a vendégszerető Fáv-asztalnál, a pesti «Arany szitában», ahol sűrűn megfordult, mert egyike volt a kacér Fáy Zeuscsa udvarlóinak.

Darvasné két kezébe fogta a Róza sápadt arcát.

— Mi baja, lelkem, Déricske? Ne mondja, hogy semmi! ... Maga úgy se tud hazudni.

Nem, Déryné csakugyan nem tudott hazudni. Az a két fényes könnycsepp se hazudott, amelyik most végigfolydogált a halovány arcán.

— No látja, kedves — folytatta Darvasné — úgyis tudom a titkát.

— És úgy-e, ha tudja a titkomat, akkor megérti, hogy... hogy nekem el kell innen mennem?

— Elmenni? Az ég szent szerelmére, hogy tehetne ilyet? Hogyan is hagyhatná el Kassát és a magyar színészetet, melynek itt szent küldetése van?

— Mennem kell, mert... mert nem ronthatom széjjel egy család boldogságát.

Most pedig valami igen-igen különös történt az első emelet hármas számú páholyában, hova Darvasné gyöngéden maga után húzta Dérynét. Odalenn éppen Bimbambum szultán mókázott a színpadon. A páholy mélyében pedig suttogva folyt a másik előadás: a Déryné szívének drámája.

— Mennem kell... ő házas!

— Maradnia kell, Déryné!... őmiatta is. A grófné tudja jól, hogy Theodor más asszonyok után jár. Ha maga nem, Déryné, akkor — más... fiát akkor inkább maga!... Mert maga jó, finom és gyöngédszívű.

Ijedten tapadt Darvasné arcára a tágranyílt szem: a Róza szeme, amely még most is olyan tiszta volt, mint gyermekkorában. Hogyan lehetséges ez? Darvasné, a nemes dáma, az előkelő úri hölgy ilyen tanácsot adna neki?

— Igen, lelkem, ez az igazság: Theodor gróf megcsalja nejét maga nélkül is. Minden héten mással. De magánál legalább jó kézben tudja őt a grófné. Nem fut majd minden héten más asszony és akármilyen asszony után.

Másnap Berzeviczy Vince úr, az intendáns látogatta meg. Össze-vissza beszélt mindenféle színházi ügyről, új ál-falokról, pompás kosztümökről és kelékekről, valamint arról, hogy «színjátszó plántaiskolát» szeretne Kassán alapítani tehetséges fiatalok számára, akiket a színi pályára készítenének elő. De hiába beszélt mindezekről, Déryné észrevette, hogy

valójában nem erről van szó, hanem valami másról, egészen másról. Végre abbahagyta az alakoskodást:

— Weiberl! Én tudom, hogy maga el akar menni, még pedig — Theodor miatt akar elmenni. Nem jól teszi!

— Ha nagyságod tudja, hogy őniatta megyek el, hogy ő előle megyek el, akkor... akkor csak azt mondhatja: jól teszi!

Berzeviczy ingatta a fejét:

— Nyíltan beszélek, Weiberl! Én ismerem Theodort. ő most feltalálta magában eszményképét. Eddig csapodárkodott, most pedig szeret, igazán szeret és bevallá nekem, hogy senkit se szeretett úgy, mint magát.

Róza izgatottan kiáltott fel:

— De az Istenért, a grófné!

— Éppen arra akarok rátérni. Ha maga most elmegy, Theodor is maga után szalad, itt hagyja a grófnét és gyermekeit. A grófné akkor lenne igazán szerencsétlen! De ha maga nem utasítja el... ha itt marad... ő is itt ül majd Kassán és meglássa, a grófné még áldani fogja magát, Weiberl! Theodor jószívű ember. De békén kell hagyni, mert ha ingerlik, minden túlságra képes.

— Nem, nem, ezt én nem tehetem!

— Theodor okos ember — folytatta Berzeviczy — és úgy intéz majd mindent, hogy a grófnét meg tne bántsa... Déryné pedig sokkal szerényebb és okosabb, mintsem úgy ne kormányozná Theodort, hogy semmi se legyen föltűnő...

— Soha, soha! — fogadkozott Róza.

Aki végighallgatta a fölötte érdekes és fölötte különös beszélgetést, a páholy jótékony homályában, az előkelő dáma és a színész nő között, majd a hasonlóan érdekes és nemkevésbé épületes dialógot ugyanazon színművész nő és a nemes úr között, joggal belezavarodhatott volna abba, amit hallott. Azt sem lehetne cso-

dálni, ha képzelődnek és ezek után meg volna arról győződve, hogy nem is Kassán jár, az Úrnak 1829-ik esztendejében, hanem a «gáláns» Parisban, XIV-ik, esetleg XV-ik Lajos király uralkodása idején...

Nagy hó borította Kassa utcáit. Keményen fagyott az éjszaka.

Róza virrasztott. Talán azért, mert szerepet tanult. Talán... De az is lehet, hogy egészen más oka volt ennek a virrasztásnak. Róza nem tudott aludni ezen az éjszakán. Minden, ami történik körülötte és mindaz, ami benne történik, bőséges ok volt arra, hogy ne tudjon megnyugodni. Az ágy, a földült *ágy* a tanú: órákon, kínos órákon át vergődött és hajszolta fáradt testét, fölzaklatott idegeit, bele akarta kényszeríteni önmagát az álomba... Mindhiába! A test fáradt volt, törődött, de a képzelet éberen tartotta. A képzelet, amely lázas látomásokat varázsolt a szoba sötétjébe.

Róza fölkel, gyertyát gyújtott és elővette a szerepet: tanulni próbált. De ez sem sikerült. Odakünn olykor ropogni kezdett a hó egy késői járókelő csizmája alatt. A toronyban lassú óraütés kondult. Aztán csönd, őrjítő csönd ...

Már jóval elmúlt éjfél, mikor az ablak megkoccant.

— Ki az? — sikoltott föl rémulten Róza.

Senkisémet felelt. Csak a Róza szíve dobogott, de úgy dobogott, hogy majd széjjel szakította bőrtönét. És Róza kinyitotta az ablakot. Az utcán Theodor gróf állt, hanyagul vállára vetett köpenyben. Kilátszott a köpeny alól divatos báli öltözeke: térdig érő nadrág libegő szallagokkal, fehér selyem strimpfli, csattos cipő, fehér atlasz mellény ezüst bordúrral és csipkés nyakravaló, amelyet egyetlen briliáns tartott össze. A briliáns villódzott, szikrázott, babonázott, mintha a sátán szeme lett volna. A holdfényben kék színe volt a hónak és ezüst, homloka Theodor grófnak.

Róza didergett a nyitott ablakban. De nemcsak

a téli éjszaka hidegétől didergett. És megszólalt, éppen csak hogy mondjon valamit:

— Ugyan ... hogy tehet ilyet? ...

— Eljöttem, hogy lássam. És hogy lásson. Magára gondolok, bárhol járok is. Kietlen a világ maga nélkül. Halálos az unalom maga nélkül, Róza...

— De ... De. . ilyen nagy hóban ... mégis, mégis... ebben a kis cipőben... nyitott köpönyegben...

Theodor gróf csak mosolygott. Mosolygott cs nedvesen csillogó szemmel nézte a szepegő Rózát a nyitott ablakban.

— Hiszen megbetegszik!

Szinte sikoltotta ezt a szót Róza: «Hiszen megbetegszik ...»

— Ha félt engem, ha olyan nagyon fél, hogy megfázom, akkor ... bocsásson be.

Róza homlokát vérhullám öntötte el. Testében minden megáradt, értelmét elborította a vágy forró dagálya. Már be akarta csapni Csáky előtt az ablakot. De azután megingott és összeomlott benne minden ellenállás. A férfi szeme csillogott a sötétben és a gyertyafény, amely a szobából kiszűrődött az elhagyott, szűk kis mellékutcán, megvilágította a száját, éppen a száját, amely piros volt, mint a rubintkő és csábítóan szép formájú. Róza még kendőt is elfelejtett a vállára vetni, úgy szaladt ki az elhagyatott hátsó kapuhoz, amelyben halk sikollyal csikordult a kulcs.

XVIII.

Róza kék selyem házisapkát hímzett: gyöngyökből rózsákat és galambokat öltött a nehéz azúrszínű selyemre. Theodor gróf mellette ült és a kis fehér kezét nézte, amint forgatja a tűt és a gyöngyöket cénára fűzi. Hirtelen mozdulattal nyúlt a Róza vörhenyes hajához, belekapott és lebontotta. Az aranyfényű, selymes haj aláhullott, leomlott, mint a zuhatag.

— Mit csinál, Theodor? — kacagott és védekezett Róza.

— Csupán azt, amit maga, édes: nekem is kézimunkára jött kedvem.

Nagyot nevettek ezen. Theodor gróf pedig tovább játszadozott a Róza kibontott hajával, aztán belete-mette az arcát és csókolta, csókolta, csókolta.

De a ne vétó! Róza olyan hangot adott most, mintha a kacajcsöngettyűt leejtették volna a hideg kőre.

— Mi az, édes? Mi történt? — kérdezte a gróf és ijedten nézett Róza elhalaványodó arcára.

— Semmi, semmi, Tifcsi... Hiszen már nevetek... nevetek.

Nevetett, de milyen volt az a nevetés! Milyen kényszeredett, milyen erőltetett és félelmetes. Theodor gróf nem kérdezősködött tovább, hanem leült a négyszögletű kis zongora elé és egy negédes francia dalt

játszott, a régesrég halott Lullytól. Róza nem is figyelt oda. Mereven nézte az ablakot, amely mögött látott valamit, látott valakit az imént. A grófnét; látta, aki arra kocsizott.

Érezte, napról-napra jobban érezte, hogy nem bírja már soká. Mióta a grófné meglátogatta őt, nyájas volt hozzá és meghívta asztalukhoz is, azóta érezte, hogy lelki útvesztőbe került, amelyből nem kerül ki többé soha. És azok a szőkefürtös gyermekek, azok az évről-évre szaporodó angyalfejek... A gyerekek is milyen tiszta bizalommal veszik őt körül, mikor ott ebédel a grófi házban Claire grófnéval és Theodor gróffal. «Déry néni... Déry néni...» A grófné mindig egyformán kedves, derült és nyugodt. Különösen a szemét nem bírja Róza, a szép, nagyanyílt tiszta, kék szemét, amely úgy pihen az ő arcán, annyi bizalommal, hittel, őszinteséggel. A grófné minden este ott ül a színházban, a páholy elején és tapsol neki. Látja jól a színpadról, amint a férjéhez fordul, mosolyog, bólint és valamit mond. Azt mondja ilyenkor: «Ügye, milyen nagyszerű és milyen bájos ez a kis Déryné, Theodor?...»

Lehetséges volna, hogy Claire grófné semmit se sejt? Mikor egész Kassa tudja? Vagy talán olyan okos ez az asszony, olyan megalkuvó és olyan mindenbe beletörődő? Ha e halvány arc kigyulladna, ha ez a szem villámlana, ha ez a csendes asszony fel-lázadna, azt jobban elviselné. Ezt a nyugodt szemet, ezt a tiszta arcot, ezt a nyájas hangot nem lehet elviselni!

— Ez a kép, Rosina!... Nem szeretem — és Theodor elfordult az arcképtől, amely a falon függött és Rózát ábrázolta. Szathmáry Király Pál, volt huszártiszt festette, még Erdélyben.

— Merev a mosolya, — folytatta a gróf — nincs benne élet! Magát, talán, Rarabás tudná lefesteni ...

Róza nevetett:

— Barabás? Három hónapig próbálkozott velem Kolozsvárt és — nem sikerült! Azt mondta: nem lehet lepingálni azt, ami itt belül van...

Abban az időben Csáky Theodor gróf színházi újságot is szerkesztett Kassán, ez volt a címe: «Játékszíni Tudósítások». Egészen megszelídült, mióta a Déryné szoknyája mellett ült. Két év múlt el az éji látogatás óta és Theodor gróf hűségesen kitartott Róza oldalán. Megosztotta az életét az otthona és szerelme között. Különös kettős élet volt ez, amelyet Kassa úri közvéleménye minden erkölcstelensége mellett is tudomásul vett. Azt is tudták, hogy Déryné semmit sem fogad el Theodor gróftól. Gyalog jár, mert visszautasította még a fogatot is. Pedig mostanában nagy ínségben él, mert Pergő Celesztin valósággal kirabolta. A nagyszájú színész sokáig forgolódott Róza körül gyanús szolgálatkészséggel. Hol a némán szenvedő imádót játszotta, hol az önzetlen jóbarátot. Egyszer aztán beállított Dérynéhez és azt mondta: ő most Pestre utazik és elhozná a ténsasszony zálogba tett ékszereit, amelyeket Déryné néhány évvel előbb hagyott Pesten. A hiszékeny Róza odaadta az elismervényt, odaadta a pénzt is, Celesztin pedig elutazott. Aztán várta, hosszú hónapokig várta. A végén, hosszas nyomozás után kiderült, hogy a nagyhangú színész a kiváltott ékszereket különböző városokban eladogatta. Nem is került vissza belőle semmi más, mint egy szép nagy, ékkövekkel kirakott arany kereszt. A gyűrűk, karperecek, az arany lánc, a brilliános melltű, adakozó kedvű erdélyi és kassai mágnások, előkelő dámák és nagyurak ajándékai, mind-mind odavesztek. De még csak akkor jött a hadd-el-hadd! Déryné port akasztott a Celesztin nyakába és az elszánt ember úgy védekezett, hogy hiszen ő joggal adhatta el a drágaságokat, mert azokat Déryné boldog órák emlékéül neki ajándékozta... Nem elég, hogy kifosztotta Rózát,

még meg is rágalmazta. Abban a vándorló világban, mikor a színész hazája az ország útja volt, évekig tartott a pörösködés. És Róza mitsem ért vele, mert Celesztint sohasem lehetett megtalálni.

XIX.

A hervadt kis öreg kéz tapsolt. És az örvendező hang sikoltozott:

— Kijött... Ki!...

Az aranylábú kerek asztalkán fekete és piros kártya-ábrázolatok feküdtek, egymás mellé kirakva. Az öreg Szirmay grófné azért tapsolt örömeiben, mert a patience sikerült: kijött a figura, amely minden kétséget eloszlató módon bizonyítja, hogy Claire grófnénak ezúttal fiú-gyermeke lesz. Az öreg grófné testvére a még öregebb, pöttömnyi kis Metséry generálisné ágaskodva nézte a kártyákat, mert olyan kicsike volt, hogy alig érte el az asztalt. Déryné pedig, aki majdnem mindennapos vendég volt a két öreg testvér házában, az ablakmélyedésben ült és paplant horgolt. Ez a paplan, amely néha átváltozott meleg szoknyává, az özvegy grófné kézimunkája volt. Mikor azonban a grófné nekiült a patienecnak, vagy valamelyik látogatójával whist-et játszott, Róza szó nélkül kezébe vette a horgolást, félrevonult és folytatta a háziasszony abbahagyott munkáját. Most is az *történt*, amíg a gyermekes kicsi Metséryné oda nem szaladt hozzá és bele nem kapaszkodott a karjába.

— Mondja csak, — csicsergett a kis öreg asszonyka kíváncsian — mondja csak, kis Dérycskéné, milyen színésznő az az Anikó... hogy is hívják csak? Lendvayná?...

De választ nem várt és folytatta mohó kérdéseit;

— Hát Egressy? Az a fiatal... Mondják, hogy Megyeri úgy tud egytől ötvenig számolni, hogy az emberek megszakadnak a nevetéstől. Neki meg rolle se kell, akármit mond, azon nevetnek... és mondja csak...

Mulatságos volt a kis öreg asszony, amint «kis Dérycskénének» nevezte állhatatosan Rózát, holott ez két fejjel nagyobb volt nála. Nagyon öreg asszony volt már. Ők ketten, a nővérel, meghatóan szerették egymást. Az asztalnál Szirmay grófné két tenyerébe vette a generálisné Adzes poharát és melengette, hogy a hideg ital meg ne ártsen neki.

A generálisné nem fogyott ki a kérdésekből:

— És mondja csak, Dérycske, mit akar magával az a csúnya monsieur Kassai, aki annyit firkál mindig?...

Róza elpirult. A kegyetlen kritikára gondolt, amelyet a «Kassai» álnév alá rejtőző K.... Mihály írt róla a «Honművész»ben; éppen a «Honművész»-ben, amelyet gyermekkori barátja, Rothkrepf Gábor szerkeszt és éppen abban a házban, ahol együtt játszadoztak valaha: a Hal-téren... «Déryné énekszava már sokat veszített. Ki is énekelhet mindig egyformán? Idővel minden elmúlik s így a naiv szakmáynak is van időszaka.»

Idővel minden... elmúlik...

Szirmay grófné letette a patience-kártyát. Mintha megérezte volna, hogy közbe kell szólni. Valamit, ami megvigasztalja az elbúsult Dérynét.

— De «Abaujvári» ugyancsak rápirított erre a Kassai úrra! — szólalt meg a grófné. — Rábizonyít totta, hogy tudatlan!

Ez úgy történt, hogy «Kassai» lenézően írt a «Fra Diavolo» előadása után Dérynéről, aki nem tudott szerepében — magas F-et énekelni! Mire «Abaujvári» ezt írta: «...Déryné a magas F-et ejteni ismét elmulasztá; oka az lehetett, hogy az egész daljátékban

magas F nincs! Mit egy kritikusnak, mint Kassai úr, tudni kellene, minekelőtte egy érdemes honi művésznőt rágalmazna.»

— És mondja csak, kis Dérycskéné... mondja csak: Tifcsi milyen színész? — csicsergett és kíváncsiszkodott tovább a kis generálisné.

— Színész? Hiszen a gróf úr öngagsága nem színész, hanem színházi újságot szerkeszt.

— Az mindegy, lelkem! Színház, az — színház...

A vitának Scaramouche, az öreg papagáj vetett véget, a id egy réz-karikán himbálódzott a nagy pálma alatt, az ablakmélyedésben. Vedlett tollait fölborzolta, bóbítáját mérgesen kinyitotta, mint a tollseprűt, eltátotta a torkát és rikácsolni kezdett:

— Tif-csi... Tif-csi...

Róza elpirult. Hát még a papagáj is?... Még az is Theodor grófot emlegeti előtte?

És abban a pillanatban, mintha a papagáj színpadi végszót mondott volna, belépett Csáky Theodor. Úgy tett, mintha nagyon meglepné, hogy Rózát itt találja. Pedig semmi oka nem volt arra, hogy meglepődjék, mert nagyon jól tudta, hogy itt fogja találni. Azért jött az öreg dámák házába, ahol évek óta nem járt.

— Theodor! — lelkendezett az öreg grófné — mi jutott eszébe, hogy egyszer minket is meglátogat?

— Véletlenül erre jártam és nagyon bántott már a lelkiismeret...

— Tifcsi, Tifcsi, — fenyegette meg parányi ujjával a kis generálisné, — maga most nem mond igazat! A férfiaknak — úgy-e, Dérycskéné? — nincs is lelkiismeretük...

Theodor gróf, hogy a generálisaiét jobb véleményre bírja, átadta a «Honművész» legújabb számát, amely egy órája érkezett a postakocsin. A generálisné gyerekes örömmel kapott az újság után, amely

ezúttal is elbájolta hölgyolvasóit egy színes divatképpel.

— Oh, mily charmante ez a tocque-kalap, crépeből!— és ez a lebegényes atlasz-ruha! Hát még a vers! ... Oh, a vers . . .

És belemerült «Etelkavári» legújabb költői remekének olvasásába:

örömlobogva
mosolyga nékem
kedv- 's kék-özönben
a' báj remény.

Boldogtalan! Mért
nyugodtam én meg
a' szűk jelennek
Éldeletén?!

A lábas óra ünnepélyes zengéssel ütötte el a délutáni öt órát. Odakünn, a gót templom tornyában is megszólalt a harang-óra. Komor basszushangja beszűrődött a vastag falak közé, ebbe az elzárt, öreges otthonba, ahol az arcképek, a vázák, a bútorok, a függönyök, még a virágos tapéták is messzetűnt időkről, rég elhangzott óraütésekről emlékeztek. A harang kongása és az óraütés elnémította a beszélgető ajkakat. Nagy csönd volt a szalonban. De akkor megszólalt Scaramouche és így kántált:

— Tif-csi... Tif-csi...

Aztán így folytatta:

— Dé-rus... Dé-rus...

XX.

A nyárvégi eső üdére mosdatta a promenád négy platán-allját: a néhai jó Viczay doktor büszkeségét. Az egyik széles fasorban Déryné ténsasszony szaporázta a lépteit: azért szaporázta a selyem cipellős lábacskák lépteit, hogy minél gyorsabban odahagyja a veszélyes területet, amely a Volz úr kávéháza előtt terült el. Ijedt őzike-pillantásokat vetett lopva a kávéház széles ablakaira, melyeken keresztül látni lehetett a kényelmes játékos szobákat, a zöld posztóval fődött tekeasztalokat, a fényes, nagy tükrökben magukat kellettő szálakat és azt a kerek asztalt is, amely körül a játékszíni társaság tagjai itták a mokka-kávójukat. Attól a nagy kerek asztaltól félt, éppenséggel attól szepegett Rózácska, annak is egy joviólis arcú, behemót-termetű vendégétől, aki éppen Wigand Ottóval, a híres-nevezetes kassai könyvárussal vitatkozott. Szátfi kézzel-lábbal magyarázott valamit a szürkülő-öregedő Láng Ádámnak, a gavallér-rollék néhai színjátszójának, ki már ismét egy társulatban játszott Rózával, míg a játékszíni társulat legifjabb tagja, Egressy Gábor, a szép hangú és szép reményű hős-szerelmes, az ezermester Telepyvel beszélgetett. Déryné egy szélestörzsű öreg platánfa mögött megállott és elfeledkezve az őt kerülgető veszedelemről, a jelenetben gyönyörködött. Mily különös az: nézni az üvegablak mögött az arcot, a hadonászó kezeket, a mozgó szájakat, mialatt egy kukkot sem hall az ember abból, amit beszél-

nek. Annak a rajz-tékának a furcsa képei jutottak eszébe, amelyet nemrég kapott a gróftól: bizonyos Hogarth nevezetű angliai mester fintorgó és hátborzongató torz ábrázolatjait. Ő, ama angliai iio garth, rajzolt szeszélyes ónjával ehhez hasonló jeleneteket és ő, csakis ő talált ki, a képzelet pusztá játékeként oly természetelleni, oly nyugtalanító, oly démonikus és kacagtató arcokat, mint a kis Megyerié, aki nyilván megint valamely jóízű «igaz történetet» mesélhet, mert mindenki abba hagyta a beszédet, a mozdulatok is megdermedtek, csupán a szájak szaladtak széjjel, egészen az emberek füléig, a szemöldökök ugrottak föl a homlok tetejéig, majd a székeken ülő emberi törzsek imbolyogni kezdtek, mint az árboc a viharban, jobbra-balra. A tátott szájakból egy hangot se hallott Róza, de látta az üvegablakokon át, hogy rengett-forogtatja, majd hogy tótágast nem állítja őket a kacagás. Abban a rajztékában látott ilyen körtefejeket, ilyen föl szaladó szemöldököt, amelyet a gróf, ah, igen, a gróf hozott neki ajándékba Londonból... A gróf, aki miatt nem igen óhajtaná, hogy Szentpétery meglássa őt a kávéház üvegablakán át. Semmiképpen sem óhajtotta, hogy a játékszíni társaság bármelyik tagja is észrevegye őt, mikor a szép emlékezetű néhai Viczay doktor párhuzamosan elnyúló négy platán-alléjának egyikében a gróffal találkozik. Mert hiába tudott erről a viszonyról egész Kassa, Déryné sehogyan sem akarta tudomásul venni, hogy — tudják. Tudják máijó néhány esztendeje. És Szentpéteryvel is hiába szakított már réges-régen, azért félt a szemrehányó pillantásaitól. Róza egész életében vigyázott az illúzióra. A világ zordsága, a vándorélet nyomorúságai, az aszszonyi élet boldogtalanságai ellen egy menedéke volt: az önmagát áltató képzelődés. A valóságok elöl most is egy képzelt világba menekült. Oda, attól nincsenek tiltott viszonyok, ahol nem súgnak össze a háta mögött, nem mutogatnak rá ujjal és nem mondják róla:

«nézd csak, ott megy a Csáky Theodor kedvese...»
 Abban a képzelt világban ő még máig is a legjobb
 barátságot tartja Szentpéteryvel és a daliás színész
 abban az álomvilágban nem fordul el, mikor Róza kö-
 zeledek, hanem nyájasan mosolyog ..

A baloldali kisebbik alléban könnyű, imbolygó
 járással közeledett a gróf. Nadrágja ezúttal a legújabb
 angliai szabás volt, míg nefelejtsekkel himzett, fekete
 selyem-mellénye Parisból való. A mellényt olyan kar-
 neólgombok ékesítették, melyeket a legfinomabb kezű
 ötvösmester ültetett bele a ciradás ezüst kupakba.
 Skóciai selyem kravátlíját háromszor is átcsavarta az
 «apagyilkos» galléron, de a türkizköves tú olyatén-
 képpen foglalta egybe e habkönnyű selyem-építményt,
 mintha «shottish» selyemfelhőt ejtettek volna le az
 égből, egyenesen a Theodor gróf főúrian hosszú nya-
 kába. Mindezt, ami Theodor gróftól ékesítette, égszín-
 kék «gehrock» és feltűnően magas, szürke kürtőkalap
 egészítette ki. A gróf könnyed mozdulattal emelte
 meg a cilindert, fejét kissé meghajította, nem na-
 gyon mélyen, nem is föltűnően, aztán karját nyújtotta
 a színésznőnek, mit sem gondolva azzal, hogy a négy
 egymás mellett futó fasorban sétál, sugdos, sürög-
 forog és pletykálgodik Kassa egész úri közönsége.
 Oly fölényes volt, oly világmegvető, hogy eszébe sem
 jutott észrevenni, miként bicoeg el mellette szájrancos
 arcával, sokgalléros köpönyegében az agg Szulyovszky
 Menyhért, az egykori jakobinus, Kazinczy és Marti-
 novics barátja, sem azt, hogy a gazdag abauji föld-
 birtokosok, Darvas Józsefek, ott ülnek a kioszk előtt,
 rikitóra festett kerti székeiken és Berzeviczy Vince
 felesége éppen most emelte föl a lorgnonját, hogy
 megnézze őt, valamint a karján haladó színművész-
 nőt. A gróf mindent hanyag «non chalance»-szal mű-
 velt, mintha az egészen magától érthető volna. Végig
 vezette Rózát az allén, majd beültek a várakozó hin-
 tóba, amelynek sárga küllői halk zörgéssel gördítet-

ték tova a nyitott féderes hintót a József-kapuig. Ott azután kiszálltak és szépen elsétáltak a bástyák mentén a Felső-kapuig, honnan oly gyönyörű a kilátás a megművelt földekre, a zöldelő szőlőhegyekre, a présházakra és az egész festői Hernád-völgyére.

— A fák, nézze csak, Róza, mily sokféle zöld a fák lombja, amott a Rozália-hegyen.

Szépen rajzolt ajka körül finom mosoly jelent meg és kissé meghajtotta a fejét:

— Rozália-hegy ... mintha kegyedről nevezték volna el!

Fehérkesztyűs keze a szépmívű aranylánc feketébe foglalt kaméa-csattjával játszott, míg hozzátette:

— Én kegyedről nevezem el!

A gróf, aki sokat utazott és nemes műértő volt, különösen lelkesedett ezért az alkonyi tájképért. Követte Róza pillantását, egészen addig a szőlőhegyig, amelynek összeboruló szilfái alatt oly nyájasan felerlett egy présház. A lankáson szőlőmunkás-lányok piros rokolyája virított, a szőlővenyigéktől balra egy zöld tisztás terítette széjjel üde szín-legyezőjét és az esőtől oly friss pompában zöldelő fűben tarka tehének legelésztek. Szabad szemmel is látni lehetett a tót csordásgyereket, aki egy kiugró sziklán ül és furulyázik. Amott, hátrább, büszke hársfák kicsiny csoportja ábrándozott, lenn a kanyargó víz csillogott a parti fűzfák ezüst rejtékében és egy malom romjai fölött magányos jegenye ábrándozott.

— Milyen szép, — sóhajtotta Róza.

— Milyen szép — suttogta halkan Theodor gróf. akinek a szája e pillanatban egészen közel volt a Róza rózsaszínű füle-cimpájához.

Róza, a vékonybőrű Róza, elpirult, mintha csak a füle cimpájának színe futotta volna el az arcát, ő megérezte a gróf szavából, hogy Theodor nem a tájképben gyönyörködött, nem arra mondta azt, hogy «milyen szép», hanem — valami másra, valaki másra.

Csáky Theodor gyöngéden fűzte a remegő aszszonyi kezét a karjába. Összesimulva álltak a naplementében, két egybefonódó, karcsú árnyék, a tájkép közepén. A széplelkű gróf, az első magyar színházi újság szerkesztője, gyönyörködött Rózában, de — önmagukban is: abban a finom kép-hatásban, amely színes öltözéküket beleolvasztja a táj színeibe.

— Ideale Landschaft — mondta — eszményített kép: mintha csak Moritz Schwind festette volna! De ah, ma chérie: hisz maga niég nem is látott egy igazi Moritz Schwindet!

Azután még hozzátette:

— Pedig érdemes megnéznie mester képeit! Ajánlom, Rosine, látogassa Van der Nath gróf képtárát itt helyben, Kassán: három Schwindet és számos hollandi festő képét találja ott... Avagy nézegesse Kászonyi úr jeles festészeti gyűjteményét: ott francia és olasz-honbéli mesterek műveit csodálhatja!

A halványodó égen úgy elpirultak a bárányfelhők, mint az imént Róza arca. Visszasétáltak hát a Felső-kapu felé, ahol ismét beszálltak a ringó és ringató batárba. Lassan ügetett velük a kocsi a Józsefkapuig, ahonnan ismét gyalog sétáltak a promenád széléig. Jól hallották a katonazenét: a «musik» egy újabban kedvelt indulót játszott. Scholl Miklós katonai muzsika-direktor, aki kótákba szedte, «Rákóczi induló»-nak nevezi ...

Egy percig a kezében tartotta még Róza kis kacsóját a gróf, azután elbúcsúztak és az ifiasszony a színház felé ment, amely a Volz úr kávéházával egy épületben volt. De ugyancsak itt rendezték be az emeleten a kassai urak kaszinóját is. Amint belépett a színpadra, egy borzas, rendetlen ruházatú, izgatott fiatalember botlott az útjába. Kabátja csupa festékfolt, kezében «sprájc»-nak nevezett ál-fal-támasztólécet tartott, és eszeveszetten rohant a zsinórpadlásra vezető létra felé. Telepy György volt, a társulat ko-

mikus-színésze, és ezerestere. Díszleteket fest, de díszleteket tologat is, furfangos mechanikus, színpadi masinák kitalálója, kellékes, tűz-, fény- és árnyjátékos: ő csinálja az áfaiak mögött a szélvészi, a villámlást, a mennydörgést, ő feati az erdőt, a Don Juan «köemberének» kísérteties megjelenéséhez ő keveri-kavarja a színes fényt és ő lobbantja föl a kénköves gyehennalángokat, amelyek között a poklok mélységes fenekére süllyeszti a nőcsábító Don Jüant. Igen hasznavehető ember, mert a semmiből is pompás látványosságot csinál. Ma este kisebb szerepet játszik, azonban aligha el nem késik a jelenéséről, mert még esze ágában sincs öltözködni: őt jobban érdeklik a masinák, a dekorációk, a süllyesztők.

Róza mosolyogva néz utána, azután az öltözője felé igyekszik. Közben el kell még mennie a szűk kis folyosó előtt, amelyre a férfiak öltözőszobája nyílik. Megáll egy percre, olyan különös a látvány: az öltözőszoba ajtaja félig nyitva, benn égnekálló hajzattal, kacagatóan ferdére pingált szemöldökkel, tulipiros kabátban, kockás, zöld nadrágban, komikai szerepére teljesen felöltözve áll Megyeri. A földig érő nagy tükörbe bámul. Mondják, hogy a szállásán is ilyen nagy tükröt tart a fal mellett: ezt féltve őrzi és viszi magával vándordíján. Azt hiszi, e percben is egyedül van a szobában. Eszébe sem jut, hogy Déryné lesi őt a folyosóról. A tükörbe mered, kitáguló szemmel, arca komor kifejezési!, szája keserűen húzódik lefelé, szeme villámokat lövell a tükörkép felé, kicsiny alakja ágaskodni kezd, kínosan igyekszik, hogy nagyobbnak lássa önmagát, kezét patetikus mozdulattal teszi keblére, majd a komor szem dacos pillantást vet a padmalyra. Megyeri ismét tragédiát játszik — önmagának! Ismét elkapta a nagy ábránd, fölforralta képzeletét az örök vágy: hősöket akar játszani. Hősöket! Fejedelmeket, vérszomjas gyilkosokat, zarnokokat, hadvezéreket, szerelmi lázadókat, ama messzi

országbéli angol színész-költő, Shakespeare nevezetű heroszi alakjait! Mivel pedig a színjátszó társaság vezértagjai kinevetik e becsvágyát, a négy fal között, a tükör előtt sorra játssza el, arcán komikus szerepének maszkjával, esetlen kis alakján furcsa öltözkéivel, a hősoket, a királyokat, a szenvedő apákat, a zsarnokokat, a gyilkos indulatú bosszúállókat. Róza ijedten surrant tova, nehogy meglássa őt a tükörből, mert ha meglátná, soha sein bo csaj tana meg neki, hogy kileste a titkát: a titkát, amelyről Kassán mindenki tud.

A játék megkezdődött: a főszerepet az egykori szabóinas és színházi szabó, Barta János játszotta. Azt mondják, hogy édesapja, aki ugyancsak színházi szabó volt, szépen hegedült és olykor kiségitett a zenekarban. A gyerek úgy jutott be a théatromba, hogy apja hegedütökjät vette a hóna alá és beszökött. A társulat csak úgy fogadta be a tanulatlan, de deli természetű ifjút, hogy előbb ő is szabóskodott: javította, alakította a théatristák kosztümjeit. Sokáig, nagyon sokáig panasolta Szentpéterynek, hogy szeretné már ő maga viselni a szép mentéket, melyeket toldozfoldoz. Mikor aztán egyik szereplő hirtelen beteg lett, nagy könyörgésre odaadták neki a rolicját. Azóta játszik. Tudatlan ember, a szerepét sem szívesen tanulja be. A sűgóra bízza magát. Az a baja, hogy a költők nyelvét a maga konyha-szavaival helyettesíti. Arckifejezése irgalmatlanul túloz és visszaél gyönyörű orgona-hangjával, mint minden tudatlan színész. Minél jobban ordít aztán, annál érthetlenebb, amit mond. Ma este is, mindjárt az első felvonásban szenvedélyes jelenése van Barta Jánosnak. De ő vagy üvöltözik, vagy kifejezéstelenül áll a helyén, mint egy fadarab. Mire e jelenet végére ér, már be is reked, mert nem tud gazdálkodni a hangjával. Déryné a színpalak mögöl nézi és nagyon sajnálkozik a fiatal színészen.

— Láng uрам, nem lehetne ezt az ifjút nevelni?

Nincs mimikája. Az arca olyan, mint a kőszoboré. Mialatt játszó-társa beszél, ő úgy bámul a levegőbe, mintha nem is hozzá szólnának. Akkor kezd csak játszani, akkor érez föl végre, mikor a végszót hallja.

— De a hangja gyönyörű, ténsasszony: egész muzsika! Hallgassa csak. És mily hatalmas, szép, deli termet!

— Hallgassa, hallgassa csak, Láng, — most, most!

Mind a ketten elnémultak és izgatottan figyeltek ki a színpadra. Bartában föltámadt, végre az őszinte szenvedély. Gyönyörű percek voltak! Megrázóan fejezte ki e pillanatban az érzelmek egész vulkán-dühét.

— Ilyen ez. — legyintett Szentpétery, — egyik este bámulatos, másik este csapnivaló! Csak ne dühöngően végig a szerepeit! Úgy meg-ordítóz!

— Tanítsák, — szólt Déryné.

— Nem lehet ám, — védekezett Láng Ádám — máris azt hiszi: nála nagyobb még Schröder se volt, a bécsi Burgban! önmagától eltelt ember! Nem fog ez tanulni soha életében!

Mire kilencet ütött az óra, Róza elvégezte kicsiny prózai szerepét és elsietett a játékszínből. De nem hazafelé tartott, a «Fekete sas» második emeletére, hanem egészen más irányba. A belső város szélsően versengő-hullámzó barokk köpárkányai és tántorgó-táncoló tetői, a Barkóczy-, az Andrássy- és a Sztáray-házak már elmaradtak mögötte. A kelő hold fényében gyémántként vakítottak a Schmedegg gróf üvegházának hatalmas ablakai: száz, meg száz szikrát lövellő prizma. Egy pillanatra bekandikált a Sztárayék kertjének rácskapuján, azután a külső város felé tartott, ahol ilyen késő este ugyan mit kereshet a félénk és kényes Déryné ifiasszony? Túl az «Arany csillag»-ról címezett korcsmán, ahol takácslegények és cseléd-lányok táncoltak, egy roskadozó, szegényes ház kapuján lépett be Déryné. A konyhán, ahová bezörgetett, piszkos olajmécses pislogott. Ki ez a szegény asszony,

aki beengedi az alacsony ajtón át a dohos szagú, fülledt kis szobába? Az éjszakai virrasztástól vörös szemhéjak, a durva házi munkától megviselt ráncos kéz, a meghervadt arc, az egész siralmas asszony-alak oly ismeretlen! Csak a keresztbeálló, bandzsál szem emlékeztet a viruló, vidám, szépséges, kacagó és előkelő Mérey Antóniára. Mérey Antónia kinyitotta a szoba zörgő üvegajtóját és Déryné szeme lassan megszokta a félhomályt az alacsony helyiségben, ahol egyetlen gyertyaszál bággyadozott az asztalon. Az ablak mellett, az ágyban egy csonttá-bőrré aszott férfi aludt.

— Hogy van? — kérdezte Déryné.

— Most alszik, — sutogta Mérey Tónika, — halkan beszéljünk, kedves Déryné.

Déryné kinyitotta a kis táskáját és lassú, tétovázó mozdulattal, bocsánatkérő szerénységgel pénzt tett le az asztalra.

— Fogadja el tőlem, Tónika... El kell fogadnia!

Mérey Tóni arcán végigfolydogált két nehéz könnycsepp. Azután ráborult ez a hervadt arc a Déryné vállára és Mérey Tóni, az egykor szép, előkelő, gazdag Mérey Tónika belefulladásztotta görcsös zokogását a Róza keblébe, hogy az a szegény haldokló, ott az ablak mellett, föl ne ébredjen a jóttevő álomból.

— Mit mond az orvos?

— Azt, hogy ... hogy még néhány hónap ... Csüggedten tette hozzá:

— Talán ...

Az ágyban Demini, a kitűnő német komikus-színész és énekes feküdt. Mérey Tónika Pesten ismerkedett meg vele, beleszerettek egymásba és titokban találkoztak. De valaki besúgta ezt az öreg consiliárius-nénak és akkor aztán volt mit hallania szegény Tónikának: egy Mérey kisasszony és egy — színész! Mérey consiliáriusné szerette a théátromot, pártfogolta a színészeket, kedvesen fogadta házában Déryné, megbecsülte a szó apostolait, de abba már nem tudott bele-

törödni, hogy egy Mérey-kisasszony — egy Mérey! — szerelemre gyulladjon és talán bizony, Uram bocsá', inég férjhez is menjen egy színészhez. Tónika azonban megesküdtött, hogy ő a Demini asszonya lesz és hiába csukták be a Mérey-palota egyik szobájába, egy éjszaka az ablakon át megszökött és mire észrevették, Mérey Tónika már Isten és ember előtt Demininé asszonyság volt. Megesküdtek. Hiába rimánkodott, hogy bocsássonak meg neki: utána küldték a ruháit és az üzenetet, hogy soha többé ne számíton jószágos tantija szeretetére, nem kap tőlük többé egy fillért sem, megtagadják és elfelejtik. Deminit meghívták Kassára, Koimann német társulatához. De a szegény Demini rekedten érkezett meg. Hiába mondta az igazgatónak, hogy nem tud énekelni, az követelte a föllépést. Könyörgött, türelmet kért, emberi érzést, de az igazgató a városkapitányhoz rohant és följelentette a szegény színészt, Deminit a kapitány elé vezették, aki nyersen rátámadt: «Pre cso nye szpivace». A kapitány ugyanis csak tótul tudott. Azt kérdezte tőle: «Mért nem énekel az úr?» Demini a kapitánynak is hiába magyarázta, hogy rekedt. Az megfenyegette, hogy becsukatja, ha nem énekel. «Ej esi znátye, esi nye znátye, tu szpivaci musice.» Ami annyit jelentett: tud, vagy nem énekelni, — énekelni muszáj! Demini aztán énekelt is, de utoljára az életben. Gyönyörű hangját elvesztette. Majd, amikor prózai szerepekben lépett föl és a torkát erőltette, veszélyes tüdőbajba esett. Szegény Mérey Antónia hímzéssel kereste a kenyerüket. De az egyre sorvadó férj nem engedte, hogy egyedül dolgozzék: megtanult ő is hímezni és attól kezdve éjjel-nappal ketten görnyedtek a ráma fölé.

De most már ágnak esett. Suttogva is alig tudott kimondani egy-egy szót. Közeledett a vég. Szegény Mérey Tóni haldokló betegét ápolta, hímezett, hogy megkeresse számára a kenyeret és elvégezte a házi-

munkát is. De mindez oly nehezen ment már es az orvosnak, a patikárosnak is sok pénz kellett. Mióta rájuk talált Kassán, Déryné segítette őket, amennyire tudta.

A Dómban tizenegyet ütött az óra, mikor az ifi-asszony kisurrant a külvárosi ház kapuján. Nagy fekete árnyék állta az útját: egy födeles hintó. A bakon előregörnyedve bóbiskolt a kocsis. A hintó mögül karcsú alak lépett elő és könnyű mozdulattal emelte le a kürtőkalapját.

— Foglaljon helyet, majd hazakísérem.

Csáky Theodor gróf volt. Besegítette Rózát a hintóba, kis csontfejű botjával megzörgette az üveget, mire fölriadt a kocsis és nyikorogni kezdtek a kerekék. Róza nem kérdezett semmit. Nem kérdezte, honnan tudta a gróf, hogy ő merre jár? A gróf pedig oly előkelő lélek volt, hogy nem kérdezte: mit keresett Róza késő este, előadás után, ily gyanús külvárosi házban? Már az Andrássy gróf angol parkja mellett húzott el a hintó, közeledtek a vendégfogadóhoz, ahol búcsúzniok kell. Róza magyarázkodni kezdett:

— Nem is kérdezi, gróf, pedig mondhatom, hogy...

— Ne mondjon semmit, kedves Róza! Azért követtem csupán, mert féltettem... Ily késő éjszakán... a bástyákon túl...

— De én ... egy barátnőm ...

— Tudom! Ía ön mondja, akkor így is van.

XXI.

Szákfy József abbahagyta végre félszeg élceit és Róza elhatározta, hogy most már aludni fog. Igaz, hogy Udvarhelyi Miklós túlhangosan hortyogott, de ezeket az érzékeny horkantó-tremolókat már megszokta két hét óta. Abban ne találjunk semmi különöset, hogy a szemérmes és fölötte finnyás Déryné ifiasszony ugyanabban a helyiségben készülődött a szendergéshez, ahol a kassai játékszíni társaság férfitagjai részben élcelődtek, részben horkoltak. Az úgy esett, hogy egy szép augusztusvégi napon a közeli Ránk fürdőhelyre kocsikáztak, hogy az agg diófák és a szerelmeseket rejtegető vadgesztenye-lombok e nyári Édenében játsszanak a fürdőző közönségnek. De a publikum olyannyira «telt théátromot» csinált Ránkon, hogy más szállásuk nem akadt, mint maga — a színház. A színház pediglen ez a földdel padlózott, kidőlt-bedőlt vén épület volt, amelynek roskadozó teteje', egyetlen egy szüette gerenda-oszlop tartotta fenn, ideig-óráig, hogy a fejükre ne szakadjon: az a bizonyos részegen tántorgó oszlop, amelyről az imént Szákfy olyan borízú tréfákat faragott. Hevenyészett deszkalócák szolgálták a nagyérdemű publikum testi kényelmét, a «forró deszkák» — Wass Imre gróf úr önagysága nevezte el így a játékszíni emelvényt még Kolozsvárott! — kongó boroshordókra épültek. Azonfelül két fényűző bútordarab is ékeskedett a helyiségben: egy régebben rokkanttá lett és

nyugalomba helyezett mángorló, meg egy kecskelábú csapszék-asztal. Némely fiatalabbak, mint Egressy Gábor és Barta a «színpadon» aludtak. A többiek a «nézőszálában». A termet a helyszínén összeeskábált terjedelmes spanyolfal osztotta ketté: az urak és hölgyek hálótermére. Az ágyakat a földre vetették. Ma este kissé későn szenderedtek el a színjátzóknak, mert a férfiak sokáig bolondoztak. Alig, hogy elaludtak, Déryné fölriadt:

— Jaj, engem ver a zápor! — kiáltotta.

Az asszonyok, akik a közös szálláson csak félig mertek levetkőzni, kendőt, kabátot kaptak magukra. Udvarhelyi bedagadt szemmel, kezében gyertyát tartva és nagyon pislogva bújt ki a spanyolfal túlsó oldaláról. De akkor már omlott a víz a padlásról a földre vetett ágyakra, a félig öltözött asszonyokra, de szakadt ám a nyitott ablakokon át is befelé, meg a pitvarból, amelynek korhadt ajtaját benyomta a megdagadt, moecos áradás. Alig telt belé egy perc, már bokáig álltak benne. És a szél, amely odaszegődött a szakadó esőhöz, beszakította a faépület egyik szögeiletét és most már ezen a résen át is hömpölygött be a víz.

— Jaj, az ágyam! — kiáltozott Szákfyné.

— A ruhám, a ruhám, jaj — sikoltzott Sáska Borbála.

A szende Juliász Julianna — Udvarhelyiné asszonyoság — nem szólt egy szót sem, maga kapkodta össze a cókmojkját, míg a többi asszonyoságok ágyneműjét, retye-rutyáját a férfiak dobálták föl a kecskelábú asztalra, a padokra, meg a nyugalomból ismét a tettek mezejére helyezett mángorlóra, hogy alulról ne érje a víz. A nagy menekülésben, kapkodásban egyszerre csak elsikoltja magát Déryné:

— Jézus Mária!... Ott... ott...!

A mángorló mögül valami nagy fekete alak ug-rándozott elő, nagyokat loccsanva, majd kuruttyolva.

De a kuruttyolás abbamaradt és a «béka» dörmögő mély basszushangon szólalt meg:

— Mit ijedeztek? Hát hiszen, ahol víz van, ott békának is illik lenni!

Az imposztor Váradi volt, akit az asszonyok ugyancsak megcibáltak ezért a tréfiért.

Másnap nem volt már szükségük a rombadőlt fogadóra, mert Bártfára mentek, a kies, szép lüldőhelyre. Néhány nap múltán visszaértek Kassára, ahol a szünet után elsőnek «A sevillai borbély»-t adták. Az előadás előtt Róza, régi szokása szerint, kifelé kandikált a kortina nyílásán. Amint végigjárkál a páholyok során, egy megdöbbenő arcon áll meg a szeme és azt az arcot nézi, nézi sokáig, fájdalmasan, szánalmasan. Szirmay grófné volt, az agg Sulyovszky Menyhért nővére. A szenvedő mártír, aki átélte a lét minden gyötrelmét. Az öreg úr erőszakolta, hogy jöjjön el a színházba, Dérynét, a vigasztaló csalogányhangú Dérynét meghallgatni. De milyen kísérteties volt az a fehér arc, milyen ijesztő az örökös sírástól fénytelené váló, féligvak szem... Déryné ismerte jól az örök könnyekben élő Niobe történetét. Szép volt egykor ez a grófi asszony, három vármegyére szóló szépség. Leánykája, egyetlen gyermeke meg az angyalok égi arcát hordozta a válla fölött. Alig volt tizenhat esztendő a gyermek, mikor kitört a Hóra és Kloska hordáinak lázadása, a parasztok meghozták a kastélyt és szülőinek szeme előtt gyilkolták meg hajmeresztő kegyetlenséggel az ártatlan leánykát. Az udvarra hurcolták, ott baromi módon meggyalázták, aztán megcsonkították és amikor látták, hogy piheg még benne élet, karót ütöttek belé.

A grófnének az a kegyetlen sors jutott, hogy ő megmeneküljön. Azóta reszket a feje. Szeme elhomályosult az örökös sírásban. Az utcára sem jár ki évszámra. Néhány hete, hogy először látták a promenádon: agg bátyja, az egykori jakobinus, vezette végig

gyöngéden az alléban, most arra is rávette, hogy színházba menjen.

Déryné ezen az estén a lelkét adta bele Rosina áriába, a kedélye minden gazdagságát a játékába: napsugárként akart ragyogni, szivárványként pompázni, egész erdő ezer énekes madarának hangján csattogni, hogy ezt a szerencsétlen asszonyt megvigasztalja. De jaj: Almavivát semmivel sem lehetett fagyos nyugalomával kizavarni! Pály Elek, miközben Rosina hozzásimult, ezt suttogetta a fülébe:

— Ma legalább háromszáz forint jut a kasszába! És mily szenvedély nélküli, mily semmitmondó és hihetetlen volt, ahogy ő énekelt:

— Con amore ... Con amore ...

Bizony, nem volt abban semmi «amore»!...

A második felvonás alatt egy öreg asszony óvakodott be a színpadra és Rózát kereste. Hírt hozott), gyászos hírt: Demini úr meghalt. És Rosina, aki ezen az estén egy szenvedő asszonyt vigasztalt az énekével, alig várta a játék végét, hogy lemossa arcáról a festéket, szaladjon megint a külváros felé és szívére ölelje a zokogó Tónikát. Patakzó könnyek, fuldokló sírás közben mondta el Mérey Antónia az utolsó percek szívettépő történetét. A haldokló fölvetette a szemét. Látta, hogy a felesége, sírását visszafojtva, könnyeit törölgetve, a himzöráma fölé görnyed és dolgozik, dolgozik, még ezekben a percekben is dolgozik. «Ő, hagyd abba már, édesem... hagyd abba a munkát és a sírást, — suttogetta a cserepes száj — kár azért a gyönyörű szemedért! Gyér ide inkább hozzám.» Antónia az ágy fölé hajolt és a haldokló a kezét simogatta. Azután magához húzta, úgyhogy a lázas fej, a csapzott haj odahányatlott a Tónika mellére. Hangja nem volt már, csak a száj fáradt mozgása rajzolta ki az utolsó szavakat: «Jó itt... nálad... Tónika...»

Egy perc múlva a szív nem dobogott többé.

Déryné már heteikkel előbb levelet írt Pestre, Mérey consiliáriusnénak. Könyörgő levelet, amelynek szavaitól a sziklák szíve is meglágyult volna. És azóta várta a választ: a könyörület szavát és a könyörület filléreit a nyomorgó Mérey Antónia és haldokló férje számára. De Pestről nem jött válasz. Róza nem értette ezt a köszívüset. A consiliáriusnét ő jóllelkűnek, kedvesnek, megértőnek, gyengédnek ismerte. Nem akart hinni a valóságnak sem. Nem akarta elhinni, hogy Mérey consiliáriusnénak ilyen kemény legyen a szíve. Mert Róza fogja eltakaríttatni tisztességgel a szegény Demini maradványait, ő rendeli a halotti cédulát is Bellaágh József rajztanárnál, a külhoni mestereknél tanult művésznél, aki ilyen halotti jelentések, névjegyek és ékes transpareaisok készítéséből él Kassán.

A «Titusz kegyessége» című Mozart-opera próbáját tartották másnap. Róza teljes hanggal énekelt. Szerdahelyi és Udvarhelyi a színpad alatt, a földszint első sorában ültek és gyönyörködve hallgatták. Valaki harsányan fölkiabált a színpadra:

— De Weiberl, az Istenért, mit gondol? Ne ölje magát! Tönkre teszi a hangját! Kifárad!

— Nem fáradok el én soha, öröm nekem az ének!

— Ne vesztesse magát! Én szeretném megfej élni, hogy örökké éljen!

Berzeviczy Vince volt, az intendáns. Amint megjelent a próbán, körülállták a színészek és hallgatták érdekei történeteit. De nemcsak az ő kalandos élete volt érdekes, hanem az is, ahogyan ő megmutatta: hogyan kell játszani? Berzeviczy nagyszerű színész volt és ő maga sem tagadta, hogy változatos ifjú korában valóban az volt. Családja megtagadta a könnyelmű fiút és ő nagy elszántságában megindult Bécs felé, gyalog ...

S a próba félbeszakadt. A kis. köpcös ember, aki-

nek hatalmas homlokára néhány rakoncátlan fekete hajfürt esett alá, a színpad közepén állt. A spalétákon át beszűrődő nappali fény rávilágított a boltozott, sáppadt, büszke homlokra, kiemelte a félhomályból az erős állat, a makacs száját. A báró tökéletes hasonmása volt a korábban elhunyt Napoleon francia császárnak.

— Amint megyek-mendegélek, — meséli — egyszer csak látom, hogy egy úriasan öltözött ifjú léptet utánam. Megállok, bevárom, köszönök neki németül: ő magyarul felel... Néhány szót váltunk s íme, Bécs kapujához közeledvén, egymásra lelünk: iskolatársak voltunk egykor és most is egy járatban vagyunk, mert nemes úri famíliája őt is kitalizította. Tudják-e, hogy ki volt az én barátom? Nohát megmondom: az, kinek vidám játékára készülődnek, a «Csalódások» írója: Kisfaludy Károly.

Volt ő házitanító egy fiatal fogadósnénál, aki szemet vetett rá, míg Kisfaludy sorra lefestette a fogadós-famíliát, kosztért-kvartélyért. Egy szép nap elment a színházba, ahol éppen a «Haramiák»-at játszották, Schillertől. Akkor jutott eszébe, hogy miért ne lehetne ő színész? Nagy-merészen beállított az igazgatóhoz és elszántan azt mondta, hogy játszott máikisebb szerepeket, itt és amott. Hogy mi a neve? Mondott egy szürke álnevet: Johann Korn. Két hét múlva föllépett a «Haramiák»-ban, mint Móor Ferenc. Óriási sikere volt!

Szilágyi Pál basszusa mennydörgött be az álfalak mögül:

— A báró úr önagságát a báróné keresi!

A színház kapuja előtt, a hintóból kedves, vidám asszonyi hang szólalt:

— Du, mein lieber Cartouche!!

Ez a Cartouche hírhedett rabló volt ebben az időben. A báróné nem hívta másképp sohasem az ő ka-

landosmúltú férjét, mint «Cartouchel»-nek. Így kényeztette. A báróné bámulta az urát és egész életét neki szentelte.

Berzeviczy elbúcsúzott a színészektől, beszállt felesége mellé a hintóba és elhajatott. Déryné folytatta a «Clemenza di Tito» próbáját, de éneklés közben a félszeme az első emeleti lózsékon volt. Az első emeleti lózsék egyikében ugyanis — a numero 5-ben — két arc fehérlett a félhomályban. Két szép fiatal arc: egy ifjú férfi és egy még ifjabb leány arca. A férfinak merész sasorra, domború homloka, hullámos fekete haja, erélyes álla volt. A leánykának hattyúfehér arcbőre, melyet eperpirosra festett az ifjúság, a teremtő természet hevétől gyönyörűen faragott korallvörös szája, nagy fekete szeme, lobogó ébenfűrtei. Déryné nem féltékenységből figyelte a numero 5-ös páholyt. Korántsem! De ha egyszer elvállalta azt, hogy Szentpétery Zsuzsikát gondjaiba veszi, akkor vigyáznia is kell a holló-hajú és korallajkú leányzóra. Vigyáznia, mert tisztos édesanyja, a református pap özvegye bízta reá. A református pap özvegyet néhány éve ő beszelt rá, hogy a lányát hagyja nála és a színészpályára szánja, ahol bátyiaura, Zsigmond olyan szép becsületet szerzett. Ez a szerelmi duett a fiatal Egressy és Zsuzsika között, hetek óta nyugtalanítja már. Becsületből, tisztességből vigyáz Zsuzsikára. De föl-föllázad a rollé ellen, melyet az élet különös játékaiban reá bízta. Hát öreg asszony ő? Más nőszemélynek dajkája? Anyaszerepet játszik már? Az, hogy Szentpétery Zsigmondhoz, a Zsuzsika bátyjához valami köze volt egykor, még csak inkább gyötörte lelkét. Homályos félelem bujkált benne, hogy anyós-szerepet játszik... És ha legalább az a tükör ne lenne a szobában! A nagy álló tükör, melyben olyan tetszelegve és oly sokszor nézegette magát. A nagy álló tükör vénült, vénült, egyre mogorvább lett, egyre házsártosabb és

egyre szókimondóbb. Mostanában azt mondta neki, hogy hízik, szélesedik, gömbölyödik. Kicsiny alakja elveszíti finom formáit, arcbőre petyhüdt lesz, «üdvösségszínű» szeme körül árnyékok ólálkodnak.

És most, éppen most kell neki ezt az anyós-rollét játszania!

A fürtöket már levágatta a jobb és bal halántékáról. A fürtök egy iskátulyában hervadoztak, fanyar-illatú, halott virágok, fakó szalagok és kihült szerelmes-levelek között. Abban az iskátulyában, amelyet magával vitt az ország útjára, amely útítársa volt minden vándorlásaiban. Mióta azt a három-három fürtöt a bal halántékáról is, meg a jobb halántékáról is levágatta, nem olvasta többé a «Tudományos Gyűjteményt» sem. Pedig, ő, milyen szívszakadva olvasta odáig, milyen szenvedélyes türelmetlenséggel várta, bárhova vitte is a sorsa, hogy a postakocsi egyszer csak meg hozza Pestről a «Tudományos Gyűjteményt». Mert a «Tudományos Gyűjteményt» ezidőtájt Prepeliczay Sámuel tekintetes úr szerkesztette, a mívelt literátor, ki Széphalmon lakott: ugyanazon jegenyék alatt, amelyek Kazinczy Ferencet látták, magába mélyedve róni az utat. Róza heves szívdobogással olvasta a rég nem látott, az elsiratott, a lelkében eltemetett hűtelen cikkelyeit és kipiroslott az arca, mikor megösmerte egy-egy mondatában a régi-régi fiatal Prepeliczay szavát: a «Tudományos Gyűjtemény» szigorú tollú szerkesztője a színészetről, örökösen a színészetről értekezett, mintha őt is emlékek nyugtalanítanák. És e cikkelyekben vissza-visszatértek olyan mondatok és gondolatok, amelyeket Róza jól ismert abból az időkből, mikor ő még Rózácska volt. A hitegető écho régi szavakat zengetett feléje a múltból: azokat a mondatokat a színészet céljáról, amelyeket egykor a rondella zeg-zugos folyosójának homályában mondott néki Prepeliczay, hogy megcsalja egy leleszkedő fülét és értelmét.

Róza, a hízásnak indult Róza, nem olvasta többé a «Tudományos Gyűjteményt».

A próbának vége lett, Róza kifelé indult és belebotlott Kantoméba, aki már ebben az időben a kassai színjátszó társaság tagja volt.

— No már nézzék csak, kedves színjátszó testvéreim, — hangzott Kántorné zengzetes hangja és patetikus beszéde — lepökött a pádimentumra... Le pökött!...

A zengő márványszobor éppen azt magyarázta társainak, hogy miért nem ment ő férjhez ahhoz a kedves, jóra való és módos Horváth ügyvédhez. Kedvelte a derék kassai fiskálist, szívesen hozzászegődött volna, de egy szép napon Horváth meglátogatta és pipázás közben a padlóra köpött. Azzal vége is lett a kezdődő mátkaságnak, mert Kántorné szenvedélyesen szerette a tisztaságot, a lakása olyan volt, mint a templom, és nagykeserves lett annak a sorsa, aki ez ünnepi tisztaság ellen vétett, avagy a rendnek e harmóniáját megbontotta csupán csak azzal, hogy egy könyvet megmozdított a helyéből.

Mikor Déryné elhaladt a Kántorné körül beszélgető színészek mellett, jól látta, hogy Szentpétery elfordítja az arcát. Szentpétery, a hajdani szerelmes most már ádáz haragosa volt Theodor gróf miatt! Színpadon kívül nem szóltak többé egymáshoz. Nem látják őt a vidám délutáni összejöveteleken sem, ahol pedig annyira hiányzik: a Kántorné szállásán. Kántorné, a tragika ilyenkor túlradó szenvedélyes vidámsággal vetette bele magát minden tréfába. Segítő társa volt a bolondos Horváth ügyvéd, az egykori majdnem-férj, aki nem vette nagyon a szívére, hogy kosarat kapott Kantométól: továbbra is eljárta hozzá délutánonként, de a pipáját künn hagyta a tornácon és nem pökött többé a padlóra sem. Mennyire hiányzott tegnap is a Szentpétery kedélye arról az «operaelőadásról», amelyet «A sevillai borbély» előadása

előtti délutánon rendeztek a Kantomé kvartélyán. Kalitomé énekelt és táncolt, fölemelte a szoknyáját és hamiskodott. Tipegő kislányt, majd vénasszonyt utánozott. Kovácsné most is azokat a szerepeket vállalta e különös zártkörű előadáson, amelyeket a színpadon is játszott: a pletykás, zsémbes, morcos vénasszonyokat. A tegnapi előadás során legalább huszonöt színdarabból adtak elő részleteket, összegyúrva «operává». Mindenki azt szavalta, karattyolta, énekelte, ami éppen eszébe jutott valamelyik régi darabból, összevissza. Szilágyi Pál hatalmas hangján elkezdte énekelni «A sevillai borbély»-ból — nem Figarót, hanem Almavivát. Még pedig tótul:

— Ah Rosina, dúsa moja!

Majd az a jelenet következett, amikor Basiliora ráfognak, hogy halálos beteg és elküldik aludni. Szilágyi így énekelt, szörnyű szemforgatások, vérfagyasztó bömbölesek és földet rázó lábdobogások közben:

— Dobru noc, vinsulyem peknye.

A felvonás végén nem a kurtinát eresztették le, mivel hogy kurtina nem volt, hanem a földön hempergett neveltében az egész trupp.

Már sötétedett, mikor a gróf meglátogatta Rózát. Ijesztően haloványnak látta.

— Mi baja, édes Rosina? — kérdezte és két kezét megfogva, egészen közel húzta magához.

— Semmi... semmi, Theodor ... Biztosítom, hogy nincs semmi bajom!

Olyan ijedten rebtent a hangja és olyan különös volt, mikor azt mondta: «Semmi ... semmi...» Theodor gróf tovább faggatta:

— Maga titkol valamit, ma chérie!

Róza elpirult és érezte, hogy egész testét ellepi ez a pirosság. Forró vérhullám rohant végig rajta és forogni kezdett vele a világ. Megtántorodott, talán el is esett volna, ha Csáky Theodor föl nem fogja. Valósággal a karjaiban vitte a nagy zöld karosszékhez és

gyöngéden, óvatosan tette le a terhét, mintha pólyás babát helyezne el a bölcsőben. Mélyen a szemébe nézett, fürkészve, aggodalmasan:

— Egy hét óta, Rosina, már harmadszor történt... Mi baja?

— De ha mondom — suttogta — igazán, semmi... Theodor...

Egészen lehunyta a szemét, nagyon hevesen lélegzett.

— De most, kérem, könyörgöm: menjen el!...

Mikor egyedül maradt, kimerülten dőlt hátra, egészen átengedve magát a vén fotel ölelésének és becézésének. Jól esett most neki ez a kényelem, ez a puha elomlás. Mikor kinyitotta a szemét, hosszan, nagyon hosszan nézte önmagát. Mosolygott, boldogan, önkénytelen mozdulat szaladt ki a tenyeréből: végig simította a derekát. Olyan gyengédséggel, amely már valaki másnak szólt... Csönd volt körülötte, végzetlen csönd. Csak az óra ketyegett, és ebbe a szólamba beleszövődött egy másik: a szíve dobogása. Róza hallgatózott: Tik-tak ... tik-tak ... azután: kop-kop ... kop-kop . . . Melyik az óra és melyik a szíve? A csöndben és a várakozás feszült idegállapotában, amely hetek óta úrrá lett fölötte, most még jobban, még finomultabban, még titokzatosabban tudott hallgatózni távoli hangokra, amelyeket csak ő hall, egyedül csak ő... Különös, mintha a szíve most másképp dobogna, mint azelőtti... Mintha gazdagabb, dúsabb volna a hangja, mintha nem egy szólama volna, hanem kettő... mintha bele-beleszólna egy félénk, cirpelő, picinyke hang, olyan nagyon halk, elenyésző, hogy nem is hallja más, csak az ő túlfinomult hallása és az ő túlfeszült idegrendszere.

De a szíve most nagyot dobbant, nagyot és ijedtet: a kommodon Kántorné ajándéka állt, egy szép-mívű lábas óra. A lábas óráról eszébe jutott az, akitől kapta: a színésznő. Kántorné egyszer zokogva val-

lotta meg neki élete nagy titkát: a gyermeket. Már nagyocska lány, akit idegenek nevelnek, messze innen. A színészsors kegyetlensége, az örökös vándorlás egyre messzebb vitte Kantomét a gyermektől, akit évekig nem is látott. Csak a pénzt küldte, a pénzt, a keservesen megszerzett pénzt, hogy ápolják, neveljék, szépségek, ruházzák. Egyszer aztán meglátogatta a gyermeket és a leányka nagyon hidegen fogadta. «Ki ez az idegen hölgy? és mit akar tőlem?» Kantomé akkor egy hétig ideglázban feküdt. Azóta évek múltak el, ő továbbra is gondoskodik a leány neveltetéséről. De többé nem fogja látni soha sem!

Vájjon nem ugyanez a sors vár órá? Titkon világra hozni a gyermeket, aki itt lélezkedik még a szíve alatt. Idegenek közt neveltetni, messze innen, rejtőzni és rejtegetni az anyaságát. Majd egyszer, évek múltán nem fogja-e kérdezni az a gyermek is: ki ez az idegen hölgy? És mit akar tőlem?

Mіндеgy, mégis akarja, nagyon akarja ezt a gyermeket: magát az anyaságot akarja! Egyszer, gyermekasszony korában, közel volt már hozzá. És akkor, ott Pesten, az «Arany szitában», majdnem belehalt. Azt hitte, soha többé. És most, hogy közeledik a beteljesülés, minden gyötrelmet szívesen vállal érte.

Nehezen tápázkodott föl. Odament a fiókos szekrényhez, lassú, vontatott lépésekkel. Kinyitotta és valamit hosszan nézett a fiók fenekén.

Egy babaruhát.

Boldogan és búsan mosolygott. Aztán gondosan bezárta a fiókot, felöltözött és megindult a színház felé.

A színház kapujában megállt. A Volz-féle kávéházból éppen akkor lépett ki Wigand úr, a hírneves könyvárus. Megemelte barna kürtő-kalapját Déryné elé, majd közeledett hozzája:

— A ténsasszony bizonyára ösmerte Katona Jó-

zsefet... Jeles szomorújátékot írt, mely Trattner úrnál adatott ki Pesten.

— Ismertem ... régen!

— A gyorskocsin érkezeit egy úriember, — folytatta Wigand — ki Kecskemétről utazott idáig, ő mondja, hogy a jeles férfin meghalózott.

Déryné egy szót sem szólt, csak nézett, nézett, me-reven, kifejezéstelen szemmel Viczay doktor híres platánjai felé. Wigand, a könyvárus nyilván azt hitte, hogy a jeles színésznőt nem érdekli talán az ily ismeretlen nevű ember halála. Bizonyára nem is olvasta az érdemes szomorújátékot, mely kilenc évvel ezelőtt adatott ki Pesten, Trattner János Tamás úr betűivel s költségén. Hogy jobban megnyerje érdeklődését, még hozzátette:

— Kecskemétnek fő-fiskusa volt a jeles férfiú és már régebben nem írt költői művet. Szállása előtt, mikor is hivatalba menne, az utcán dült el és meghalt. Mondják: negyven évet élt.

XXII.

1833 február 15-én este Udvarhelyi Miklós jutalomjátéka volt a kassai színházban. Mikor a jó kassaiak elolvasták a «színi cédulát», egymást kérdezték:

— Ki légyen ez az író? Még sose hallottuk hírét-nevét...

A színi cédula ugyanis Katona József szomorújátékát hirdette, a «Bánk bán»-t, amelynek ez volt legelső magyarnyelvű előadása. Déryné Melindát játszotta. A sors úgy akarta, hogy ő, aki Katona néma szerelmét nem vette észre, aki miatt Katona József kurta földi életének végéig boldogtalan volt, először szólaltassa meg e komor és szenvedélyes verseket.

Igen, — megint! Mély síromon
Túl a halál szép, halvány angyala
Meg fog mutatni megint
Nevetsz, te kis
Ártatlan? ó, vesd el koszorúdat! az
öröm csak egy pillanatnak szülöttje
S anyjával együtt meghal. Élj! az Isten
Bocsássa meg, mit oly istentelen
Cselekedtetek vélem. Nem volt italtok
Méreg, de elszáritá lelkemet...

Míg a halott Katona József szavai életre élemedtek az ajkán, testét-lelkét fenséges földöntúli öröm szállta meg. Szinte a testében érezte azt, miként ád

életet a betűnek: világra szüli azt, amit néki, érette, miatta gondolt, sóhajtott, álmodott, átkozódott a halott férfi... Ez volt az ő késői nászuk, itt, a kassai színpadon: a Katona Józsefé, aki boldogtalan volt, árván élt és senkitől sem siratva szállt korai sírjába ömiatta és a Széppataki Rozáliáé, aki élt még, de az igazi boldogságot, testnek-léleknek együtt lobogó boldogságát sohasem ismerte meg ...

A «jutalmazandó» Udvarhelyi, Katona József régi barátja, aki Mikhál bánt játszott, odasomfordált a jelenésére váró Róza mellé. Az Udvarhelyi suttogó hangja különös borongással szólalt meg. Udvarhelyi tudta a Katona József szívének titkát.

— A takácsműhelyben olvasta föl nekem, — így szólt, komoly tekintetű szemét a Róza szemébe mélyesztve, — az édesapja kecskeméti takácsműhelyében. A szövőszékhez támaszkodott és úgy olvasta, rekedten, el-elfulladás: azt: amit az imént a maga ajka kimondott, Róza ... Húsz év után ... Húsz év után, Róza, mikor ő már a kecskeméti ákáclobos temetőben porladozik...

Róza nem felelt. Bűnbánóan lehajtotta a fejét. Odakünn, a színpadon Barta János zengő baritonja mennydörögte Bánk keservét és Bánk átkait:

A becsületes kinoztatik,
 Megostoroztatik, kipörkölik
 Szemeit s midőn minden kitelhető
 Csapást kiállt, akkor török kerékbe;
 És így, ha későn is, megismeri,
 Hogy ugyan becsületest kell játszani,
 De valóba lenni mégis oktalanság.
 Minő dicső ellenben becstelennek
 A sorsa, csakhogy tudja a közönség
 Jó véleményét meghódítani.
 Akkoron azonban, hogy a becsület ál-
 Orcája mellett büntetlen el-
 Követhet undokságokat, vakon

A hír legemberebbnek szenteli —
 Fő hivatalra lép; ottan rabol
 Mindent el a szegény bohóktól,
 Ahol akarja;

Ez a Katona József hangja volt. Rózának, a le-
 hunyt szemű, a könnyes pillájú Rózának tökéletes
 volt a képzelődése, hogy a félhomályból Katona József
 sötétben lobogó szeme nézi őt, az ál-falak közül az
 ő meredek sápadt homloka világlík és ott künn az
 ő rekedtes hangja kesereg:

Hah! Fattyú!
 Hogy e dühösség, mely a testemet
 Emészti, százezer mértékbe fussa
 El lelkedet! hogy a kín, a maga
 Egész minéműségében csekélység
 Legyen tulajdon kínaidra nézve! —
 Az ételednél undorodásba jőj,
 És írgesedjen az italod, — gyötörjön
 Éhséged annyira, hogy a sirból a
 Halottakat kívánd kirágni! El-
 Csúfíttatott árnyékom mindenütt
 Kövessen és véresen álljon ott,
 Ahol lefekszel, ott, ahol felébredsz!
 örökre átkozott légy, átkozott!
 És átkozott a hely, melyben születél!

Melinda fehér éji köntösében várta a jelenését
 Róza. Halovány volt az arca is: majdnem olyan fehér,
 mint a ruhája. De nem csak a szerepe szerint. Az átok
 szavának kemény ökölcsapásai alatt rengett a lelke és
 törekeny teste. Óh, vájjon... vájjon nem fogják-e őt
 is így átkozni a saját gyermekei? Nem is látják az
 anyjukat: a kislány, aki kétesztendő... a fiúcska, aki
 alig múlt egy éves. Idegenben nőnek fel. A színésznő
 sorsa nem engedi, hogy hozzájuk fusson és lássa és
 csókolja és este betakarja őket. Néha vad vágy fogja
 el, hogy dacoljon a világgal, ide hozassa a két kicsikét

Kassára és velük, értük éljen. De Theodor... Theodor, aki azóta, mintha nem volna már olyan heves, olyan negéd... Micsoda botrány lenne ez! Claire grófnő és a gyermekek a városban?..,

Gertrudist Kántorné játszotta. Ez a rendkívüli egyéniség, akit mindenki gögösnek, fagyosan fenségesnek, borzongatóan idegennek és félelmetesen nagy-nak látott. Aki úgy járt a deszkákon, mint merő idegen-ség, egy messzi világ visszfénye. Pedig ez a nagy színésznő és ez a nagy emberi egyéniség tele volt meleg kedéllyel, szenvedélyes gyöngédséggel és örökös sóvárgással a vidámság után. A vidámság éppen úgy buggyant ki belőle az elemek erejével, a folyamok bőségeivel, a nagy vizek hőmpölygésével, mint e Gertrudis-estén a kavargó indulat, a mindeneket lenyűgöző fenség. Kántorné volt a színész megtestesülése: aki alázattal görnyedt meg egy-egy szerepének súlya, egy-egy művészi feladatának zsarnoksága alatt. Szolgája volt a tehetségének, szolgája a költőnek. De a hivatásában való felolvadása, a megalkuvást el nem tűrő hite, az eszményekhez tapadó akarata megtöltötte a lényét különös, türelmetlen szenvedélyességgel. Köznapi lelkek ezért érezték őt idegennek és ezért féltek is tőle. A nagyságot érezték és megborzon-gatta őket saját kicsinységük tudata, amelyet az ember nem szeret bevallani önmagának. Ha valaki vele együtt lépett a színpadra, összeszedte minden képességét és igyekezetét. Ha valaki belépett abba a szobába, amelyben őt találta, önkéntelen mozdulattal a falhoz lapult, azután gyorsan megnézte a ruházatát, nincsen-e rajta valami hanyagság, vigyázott a mozdulataira, mérlegre tette minden szavát, rabja lett egy nagy-nagy elfogódottságnak. Maga Kántorné sohasem tudott beilleszkedni a mindennapi élet viszonyaiba. Akármennyire igyekezett, nem volt képes olyanná lenni, mint a többi ember. A falka törvényéhez nem tudott igazodni.

Őt is az ősi színészsztön hajtotta a színpad vilá-

gába, az ő képzeletét, az ő álmodd vágyait is az tüzelte, ami a legősibb ösztön minden színészkedőben: a vágy, hogy kiélhesse önmagából a be nem teljesült álmokat és néhány órára az legyen, amivé sohasem lehet a valóságban. Meztírlás kis szolgáló volt és most királynő lehetett!

Mikor a királyasszony-gyilkosság nagy jelenete után a kortina leereszkedett és eltakarta a játékszínt, az elterült Gertrudis meg se moccant. Kántorné a földön elnyúlva hevert, mintha valóban meghalt volna. Szilágyi, a rendező gyöngéden föléje hajolt:

— Kántorné lelkem, már vége az aktusnak, keljen föl!

Kinyitotta a szemét, amely fátyolos volt. Körülnézett, még folyvást fekvő helyzetben. Mintha nem tudná, hogy hol van. Lassan-lassan vette csak tudomásul, hogy a függönyt leeresztették és körülötte színpadi munkások sűrögnek-forognak.

— Kántuska! — kiabált Szilágyi és megsimogatta a Kántorné homlokát. — Térjen magához: mingyárt kezdik a felvonást!

Nagy nehezen tápáskodott föl, a Szilágyi segítségével, révedezően nézett körül és bizonytalan, lassú lépésekkel ment ki a színpadról.

XXIII.

Kopott nagy bőröndbe csomagolta a ruháit Róza. Mindazt, ami megmaradt a nagy csapás után, ma két hete, mikor kirabolták a szállását. Elvitték a színpadi öltözékeit, fej díszeit, parókáit, testre való ruháját és azt a kevés ékszerét, amit még Pergő Celesztin meghagyott. A piros bársony turbánt is elrabolták: azt, amit Claire grófné adott neki. Theodor gróf hitvese elhalmozta ajándékkal, értékes kelmékkel, ruhákkal, ékszerekkel és finom ínycsok falatokkal. Vájjon sejtette-e, hogy mind e figyelem, mind e gyöngédség sebet ejt a színész nő lelkén?

Az ócska bőröndből és a feldúlt almáriumokból a levendula mélabús illata szállott és betöltötte a fehérre meszelt szobát. Néhány levél, hervadt virág, a «Tudományos Gyűjtemény» gondosan elrakott füzetei, Fáy András meséi, hang jegy kötegek, a «Himfy szerelmei» és «Fanny hagyományai» egymás mellé kerültek a szegényes ruhadarabok között a bőröndbe. A «Bánk bán» kötetét sokáig forgatta a kezében... Aztán egy kalapnak a maradványait: foszlott bársonyt, hervadt művirágokat. Ezt viselte, mikor elbúcsúzott Pesttől és — Tőle... Melléje fektette a «Hebe» 1822-ből való kötetét is: Berkovetz rézmetszésében Világos városának képe volt benne. Az eredetét — Prepeliczay Sámuel festette... Az elhomályosult, régi kézi tükör az almárium fenekéről került elő. Mily régen nem

nézett már belé... Ő, ha most a tükör azt a régi Rózácskát sugározná vissza, azt a régit, akinek a mosolyát, a szeme verőfényét, az arca hamvasságát, a fürtjeinek makrancos lobogását, a gyöngyházfényű fogak kacaját annyiszor, ó, annyiszor nyelte magába: oda, a tükörüveg mélységeibe, amelyek elfogyasztják az életünket, magukba szívják azt és nem adnak vissza belőle soha, soha semmit.

A tükör semmire sem emlékezett. Elfelejtette a régi Rózácskát. Száraz pontossággal adta vissza a mai Rózát: a fáradt arcot, a bágyadó szemet, a keserű száját...

Róza, a szegény mai Róza, gyorsan eldugta a ruhák alá a régi tükröt. Melléje tette a «Hamlet» régi példányát: ebben lépett először színpadra, mint gyermekleány, a pesti Hacker-szálában.

Sóhajtott, mélyen, nagyon mélyen sóhajtott. És egy könnyesebb folydogált végig az arcán: pontosan azt az utat választva, ahol nemsokára finom barázda jelzi majd a múltó idővel lepergő sok-sok könnyesebb örök útját...

Menni, kell hát, menni innen is. Pedig Kassa mennyire tartóztatja! Isten veled promenád, katonazene, soktükrű kávéház, Isten veletek alkonyi séták a Felső Kaputól a József kapuig. És ringó grófi hintó, az Isten megáldjon... Ég veletek, kedves úri és nagyúri házak, hol oly szívesen látták a színésznőt. Szép kaszinóbálok és barokk erkélyek, merengő kapubálványok és roskadtan tántorgó vén tetők, töletek is búcsúzni kell... És Isten veled, o szépséges «Heimweh»-dal, Schubert úrtól, az ifjan elhunyt bécsi mestertől. Ah, még a szövege is mily költői: mondják, hogy az egri érsek írta, Pyrker báró, aki éppen úgy szerette a gasteini völgyet, mint a Heimweh zeneköltő je. .. Menni kell, menekülni kell innen, a Heimweh-t oly bájolón játszó promenád-zenétől, menni innen, hol mindenki tartóztatja.

Menekülni kell egy asszony szeme elől...

Menekülni kell egy asszony szeme elől. És menekülni kell a csalódás elől! A szerelem ünnepi perceire -elkövetkeztek a szerelem hétköznapjai. A megszokás. És ami nyomában jár: az unalom. Róza rettegett attól, amit Theodor gróf arcán olvasott. Remegett a férfi közönyös pillantásától. Az elnyomott ásitásoktól. És a fáradt udvariasságtól, amely egyre szertartásosabb volt. És egyre hűvösebb...

Hét esztendő...

És a titok: a két gyermek, akik kényelmetlenek, egyre inkább azok...

Zúr-zavaros kiáltozás hangzott fel az utcáról. Róza az ablakhoz szaladt. Odalent óriási tömeg mozgott es imnd-mind az ő ablakát nézte.

— Éljen, éljen Déryné! — kiáltotta egy érces hang.

Mire aztán föl viharzott az utca nagy visszhanggal:

— Éljen! Nem engedjük el! Éljen a mi Dérynénk!

— Dúsa moja, Dercsuska!

De most egyszerre elcsöndesedik a tömeg. Még néhány kiáltás hallatszik összevissza:

— Csönd legyen!

— Halljuk!

Egy lobogóhajú fiatalember szavalni kezd.

DÉRYNÉHEZ!

A szív dereng
Vigalmidon,
S ha sírsz, könnyűd
Keserve von.

De ajkidon
Fölszáll a dal,
S a bú ismét
Gyönyörbe hal.

Varázsival
Művészeted
Merő kényúr
Szívünk feleit.

Kinyitotta az ablakot és kihajolt rajta. Szeméből hullottak a könnyek. Abban a pillanatban, mikor a tömeg meglátta, virág eső repült feléje: eső, amely nem az égből a földre, hanem a földről az ég felé hullott. Virágokkal dobálták a nyitott ablakot, benne Rózát, a virág egyrésze a hajára esett, másik része a vállát borította. Úgy állt ott zokogva, virágok között, a tömeg üdvívalgásaitól dédelgetve. Nem tudott szólni egy szót sem, csak intett, a kezével intett és a fejével, hogy: «Nem, nem maradhatok...» És becsukta az ablakot.

Abban a pillanatban valaki kopogott az ajtaján. Ijedten mondta:

— Szabad!

Galambösz aggastyán lépett a szobába. Hófehér haja pátriárka. Szeméből jóság, bölcsesség és bús élet emléke beszélt.

Szulyovszky Menyhért volt.

— Kitalálja-e húgom, hogy ezt a vén embert mi hozta ide? Azt hallám, el akarna minket hagyni. Úgy-e, nem teszi meg?

— El kell mennem — suttogetta szemét lesütve Róza.

— A halál már a fejemen volt! Aztán sok évet töltöttem rabláncon, börtönnek fenekén. De nem kértem soha senkitől kegyelmet. Most mégis összeteszem a kezemet és kérem magát: ne hagyjon itt minket! Egy szegény szenvedő lelkét nem szabad megfosztania az egyetlenről, amiben még enyhülést talál, ön tudja, hogy kiről beszélek, ön ismeri szerencsétlen sorsú testvéremet, Szirmay grófnét. Ő mondotta nekem, hogy

az ön énekében enyhülést lel. Ezt ő még nem mondta soha!

Róza szeme könnyes lett. Nem tudott egy szót sem szólni.

— Édes lányom — folytatta az aggastyán — bármi legyen is oka a távozásra, én nem kutatom. Bizonytalán úgy van, hogy a mi Dérynénk nem teszen lépést merő haszontalanságból. De oka nem lehet olyan szent, hogy a mi honi nyelvünk művelésére alkotott apostoli szövetkezést fölforgassa. Ne adja meg ébredező nemzetiségünknek azt a sebet, ne bontsa meg ez áldásosán működő intézetet! Maradjon kebelünkben, maradjon e játékszínben, hol olv nagy szükség van kedves húgomra: maradjon a miénk!

Ott zokogott az öreg ember keblén. Az agg Szulyovszky megcsókolta a homlokát.

— Vihetek-e örömhírt haza szegény szenvedőmnek?

Róza megcsókolta az aggastyán kezét és alig sutogta a választ:

— Igen ... maradok!

Nagy öröm volt aztán a színháznál, mikor Déryné megjelent a próbán: Déryné, akit már elveszettnek hittek. Bement a színpadra.

Az ő jelenése következett. Ismeretlen fiatal színész volt a társa, akivel még nem is találkozott. Igénytelen fiatalember állt elébe a színpadon, beteges külsejű, sápadt arcú, kuszált hajú. Nyilván a foga fájt, mert az állát fehér kendővel kötötte fel. Az öltözéke is rendetlen. Az egész alak szánalmas és visszataszító. Hogyan fog ő szerelmet vallani ennek az embernek, mire kigyulladnak este a gyertyák? Nem lesz illúziója. Nem lesz hangulata. De az ifjú színész beszélni kezdett. Egyszerre kipirult, az arca felgyulladt, a szeme lángolni kezdett, alakja is megnyúlt. Szavát belső hév járta át. Róza álmétkodott. Nem ismert rá a nyomó-

rúll, szánandó alakra. Megkérdezte a fiatalembert, akitől az első pillanatban úgy megijedt:

— Hogy hívják magát?

— Fáncsy . . . Fáncsy Lajos, szolgálatjára ténsaszszony ...

A színház intendánsa Csáky Theodor gróf, direktora pedig Komlói Ferenc volt már akkor. Szokása szerint azon az estén is felöltözött az igazgató és vezette a statisztákat. A «Rosamunda» című rémdrámát adták elő. Rosamunda a harmadik felvonásban a trónuson áll és férje egy kehellyel kínálja meg. Az a kehely: a meggyilkolt édesapja koponyája. Rosamunda erre eszméletlenül esik össze.

— Kedves komám — figyelmeztette Komlói direktort Róza — ügyes statisztákat állítson ám ide! Mert én nagyon festői szépséggel akarok leroskadni! Nehogy azután megragadjanak és lecibáljanak, még mielőtt festőileg összeomoltam volna. A zsarnok csak mondja el a végszót: «ragadjátok meg!» De ők tartsanak pauzát. Ne ragadjanak meg addig, amíg le nem roskadtam! Nagyszerű lesz az, meglássa, mikor a fejem ide esik a trónus második lépcsőjére. Éppen ide!

— Ne féljen, komácskám — ígérte Komlói — én magam leszek a vezető!

Az előadás alatt megnyugodva látta, hogy Komlói fegyveresnek öltözve ott áll a trónus közelében. Nem lehet semmi baj! Ám a másik oldalon másik fegyveres csapat nyomult be és Komlói nem volt velük megalégedve. Átsompolygott a túlsó oldalra és suttogva szidta őket. Ezalatt hangzott el a zsarnok végszava:

— Ragadjátok meg! Börtönbe vele!

Déryné a nagy összeroskadáshoz készült. De abban a pillanatban izmos kezek markolták meg és elkezdték ráncigálni, ő rúgott, harapott, halkan szidta a fajankókat, de azok azt hitték, hogy ez a szerepéhez tartozik, még jobban megmarkolták és elhurcolták.

A függöny lement, Déryné pedig fúria-haraggal rohant, hogy kikaparja Komlósi szemét. Nem találta sehol. Komlósi ugyanis elbújt a szenvedélyében fölhevült Rosamunda elől: nemcsak elbújt, hanem bebújt a színpad alá és ott gyorsan kosztüömöt váltott. Átöltözött a másik fegyveres csapat ruhájába és arcára húzta a sisakrostélyt. A függöny ismét fölment, folytatták a játékot, Déryné előbb nem ösmerte föl a fegyveresek csoportjában lappangó Komlósit. Ha a sisakrostély nem árulta el a direktort, nemsokára elárulta egy nagyon jellemző mozdulata. Déryné alig várta, hogy vége legyen a jelenésének. Végigszánguldott az ál-falak között, keresni a direktort.

De most sem találta!

Így ment ez egész előadás alatt. Pedig a Rosamundának hat felvonása volt! Komlósi mindig átöltözött, más-más jelmezbe és cserélgette a sisakjait is. Késő éjszaka, a játék végén látja a leselkedő Déryné, hogy előbújik a színpad alól. Nekiesik.

— No most vége az életednek, vén gonosztevő!
És elkezdte püfölni.

— Itt a fejem, édes komácskám, haj ugyan nincsen rajta, de van fül. Cibálja ki azt!

Erre aztán Róza is megszeliődött.

— Menjen, maga vén sülrülű! Tönkretették a szerepet! Hát ezért maradtam én Kassán? Ő, mennyit gyakoroltam. A szabadon lebomló hajfürtjeim visszaborultak volna a fejemre, mikor az lehanyatlík a lépcső szélére... Sohasem fogom ezt magának megbocsajtani!

Éjszaka pedig árva gyertyafénynél, csukott zsulugáter mögé rejtőzve, tollat fogni és írni, sápadtan, összeszorult szívvel, a levelet egy messze, alföldi városba: «Erzsikének kinőtt-e már a szemfoga?... És írják meg, hogy Jánoskának rendbe jött-e már a szeme? Nincs arra semmi ragály? Pénz kell?...»

XXIV.

A pesti Kalap-utcán Déryné ténsasszony megállt a 251-es számú ház előtt. Komoly épület volt, egyemeletes. A kapuja fölött kiugró félkör-ablak.

— Ez-e a Fáy András úr háza? — kérdezte egy szabóinastól, aki borotvaélesre vasalt búzakalász-szín pantallót vitt a karján.

— Igen is, hogy ez a Fáy András tekintetes úré!

Róza elgondolkozva nézte a házat, amelynek homloka éppen olyan komoly, mint a gazdájáé. A gazdájáé, akit olyan régen nem látott: az «Arany Szita»-béli mozgalmas napok, a zürzavaros ifjúság ideje óta. Milyen lehet most Fáy András úr? A szemét idézte maga elé, a lobogó, lelkes szemét, a tiszta homlokát és a komoly ajkat, amelyen Berzsenyi Dániel tüzet lehellő strófái oly tragikai erővel szólaltak meg egykor a Fáy-asztal mellett, az «Arany Szitában».

Ez hát a ház. E félkör-ablak mögött írta a «Bélteki-ház»-at és a «Különös testamentum»-ot. Kazinczyt, halálának évében, itt koszorúzta meg szomorúfű-koszorúval Ferenczy a szobrász. Lavotta hegedűje is itt zengette a kesergőket...

Az a Pest, amelyen most elmerengve, meg-megállva végigsétált, nagyon megváltozott. Idegenként járt az utcákon, az új, nagy, módos, gögös házak között. A görbe, tántorgó tetők egymás után tűntek el, a párkányok már nem háborúskodtak egymással, hanem szépen összesimultak, jó szomszédok módjára. A váró-

son egy rendező kéz, egy szelíden határozott, atyai kéz nyomai látszottak. József palatinus ízlése, akarat, buzgalma építette-építgette Pest városát. Az Al-Dunasonon büszke, oszlopos paloták álltak egymás mellé. Az udvarokon Flórák, Dianák, Neptunusok és Poseidonok, nagyrészt Dunaiszky Lőrinc alkotásai... A nap gyengéden cirógatta a Róza arcát. De Róza mégis fázott. Idegen városba jött, idegenek közé. A régi barátokat már hiába kereste. A régi utcákra nem ösmert rá. A házak eltűntek előle és az új házak arca hidegen, közönyösen bámult rá. Megőrült, mikor a paloták sorában meglátott egy-egy hírmondónak itt maradt vén viskót. Sokáig elnézte a repedezett falakat, a világtalan ablakokat, a félrecsúszott tetőt: igen, a régi világból itt maradt vén házak az ő barátai, köztük otthon érzi magát és ezek még emlékeztetik őt régi szőp napokra. A régi arcok is eltűntek. Mérey consiliárius özvegye és a daliás Mérey Sándor már halott. Azért nem feleltek az ő levelére, mikor megírta Pestre a Tónika sorsát. És hol van már Kulcsai-István úr . . . Vida ... Katona József... Befordult a Sarkantyú-utcába és néhány perc múlva a vármegyeház első emeletén, tágas teremben találta magát, zöld posztóval letakart asztal előtt, amelyet néhány úr ült körül.

— Édes Rózikám! — nyújtotta feléje a karját egy komoly, szelídarcú, őszbe csavarodó úr — úgy-e, meg-esmér még engem? ő, boldog szép idők!...

A «Bélteky-ház» és a bölcs állatmesék szerzője volt: Fáj András úr. De ugyanabban a percben föl-pattant az asztal másik végéről egy másik úri ember is, oda futott Dérynéhez, megragadta a kezét:

— Emlékszel még rám, Rozika? Mátrai Gábor vagyok!

A gyerekkori barát volt, Rothkrepf Gábor; azóta neves muzsika-direktor és zeneszerző lett belőle. És — azóta megöszült. Róza összeszorult szívvel nézett

hol Mátrai Gáborra, hol Fáy Andrásra. Az ő arcuk volt a tükör, amelyben meglátta — önmagát.

Az asztalfőn méltóságteljes tartású, szép, komoly arculatú úr ült. Tiszta kék szeme Róza arcán nyugodott. Földváry Gábor volt, Pest vármegye első alispánja, a nagy théâtreum-építő, akinek hazafiúi buzgalma, virrasztó gondja és kemény akarata a Kerepesi országút elején, a Grassalkovich herceg telkén föl-építette a sovány esztendők álmodozóinak ábrándpalotáját: a nemzeti játékszínt. Nagy árkus papirost tolt Déryné elébe. És kezébe adta a lúdtollat.

— Írja alá a ténsasszony.

Déryné kezében reszketett a toll. A szerződés volt az, a szerződés, amely őt a beteljesült álomban részelteti: a nemzeti játékszín tagjává avatja. Behunyta a szemét s meg is kellett fogózkodnia ia fehér porcellángombokkal kivert fekete bőr-karosszékekben. Beteljesült hát, beteljesült az álom! A vándorlásnak vége. A bizonytalanságnak vége. örökös fődél óvja majd, fényes úri közönség előtt énekelhet...

Aztán letette a tollat a kalamáris mellé, messze el is tolta magától és intett, hevesen intett, hogy — nem lehet! Nem lehet, mert őt szerződés köti Kassához.

Behunyta a szemét. Kassa . . . Kassa . . . Kilenc szép esztendő . . . Theodorról!... Aztán: kihül a láng ... Utolsó ebéd... Alig szólnak már egymáshoz... A gyerekek... A Theodor gyerekei... Az anyaság, a rejtőzés, a titkolt boldogság... Az utazások, lapok, szívszakadva... A rövid percek az útszéli csárdában, a gyerekeknél... A rettenetes, mikor Erzsike himlőben vergődik és ő messze, messze tőle, énekei... Azután a búcsú: «au revoir, ma chère...» Egy-két levél... Theodor egyszer megjelenik Budán.. . Aztán — befűtötte az utat a hó. Most már visszamehet nyugodtan Kassára.. .

— Hogy visszamenjen Kassára? — dördült meg

az alispán hangja — abból semmi se lesz. Nem megy innen a ténsasszony egy tapodtat sem! Fáy András is rákezdte:

— Mit gondol, édes Rózikám! Hisz ha ott volna, akkor is szárnyra kéne kelnie, hogy mikor Magyarországon az első állandó játékszín kapuját kinyitják, ott legyen!

Beleszólt Mátrai Gábor is:

— Itt tudnál bennünket hagyni, édes Róza? Jó orchestrum mellett énekelhetsz! Visszamennél a cincogókhoz, vidékre?

Az urak megígérték, hogy eligazítják a becsület dolgát a kassai választmánnyal. Déryné végre aláírta a nagy árkus papirost és ezzel a nemzeti játékszín tagjául szegődött. Száz pengő a járandóság havonta és egy jutalomjáték évente. De szomorújátékokban is tartozik játszani. És nemcsak első rollét...

XXV.

1837 augusztus 22-én, a Hatvani-utcán ment végig Déryné Széppataki Rozália. Mintha csak színes sátorban járna: az Ország-úton is, véges-végig, lobogókat lengetett a nyári szellő. A nagy lobogók végigomlottak a házak arcán, elföldve a kietlen maltert,, a rozzant ablakokat, a hétköznapi dísztelenséget. Széppé kendőzte magát Pest, ünneplő ruhát vett magára és még a kidült-bedült palánkokat is beborították a nemzet színeivel. Bizonyos, hogy volt mit beborítani, mert a Grassalkovics-telek körül, amelynek homokjára a nemzeti játékszínt építették, a «Griff » fogadó és a Beleznay-kert szomszédságában, még sok üres telek, szemétdomb, vizes gödör, istálló és csőzkunyhó éktelenkedett. De most minden megszépült a nagy nemzeti öröm perceire. Az új játékszín házát zöld koszorúk díszítették és a koszorúkat is nemzeti szín szalagok fonták át. Az épület homlokáról óriási zászló lengett, amely a földet söpörte. De a tornác még vakolatlan, az udvaron pedig, amelyet hevenyészett deszkapalánk kerít el a kerepesi országúttól, meszes gödrök, homokhalmok, kőrakások, malteros ládák, az építő munkások halomra hányt szerszámai, habarcsos dézsák, oltott mésszel telt négyszögletű ládák félelmetes összevisszasága. Ebben a csúf környezetben színészek, muzsikások, mesteremberek, díszítő munkások tolonganak.

Róza nagy ügyel-bajjal vergődött át az egymás hegyén-hátán szorongó hintók, csézák, kordék, szekerek sokaságán. Meg a báméskodókon, akik ellepték a színház környékét, hogy tanúi legyenek annak, amint az ország nagyjai és Pest-Buda «előbbselők» pompázatos díszruháikban belépnek a játékszín kapuján. Mielőtt bement volna a telekre, egy kopottas öltözetű, kopasz öregembert látott, aki sóvárgó szemmel nézett be a palánk repedésein át arra a sokadalomra, arra a rendetlenségre, arra a színes összevisszaságra, mely az épület körül kavargott. Róza nem ösmerte meg mindjárt, de a pillantását megösmerte: ilyen fájdalmas vágódással más nem nézheti a színháznyitó percek sokadalmat, a nagy-nagy készülődést, csak színész, csak öreg színész, akit az idő, a múlt idői fürgetege már félre söpört az útból. Bizonyosan azok közül való, akik egykor az utat törték, hogy simább legyen az a boldogoknak: az utánuk következőknek. Azok közül, akik énekeltek korcsma ivójában, szavaltak nyitott félszerben, birkóztak közönnel, gonosz indulattal, természet szeszélyével, ínséggel, a magyar szóért: azért, hogy ez a díszes hajlék végre fölépüljön. És mire elérkezik a dicső perc, ő már csak a palánkon kívülről nézi a szent ünnepet.

Róza közelebb lépett az öreghez. A sűrű oroszlán-szemöldök alól szomorú szem nézett rá.

— Balogh! — sikoltott fel, — te vagy az? Búsán bólintott az öreg. A hangja tompa, fénytelen, alig hallható:

— Róza... Rózácska ...

Balogh István volt, aki hősiességgel járta a falvakat, vitte a színészetet, hordozta a magyar szót. Azt vallotta: «A város úgyis művelt, annak nem köll olyan igen nagyon a tanítás... A falut műveljük, a falut!»

— Balogh, hol jártál? ... És most. ...

— És most?

Az öreg ember lemondó mozdulattal intett a színház felé és megismételte, mint önmagának visszhangja:

— És most... Látod, Róza! Holott még ötven éves sem vagyok... Igaz, hogy többnek látszom. De a színész dicsősége gyorsan múlik. Kenyere javát gyorsan fogyasztja ... Ha ugyan van kenyérének java ...

— Igazad van, Balogh, mi évről-évre, részletekben halunk meg... És mikor a függöny utoljára takarja el a közönséget szemünk elől, mintha ránk borulna a szemfödél...

— Ki emlékszik a nevünkre? — kesergett Balogh István. — Az utcán félretaszítanak, Útban vagyunk, ténfergő, öreg emberek... Megismerem ezt is, amazt is... Meg tudnám mutatni, hogy: ez ott, akkor és akkor, balra az ötös páholyban ült, a Várszínházban ... Ez meg a Hacker-szálában, az első sorban... De ki emlékszik ránk? A kopasz vén fában ki ösmerné meg a virágzó akácot? De rossz halottnak lenni és — az élők között járni!

— És most... Most mi lesz veled?

— Mondják, Rózám, hogy légszesszel fogják világítani a színházat. Azzal az új-módis légszesszel.

— Igaz, úgy van: világra szóló nagy kitalálás ez!

— Az alispán úr megígérte, hogy alkalmaz — a légszesznél... Fölügyelőnek. Vigyázni fogok a tömlőkre, hogy legyen világosság... Nagy, nagy világosság: ott, ahol magyar költők igéit mondják ki magyar színészek.

Kitárta két karját a színház felé, mintha megáldaná azt. Komor tekintetű szeméből könnyek omlottak. Róza búcsúzott és belépett az udvarra. De visszanezett onnan és a szeme találkozott a Balogh István vágyakozó, bús tekintetével. Szívét összeszorította a sejtelem, hogy ő is, ő is odatartozik már azokhoz, akik a palánkon-túlról nézik csak a kavargó életet. Azok közé, akik odaát álldogálnak, a keresési

országút túlsó pontján, nem is mernek átjönni, félnek az úri sokadalomtól, meghúzódnak, összebújnak, mint kopott öreg verebek az eresz alatt. De szemük ég, a szemük lángol, a szájuk nyitva marad, a lélegzetük is elakad, úgy nézik, nézik az új színházat, ahol már mások fognak játszani...

Sóhajtott és benyitott a nők öltözőjébe. A falakat még ki sem meszelték, asztal nem volt és a társaság minden női tagja ugyanabban az egy szobában zsúfolódott össze. Fölfordított, üres ládákra odatapasztott gyertyák világítottak és a ládák tetején rakták széjjel a festékes «tégliket», meg a púderes iskátulyákat. Kovátsné zsémbeskedett, Lendvayné Hivatal Anikó bámuló, nagy fekete szemét a harag könnyei lepték el. Mert semmit sem talált, amire szüksége volt. Az ifjú Laborfalvy Róza, Benke atyus tündöklő szépségű, gyémántszemű leánya, már magára vette uszályos fekete bársony jelmezét. Három nap alatt tanulta be Kantomé szerepét. A szegény Kántorné nem érkezett meg idejében, mert betegség verte le a lábáról. Földváry, a színházépítő alispán, nagy haragra lobbant és szerződészegőnek nyilvánította a nagy tragikát. Kantomé Budán feküdt már, dagadt lábbal. De a vicispán jupiteri haragja csak nem enyhült. Nem tudta megbocsájtani Kantomének, hogy későn jött, sem azt, hogy nem ment hozzá bocsánatkérő instanciára. Róza volt a békekövet, ő futkározott a vármegyeháza és a Kántorné budai szállása között. De hiába hozta-vitte a híreket és békéltette a haragos lelkeket: Kántorné sohasem lépett föl e földi életben az új nemzeti játékszín deszkáin, hangjának fejedelmi orgonája nem szólalt meg sohasem e falak között. És mialatt mások, nála csekélyebbek a biztos rév boldogságát élvezték, ő járta búsan tovább, nagy magányosságban, egyre nagyobb magányosságban az ország útját, ette a vándorok keserű kenyerét, öregségére a kolozsvári színházban, haidani dicsősége helyén lett — jegyszedőnő...

Laborfalvy Róza sápadt bőre vakító gyöngyházfényben tündökölt a fekete bársonyruha kivágásában, ébenfekete haját magas kontyba tűzte, karbunkuluszeme szikrákat szórt széjjel, szinte meggyújtva az öltözőszoba homályát. A Laborfalvy-Benke Róza nemes arca azokra a görög istennőkre emlékeztetett, akiknek fehér márvány szobrait éppen mostanában kezdik egymásután kiásni Melosban, Samosban és Lemnosban. Megindító és megejtő szép ajkára festéket se kellett kenni: piros volt az, mint a korall, a természet bőkezűségéből.

— Szép leszek, Nike? — kérdezte Dérynét.

— Gyönyörű vagy, lelkem, — felelte az ifjú Rózának az idős Róza.

Gügyögő gyermekkorában a kis Benke Judit — később Laborfalvy Róza — nagyon szerette Dérynét. Mivel pedig nem tudta kimondani azt, hogy «ménike», egyszerűen «nikének» szólította.

Fogas helyett szögeket vertek az öltözőszoba falába. Déryné is ilyen rögtönzött fogasra akasztotta az atlasz ruháját, míg az izzadtságot letörölte arcáról-testéről. Fülledt augusztusi hőség volt és a szobában összezsúfolták a társaság minden asszonyát. Az elhízott Déryné nagyon szenvedett. Mikor a ruhát ismét magára vette, a fal nedvességétől az is csupa, víz volt. A színpadra ment és izgatottan kandikált ki a kortina nyílásán. Heves szívdobogással nézte, nézte a théatrumot, melynek aranycirádás, oszlopos, bársonyos, rojtos termében arany gyertyatartók ontották a fényt, míg a rivaldán olajmécsesek pislogtak. A légszesz-világítás ezen a megnyitó estén még nem működött. A páholyokban és a földszint szék-soraiban, a fehér karfák között és a zöld üléseken, a kék páholy-drapériák keretében és az erkély aranyozott támlája mögött szebbnél-szebb dámák ültek és csillogószemű fiatal leányok, tündöklő selymek-

ben, büszkén szikrázó ékszerekkel ékesen. De minden-nél káprázatosabb világosságot terjesztett a szemek fénye: a könnytől ázó magyar szemek máglyalobogása. A férfiak ékes magyar díszben, vagy egyszerű fekete-zsinóros dolmányban ültek és álldogáltak a teremben. Mindjárt megösmerte a színházavató «Árpád ébredése» költőjét, a pusztanyéki Vörösmarty Mihályt, aki ebben, az időben még csak harminchét esztendő, de a fiatalon eltávozott mester, Kisfaludy Károly halála óta egész írói kör bálványa, ő volt harminc esztendő korában az új «tudós társaság», az Akadémia másodiknak megválasztott rendes tagja. Halovány homloka lidérces fénnel világít a páholy mélyében. A szűkszavú, tartózkodó, komoly fiatal férfi mellett most tűnik fel egy pillanatra Bajza József, aki csak a vezetéknévét szokta aláírni. Az ő állát is olyan szakáll öleli át, mint a Vörösmartyét. Bátor, éber, komortekintetű szeme harciasan néz körül a színházban. Finoman hajlott orrának cimpái szenvedélyesen megfeszülnek. Félelmetesen kemény kritikus, a neves tollharcok embere, az «Aurora» és a «Figyelmező» szerkesztője! Az öntelt, pöffeszkedő Döbrentei Gábor, akinek e rossz tulajdonságait csak rendkívüli műveltsége és lelkessége miatt nézik el az emberek, éppen most pillantotta meg Bajzát a páholyban és haragosan fordítja félre az arcát. Még ebben az ünnepi szent pillanatban sem tudja elfelejteni, hogy a kíméletlen tollú Bajza miképp gyűrte le őt a haraggal zajló «Conversations-lexikonperben» és miként semmisítette meg a Döbrentei pártjára kelt Teleki grófot is, aki Bajzát gunyorosan «Zajbaj» urnák titulálta... Döbrentei bosszús hangulatát bizonyára az se igen csillapítja, hogy éppen most pillantja meg az átellenben lévő harmadik páholyban Fáy András öszülő fejét. Ketten voltak Pest vármegye megbízásából a Várszínházban menedéket talált színész-társaságok igazgatói és Döbrentei sehogyan se tűrte

azt, hogy Fáy Andrásé legyen a legnagyobb tekintély, az igazabb vezető szerep.

Róza megindultan nézi Fáy András arcát. Most nem látja olyan öregesnek, mint a Sarkantyús-utcában, a vármegyeházán, néhány héttel előbb. A kék szem boldogan ragyog, a nemzeti színészet e lelkes bajvívójának, irányt adójának, tanító mesterének, apostolának arca kipirult a beteljesülés boldog pillanatának örömétől. A páholyban, szerényen hátra húzódva, szép fiatal asszony finom szabású ovális arca bukkan fel. Ez Fáy András éiete párja, Sziráki Zsuzsika, az egykori Ids parasztlány, akit annyi szeretettel tanított, nevelt és emelt magához, a büszke, maga útját járó, hallgatag Fáy András.

Mikor a közönség észrevette Fáy Andrást, végig hullámozott a széksorokon az éljenzés. A következő pillanatban ismét éljenezni kezdtek: olyan volt az, mint az ünnepi riadó. Mert most lépett be Fáy András páholyába a színházépítő alispán, Földváry Gábor. Róza szeme a zenekarra tévedt, ó, a kedves öreg Heinischke! ... Kolozsvári mestere ül a karmesteri pulpituson, lassan fölteszi vastag orrára az okulárét, lapozgatja a hangjegyfűzetet és már kopog is a pálcájával. Róza visszasurran az ál-falak közé, mert mindgyárt fölhangzik az ünnepi nyitány. Ő, gyönyörű perc! ... Egy életem át álmódott róla, szenvedett érte és nélkülözött érte. Vándorolt, fázott, nyomorgóit, csalódott, — boldogtalan volt érte.

Hogy ezt a percet megérje egyszeri

Telepyt látta a színpad egyik sarkában, az ezer-mestert. Jelmezbe öltözött, de azért egyre mártogatta még a nagy meszelő-ecsetet a zöld fazékba és javában pingált: a földre terített erdődiszlet egyik tölgy-fáját csinosította.

— Ide ne jöjjön, kornácska! — kiáltotta Telepy,
— mert mingyárt odapingálok a fehér ruhájára egy

Róza azonban kíváncsi természetű volt, mint a gyermekek: mindent látni akart. Nem vette észre, hogy az egyik ál-fal mögé dézsát rejtettek el, tele fekete kátrány festékkal. A festékből jutott a dézsa oldalára is.

Déryné aztán tovább ment, a helyére, mert az orchestrumban fölhangzott a zene. Mingyárt elhangzik az első, a legelső, a Nemzeti Játékszín deszkáján: Vörösmarty szava! Már hallja is Lendvay muzsikáló hangját: «Ki költ fel engem...»

A Lendvay szavába ijedten suttogott bele Éder Lujzika:

— Jaj, Déry néni! Oda az atlaszruhája!

Lujzika odaguggolt és mutatta:

— Itt ni! Meg itt... meg itt is ...

Nagy fekete pecsétek éktelenítették el a fehér atlaszruhát. Róza ájuldozott. De már késő, már megkezdődött az előadás, nem is küldhet haza a szállására másik ruháért. Éder Lujza gombostűkért szaladt és ráncokba tűzte a ruhát, hogy nagy ügyel-bajjal eltakarja a fekete pecsétet. Déryné a verejtékét törölgetve, meghajszoltan támolygott ki a színpadra, a lámpák fényébe. Az arcát az első állandó Nemzeti Játékszín gyertyái és olajmécsesei sütötték. Mellette Lendvay, Egressy, Fánecs, Szerdahelyi, Udvarhelyi, Hivatal Anikó, Szilágyi Pál, Kovátsné. Gyönyörű, ünnepi perc. Nem lehet elfelejteni, amíg él. És a szíve rémülten dobolja: «Rossz előjel. . . rossz előjel...»

XXVI.

Egy szép szeptembervégi napon a színház kerítése előtt sűtkéreztek a színészek. A Hatvani-utca felől egy nő közeledett, fehér szőrbotosban, kopott fekete-selyem köpenyben. A fején kicsiny főkötőt viselt, fekete fátyollal borítva és az álla alatt szorosain összekötve. «Ki lehet ez az öreg anyóka?» — kérdezte magában Déryné, mikor látta, hogy a színház udvara felé közeledik. De az öreges főkötő alól csillogó fekete szem mosolygott és az «anyóka» megállott Róza előtt.

— Ah, Frau von Déry! Milyen boldog vagyok, hogy ily kedves régi ismerősre találok!

— Nini, Rózsika! Alig ismerem meg. Schodelné volt, a hírneves énekesnő, az egykori kis Klein Róza Kolozsvárról. Azóta külföldön járt és szép hírre vergődött. Beszélgetve mentek fel a próbára, miközben Schodelné szemügyre vette Déryné-t. A derekára nézett, aztán átölelte és felsóhajtott:

— Ah, Gott... Wo ist die schöne Taille!

ő is a Róza régi szép karcsú alakját siratta el, ha nem is éppen valami tapintatos módon. Déryné nem szólt egy szót sem. Akkor sem, mikor a nagynevű vendégművésznőt szapulták a kis udvaron.

— Micsoda maskara!—nevetett a fekete gyemántszemű Laborfalvy Róza. — így öltözködni! ... Pedig fonszámra kapja a sterlingeket!

A közönség estéről-estére Schodelnét ünnepelte. És itt volt már a kis Éder Lujza is. A drámában Laborfalvy Rózáé volt a babér. Déryné alig játszott. Szép szóval ugyan, de arra kényszerítették, hogy másodrangú rollékat énekeljen.

Az idő eljárt, az ifjúság elszállt, a szép hang megkopott. Óh, az utazások, télvíz idején... A pajták... tizenyolc opera... És itt voltak a fiatalok, az erősek, a mohók, az igényesek. Róza nem találta helyét a nemzeti játékszínben, melynek tégláit a nemzeti lelkesedés hordta össze. Az a tűz, mit ő és társai gyújtottak a lelkekben, egy nehéz, küzdelmes, nélkülözéssel teljes élet során...

Déryné nem álmodott többé. Az élet valósága nézett vele szembe. Nem áltatta magát, többé nem ringatta ragyogó ábrándokba az alkalmi költők hódolása sem. Mert azért akadtak még lelkes rigmusfaragók, akiket ő ihletett zengő hódolásra. Alig néhány hónapja, hogy Egerben ilyen versezetet osztogattak Déryné vendégjátékán:

Oh, de kélünk halni jött elő —
Eltűn az édes ajkú dalvezérmé,
A' Charis, a' sok lelket emelő.

Ő érte a' sors-istent ki ne kéré,
Hogy még, bár egyszer, őt nekünk ígérné!
'S ne tudna távozhatni majd el ő.

Schodelné rá akarta beszélni, hogy énekelje el a Bellini «Norma»-jában Adalgisát. A címszerepet, Normát, természetesen majd ő éneкли.

— Én Normát tanultam be — felelte Déryné — és most tanuljam Adalgisát? Jó, ezt még megtenném! De hogy játsszam el ezt a szüfid alakot, ezzel a hízásnak indult termetemmel? És éppen maga mellett, Róza, ilyen karcsú Norma mellett! Nem, nem engedem, hogy

kikacagjanak. Itt van inkább «Don Juan», Mozarttól. Abban két erős énekesnő kíváztatik!

— Ugyan — szólt lenézően Schodelné — az a Mozart-opera? Ócskaság!

— Ó, az örökké új marad — lelkesedett és tiltakozott Mátrai Gábor. — Nem avul el soha.

— Avagy talán a «Varázssíp»? — próbálkozott Déryné. — Akár Paminát éneklek, akár az «Éj királynőjét».

A közönségben azonban, itt és amott, hangok hallatszottak Déryné mellett. Persze, csak olyan formán, hogy mért nem látják együtt a színpadon a két nagy-szerű énekesnőt: Schodelnét és Dérynét? A sürgetésre végre elővették Rossini operáját, a «Beatrice de Tenda»-t.

Szép tavaszi este volt, mikor Schodelné jutalomjátékaul bemutatták a Rossini-operát. Déryné éppen Schodelnével együtt volt a színpadon, az utolsó felvonás alatt és duettet énekeltek, mikor észrevették, hogy a közönség soraiban mozgás támad. Hangosan beszélnek, sokan kiszaladnak, az ajtóban izgatott arcok jelennek meg. A két énekesnő alig bírta végigénekelni a duettet. Mi történhetett? Talán — tűz?... Az orchesterumban abbamaradt a zene. De a nézőtérről fölkiáltottak:

— Folytassák!

— Semmi, semmi!

Déryné leszólt a színpadról:

— Kérem, tűz van talán?

— Dehogy! Inkább víz... De nincs veszély.

Nagy izgalommal fejezték be a játékot, amelyek végén Schodelnének ezüst koszorút adtak át. Mindenki tódult kifelé a színházból.

XXVII.

Flór doktor aggódva hajolt Róza fölé.

— A láz végre süllyed — suttogta Egressy Gáborné ifiasszony, Szentpétery Zsuzsika fülébe — az életét megmentettük. De ...

Észrevette, hogy a hangíalan Róza a vizes borogatás alól rémulten, kitágult szemmel figyeli az ajka mozgását. Félrehúzta hát az ablakmélyedésbe Egressyné ifiasszonyt és ott aztán még halkabban folytatta:

— Soká, nagyon soká nem énekelhet! Talán...

Zsuzsika ijedten, majdnem sikoltva visszhangozta

Flór doktor szavát:

— Talán?!...

— Talán — sohasem! ...

Róza behunyta a szemét. Esteledett és a láz, a minden éjszakai vendég, megint kopogtatott a homlokán. Az árvíz... amelyet átélt és amely minden éjszaka visszatért, már hetek óta, elöntötte az ágyát és vitte, vitte őt. Mintha bárkában lenne, úszott az ár tetején, sikolyok, rémképek, félelmek között, vacogva és verejtékezve.

Az első éjszaka. Az ablakból nézik Egressynével, mint női az ár a sötétben... Már befolyik a szembenálló alacsony ház ablakán, csobog a víz, csapkodja a falakat, vérfagyasztó kiáltások hallatszanak: «Segítség! Segítség! ... Emberek, csónakot...» Az utcán víz, az udvaron víz, a lépcső is vízben áll. Hallják, mint reszketnek a Marcibányi-ház falai, mint inognak az

árban. A torkuk száraz, a kutat is elborította az ár, ivóvíz nincsen, sem enivaló... Csónakok jönnek arra, emberekkel, batyukkal rakodva. — Fél kapuszárny, mint tutaj ... Sütőlapáttal eveznek rajta a mesterlegények ... Hatalmas dereglye közeledik a Rókus ispotály felől, betegekkel, aggokkal, jajgató öregekkel, szélesvállú, hatalmastestű, oroszlánszemöldökű férfi kormányozza a dereglyét csáklával. Róza megösméri: a fiatal Wesselényi az, a «Vasöklű» fia, akit a pozsonyi országgyűlésen látott... Aztán jönnek az árvíz uzsorásai, haszonleső csónakosok, akik tömérdek pénzt követelnek az embermentésért. Nekik nincs pénzük, szegény színészeknek honnan is lenne a hónap közepén? Itt fognak veszni .. . «Segítség ... Segítség!...» Róza lázas teste fetreng az ágyban, veríték itatja már a párnákat, a fülében megint víz csobog és vijjognak a kiáltások: «Beomlik a ház... Süllyedünk... Tűz van! Tűz van!» Aztán egy stentori hang: «Gyertyákat az ajdakokba! » Olyan parancsoló, olyan földöntúli ez a hang, hogy mindenki engedelmeskedik: fények villannak fel az ablakokban, a kísérteties világításban látni a víz tetején lengő gályát, rajta, mintha Poseidon, a vizek istene állna szigonyával: erőt sugározva, parancsolón, érckeményen... Wesselényi Miklós... Aztán: nagy recsegés-ropogás, egy utolsó sikoly, óriási porfellel főd be mindent, mintha ezer torok ordítana hal alfeleimében ... Majd — csönd, halálos csönd .. . A kis ház ott szemben eltűnt. Belesüllyedt a vízbe emberestől.

— Jaj! — nyöszörög a beteg — a gyerekek... a gyerekek... Erzsike...

— Édes lelkem — csöndesíti Egressyné — itt vagyok, nincs semmi baj!

Aztán a doktorhoz fordul:

— Nem ömer meg! Erzsikének nevez... Pedig én Zsuzsi vagyok...

— Ott... ott — dadog tovább a lázbeteg... ahol az országút három felé ágazik... A víz... jaj!... Jánoska... Erzsike... Ne... ne hagyjátok!

— Vájjon kiről beszél? — suttozja Egressyné.

— A láz... a láz — feleli Flór doktor. — Csak a láz... Fantázi!... Álmában talán anyának képzelet-macát. ..

XXVIII.

«Sokáig nem szabad énekelnie. Sokáig...»

De azért énekelt. Rekedten, erőlködve, kétségbeesetten énekelt. Mint aki az életéért harcol. Scho-delné!... És Éder Lujza... Jaj, énekelni kell! Jaj, játszani kell!

Egy borús őszi napon a tükörasztala mellett ült és a haját fonta. Odakünn léptek közeledtek. Vájjon ki lehet? Mily sok lépés dübörgött már át az életén! Milyen sokszor hallgatta riadtan kegyetlen csizmatalpak kopogását, vagy várta sóvárogva finom léptek közelgését...

A lépések elnémultak. Valaki megállt a küszöbön. Valaki megkopogtatja az ajtót.

És megjelenik az ajtóban egy kopasz, fonnyadt arcú ember. Mosolyog. Maradék haja nemcsak szürke, de kopott, mint a vedlett veréb tolla. Arca, mint az aszalt szilva.

— Nem ösmer meg, ó, isteni Róza?

És kacagott. Rikácsolva, vadul, gonosz kárörömmel kacagott.

— Maga?... Maga?...

— Nos igen, én magam. Egész földi mivoltomban, Rózácska ... Bacsó Rálint, személyesen!

Róza hátrált. Egy magas szék mögé. A lélekzete elfogyott, alig tudta kimondani:

— Gonosztevő! Démon ...!

Bacsó mosolygott és bólintott.

— Hízeleg, Rózácska ...

— Hogy mert ide jönni? Maga... maga, aki meg-
rontotta életemet!

— Nem valami szíves fogadtatás, Rózácska ...

Aztán végigmérte Rózát, gúnyos pillantással,
mustrálgatta. És ajkát biggyeszttve, mintha ki akarná
csúfolni a szegény hervadt, elhízott Rózát:

— ... ifiasszony! ...

— Ki, ki innen! — szakadt föl a dühös kiáltás
Róza torkából.

— Á, most már nyájasabb! Köszönöm a szíves
marasztalást.

Azzal meghajtotta magát és leült.

— Azért jöttem, — magyarázta, — hogy meg-
kérdezzem magától, Róza: beváltottam-e a szavamát?
Emlékszik? Megígértem Debrecenben, hogy összetépem
a boldogságát!

Róza toporzékolt, öklével az asztalt verte:

— Takarodjék! Azonnal!

— Nem várt jutalom sok fáradozásomért! Ah,
kedves Róza, mily sok munkámba került mindez!
Mi az: nux vomicát keverni vagy arica-borogatást
készíteni. Ez a munka! Egy élet műve! Amit én
véghez vittem... Dehát: a világ oly hálátlan!

Fölkelt a székről és az ajtó felé ment. Onnan
azonban visszafordult:

— A világ mily nagyon háládatlan!... Hja!... Ilye-
nek az emberek. Amazt, a másikat feleséghez segí-
tem nagynehezen. És ő, — képzelje, Róza! — még
kést ragadott reám, mikor már késő volt... ön pedig,
íme... ön sem méltányolja életem művét, éltem nagy
sikerét: két elrontott életet!

Azzal kiment a szobából. Róza egy helyben állt.
Hallgatta a távolodó lépéseket. Reszketett, mint a
falevél. De aztán meleg erecske kezdett csörgedezni
dermedt szívében. Ez a melegség lassan-lassan széjjel-
áradt a testében. Prepeliczay kést ragadott, hogy meg-

ölje élete megrontóját? Prepeliczay megbánta, amit tett? Ó, hiszen akkor... akkor azt is tudnia kell, hogy ő ártatlan volt és mindig is szerette. Mindig, mindig: akkor is, mikor más férfi karjában volt, csak őt, csak őt szerette egyedül!

Szeles mozdulattal fordult meg, zavarodottan nézett körül a szobában, mint aki most gyorsan, gyorsan valamit tenni akar, még nem tudja, mit, talán öltözködni és futni, futni valamerre, valaki után... De a pillantása a tükörbe tévedt. A tükörbe, amely azt mondta neki: «Késő, Rózácska, késő...» Lassan odament a zongorához, megütött egy hangot... azután kinyitotta az ajkát és elröpült, félénken, próbálkozva egy trilla. De a trilla szárnyaszegetten hullott alá az enyészetbe. És a haldokló trilla is azt sírta: «Késő... Rózácska, késő...»

XXIX.

A lombjukat hullató fák alatt, az őszi avarban, fáradtan vánszorgott tova egy sánta kerekű, rozszant vén ekhós szekér. Ment, mendegélt, botorkáltak vele a kókkadtfejű, pókoslábú vak lovak. Az út beleveszett az őszi este szürke kódébe. A láthatáron, amely egyre szűkebbre szorult, vadvizek mozdulatlan tükre nézte az alkonyuló eget. Mintha a szétterülő őszi tarló fáradtan elnyúlt, pihenésre vágyó öreg ember volna, akinek hályogos szeme a közeledő sötétségbe bámul... A szekér fölött káromva húztak el a varjak. Az a fekete felhő, amely idáig kísérte, kísérte az úton végésvégig a nyikorgó öreg alkotmányt, most lejjebb ereszkedett: óriási denevér, amely mingyárt beborítja szárnyaival az ősz vándorait.

A kocsiban Déryné gubasztott, egyedül. Kopott utazóbőröndre könyökölt és nézett, nézett maga elé az útra, amely belevész az őszi úttalanságba. Oda-hagyta a nemzeti játékszint, mert érezte, hogy annak falait már nem az ő számára emelték. Csalódottan, lemondással a szívében vágott neki megint az ország útjának, hogy öregedőn, megkopottan, mint a vedlett vén veréb, járja a magyar hazát és énekeljen megint korcsmai ivókban, csizmadiaszínbén, széljárta pajtákbán. Régi dicsősége színhelyeit kereste fel sorban: Kolozsvárt, Kassát, Miskolcot. De a világ megváltozott és benne az emberek. Akik egykor érte hevültek, «az édes kis Dérynéért», akik azt kérdezték: «Ki adta,

hölgy, neked varázshatalmadat?...» — már a temetők hantja alá költöztek, vagy a kuckót őrizték, öregén és betegén. Mások jöttek, más közönség és más színészek.

Igy múlik el a világnak minden dicsősége!

Ment, mendegélt, bele a ködös őszi estébe, a nyikorgó öreg szekéren. Mint vak szemek bámultak a sötétedő égre a vad vizek. Szegény világtalan lovak nyögve, fújva botorkáltak előre, a homály felé: a homály felé, amely elnyeli mindazt, ami valaha fény volt, dicsőség, virulás és élet...

A pislogó gyertyafényben tollat markol egy csupa ránc kis öreg kéz. A köszvény elgörbítette az ujjait, az idő meghervasztotta a bőrét, az erek fájdalmasan dagadnak ki rajta. A gyertya is majdnem csonkig égett már; maradék lángja bágyadtan hanyatlik vissza és utolsókat lélekezik. De a fáradt öreg kéz dacosan markolja a tollat. ír, ír, ír, mohón. Pedig mily nagy halomban állnak már az asztalon, az almárium tetején és a sánta komódszekrényen a sűrűn teleírt árkus papirosok.

Aztán fáradtan hanyatlik le a kéz. Egy percig bénán fekszik a papiroson. De ismét megragadja a tollat és folytatja a levelet.

*«Minden igyekezetem mellett is kevésre haladok. Ó, öregség, öregség, miért nehezedtél így reám? Rövid az időm... a szemem is meggyengült, alig látok már. Csak szemeket kölcsönözne, barátom, hogy minden dolgomat mellőzve, szüntelen írhatnék. Egy lépést se tudok kimenni már az utcára, minthogy nagyon gyenge vagyok. Azon búsulok legtöbbit, hogy be nem fejezhetem a végpercekig való eseményeket. De megpróbálkozom! Hátha még kegyelem adatik Fölülről... Ó, a da-
gnat már a mellemig jött... Alig tudok lélek-*

zeni. . . Ő, bárcsak már bevégezhetném! Egyik szemmemmel nem látok, csak mint a sűrű szitán át. . . Az én gyertyám nemsokára csonkig ég. . . Nem tudhatom, mely napon alszik ki és — nem írhatok többé. Leitet, hogy ez az utolsó csomag írás, amit küldhetek. Pedig mily sok volna még hátra' Halál komával úgy teszek én, ha mutatná magát, mint Monaldeschi, mikor siettetik, hogy a vérpadra vigyék és ő azt mondja: «Még nem vagyok kész az öltözékemmel! Hadd fordítsam meg a köpönyegemet. Nem látjátok, hogy visszajáról vettem fel?» Magam is azt mondom a Halálnak: «Nem, még nem vagyok kész, hadd fordítsam meg előbb ezt az árkus papirost.»

Szünetet tart. Fáradt kezét nézi. Barna az, mint a föld és ráncos, mint a föld. Az évek megaszalták. Görbe, száraz göröngy... A hályogon át, amely a szemét elfátyolozta és könnyein át mintha látná egy pillanatra azt a másikat: a puhát, fehéret, üdét és illatosat, ami tegnap volt e kéz. A Déryné keze, az imádott, a körülrajongott, a csókokkal elhalmozott kéz... És ezek, ezek a köszvénytől görbült ujjak, ugyanazok? És ez a szikkadt bőr — ugyanaz? Erre a kézre tapadtak rá mámoros férfiszájak? Ez a kéz dúskált az illatos rózsában?

Az emlékiratok papiros-kötegeit nézte. Még mennyi, mennyi volna a mesélni való!... «Ígen sokáig vagyok fiatal. Szeretném már, ha megöregednék — írja Egerváry Ödönnek, akinek a biztatására fogott hozzá a munkához, — mert csak akkor jönnek az eselményesebb dolgok... Nem szeretném, ha fiatalon kellene meghalnom...»

A toll újra perceg. Az utolsó levelet írja:

«Éljen boldogul, már elfáradtam. Ha csak ugyan bekövetkeznék az esemény, akkor egészítse ki, ahogy lehet; csak arról győzze meg a világot...»

Az esemény gyorsan bekövetkezett. A «Napló»-t már nem fejezhetette be. Amit le nem írhatott, azt Farkas Rózának igyekezett elbeszélni, rajongva szeretett keresztlányának, akadozó nyelvvvel, lélegzetét kapkodva, tűnő eszmélettel.

1872 szeptember 30-án szegényes kis temetési menet haladt a miskolci «Nagyleány» temető felé, a szegények temetkező helyére ... A gyalultatlan deszkakoporsó nyomában egy síró öregasszony: özvegy Kislényi Dávidné, született Schenbach Jeanette, néhai színigazgató özvegye, meg egy fontoskodó szomszédasszony: csizmadia özvegye. Ők álltak a sír mellett, a pap és a sírásó. Más senki. Néhány nap múlva egyik pesti lapban, a «Halálkozás» rovatban, ezt olvashatta az, aki észrevette:

«Özvegy Déry Istvánné, egykori színésznő, hetvenkilenc éves korában meghalt, Miskolcon. A mai közönség nevét már nem ismeri. Egyike volt az úttörőknek.»

FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Déryné naplója.	Sajtó alá rendezte	Tors Kálmán.
Déryné naplója I., II., III. kötet	(sajtó alá rendezte	<i>Bayer József</i>).
<i>Vali Béla dr.:</i>	A magyar színészet	története.
<i>Bayer József:</i>	A nemzeti játékszín	története I., II.
<i>Ferenczy Zoltán:</i>	A kolozsvári színészet és színház	története.
<i>Kleslinszky László:</i>	A kassai magyar színészet	1781—1877-ig.
<i>Pintér Jenő:</i>	Magyar irodalomtörténet.	
<i>Váradi Antal:</i>		Színészek.
<i>Váradi Antal:</i>	A régi	Pest.
<i>Hóman—Szekfü:</i>	Magyar történet	(V. kötet).
<i>Trócsányi Zoltán:</i>	Kirándulás a magyar múltba.	
<i>Sebestyén Ede dr.:</i>	Magyar operajátszás Budapesten	1793—1937.
<i>üilrói Mór:</i>	Komédiások.	
<i>Ilakodczay Pál:</i>	Egressy Gábor és kora	I., II.
<i>lihédey Tivadar:</i>	A Nemzeti Színiláz	története.
<i>Palugyay Imre:</i>	Magyarország	leírása.
<i>Szepesházy—Thiele:</i>	Merkwürdigkeiten Ungarns	I. II.
<i>Orbán Balázs:</i>	Erdély	leírása.
<i>Gyulai Pál:</i>	Vázlatok és	képek.
<i>Beöthy Zsolt:</i>	Magyar irodalomtörténet.	
<i>Beöthy Zsolt:</i>	Színműírók és	színészek.
<i>Ráth—Végh István:</i>	Magyar kuriózumok.	
<i>Toldy Ferenc:</i>	Irodalmi arcképek.	
<i>Szilágyi Pál</i>	naplója.	
<i>Balogh István</i>	emlékezései.	
<i>Gallina Frigyes:</i>	Utcáink	esztétikája.
<i>Brisits Frigyes:</i>	A XIX. század első fele.	
<i>Hevesi Sándor:</i>	A színjátszás	művészete.
<i>Hevesi Sándor:</i>	Színház.	
<i>Pásztor Mihály:</i>	A közvilágítás alakulása	Budapesten.
<i>Bayer József:</i>	Katona József, mint vígjátékiró.	(Irodalomtörté-
neti	közlemények,	1894.)
Magyar	Színművészeti	Lexikon.
Irodalmi lexikon.		

Zenei lexikon.

Képzőművészeti Lexikon.

Az iparművészet könyve.

«Az osztrák-magyar monarchia írásban és képbén.»

Badics Ferenc: Fáy András élete és kora.

Hazai és Külföldi Tudósítások.

Tudományos Gyűjtemény.

Rajzolatok.

Új Magyar Múzeum.

Erdélyi Múzeum.

Kriza: Vadrózsák.

Fáy András, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor, Csokonai-Vitéz

Mihály, Kármán József művei

Székely naptár (eredeti székely népdalok).

Komáromi Sámuel: Thália tisztelete a' a Magyar hon' hiv fia-

nek, 's tiszelt szépeinek.

Szilágyi Sándor: Lavotta.

Gyulai Pál: Az első magyar komikus.

Kőváry László: Egy úttörő színész. (kézirat).

I'anaajolh Sándor levee Szacsvay Imréhez (kézirat).

Lyka Károly: Magyar művészet 1800—1850.

Barabás Miklós: Emlékirat.

Truskonszky Dezső: Pozsonyi séták.

Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete.

Kazinczy Ferenc levelei.

Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792—1821. Nagy Lázár

visszaemlékezései. Bevezetéssel ellátta dr. Jancsó Elemér

(Erdélyi Ritkaságok).

Szinnyei József: Magyar írók élete és művei.

Magyar Játék-színi Almanach 1810—1811.

Endrődy Sándor: Déryné Róza. (Magyar hölgyek életrajzai. 7. füzet.)

Honművész 1834-iki 2., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 24., 55., 58. szám.

1835-iki 32., 40., 56. szám. 1836-iki 61. szám. 1837-iki

23. szám.

Ország Tükre 1863-iki 27. szám.

Hazánk és a Külföld 1872-iki 41. szám.

Nemzet 1891-iki 87. szám.

Esztergom és Vidéke 1880-iki 46. szám.

Truskovszky Dezső: Pozsonyi séták.

xMEGJEGYZÉS.

A felsorolt művek közül az író legfőbb forrása és vezetője Déryné naplója volt. Ez a búbajos asszonyi vallomás vezette végig egy mozgalmas életen. Az események elbeszélésében az író igyekezett ragaszkodni azokhoz a tényekhez, amelyeket Déryné maga mesél el a naplóban, mert ezekre a főnlos életeseményekre más forrást nem talált. Aki pedig életrajzot ír, még ha regényes formában is, annak az ismert tényekhez ragaszkodnia kell. A naplóban említett epizódok csgynémelyike így azután megjelenik a könyv lapjain is. Aki Déryné naplóját ismeri, az jól tudja, milyen elragadó párbeszédet találhatók e három kötetnyi írásban. Néhány ilyen párbeszédet, némi változtatással átvett az író, mert kár lett volna azoknak eredeti bájáról, szépségéről, Déryné egyéniségét földidéző zamataról lemondani. Mivel pedig Déryné naplója ma már sehol sem kapható és így kevesen ismerik az olvasók közül, kötelessége volt az írónak mindezt elmondani és ezzel is hódolni hősnőjének tehetsége előtt. Déryné nemcsak tárgya ennek a két kötetnek, hanem tevékeny segítő-társa is az írónak!